

TARTALOM

Simon Márton	Önarckép szőrös pisztrángként; A krumplipüré összetevői; Végre hasznos vagyok (versek)	3
André Ferenc	Csuklászgyakorlatok (vers)	8
Gömöri György	Hír Tamperében; Szálloda Nizzában; Idill a Bratan-tónál 1960; Csöndek és csendek; A várnai csata (versek)	13
Bakos Gyöngyi	De tényleg, mi lehetett ekkora probléma?	16
Garai Bálint	Illemből megtörni a csendet; Hullám; A bőrönd körül a padló (versek)	21
Tóth Beatrix	Össze lehet kapcsolni; Vertigo	23
Oláh András	takarásban; tilosban; halhatatlanok; csak az idő kurta (versek)	27
Murányi Sándor Olivér	Békelovas (Első fejezet)	30
Antalovics Péter	„Csiszolatlanul is ragyog” (A hetven éve született Sziveri Jánosról)	33
Lengyel András	Kuplé és „mágia” (Az észlelés kognitív szerepeinek művelődéstörténetéhez)	36
Bíró-Balogh Tamás	Móra Ferenc gályarab létmetaforája (Egy 1903-as verses dedikációról)	52
Kurdy Fehér János	Teljes vitorlázatú világjáró ▶ Unfinished (SI-LA-GI-val Kurdy Fehér János beszélget)	60 63
Locker Dávid	II. Szolipszista Internacionálé (Kellerwessel Klaus: Hátam mögött a hulló porcelán) SI-LA-GI képei (A címlapon: Függőkert [Szív Szútra], akciófotó, 2000)	105

FORRAS

56. ÉVFOLYAM | 2024. 4. SZÁM

Megjelenik Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ► Megjelenik havonként ► *Főszerkesztő: Füzi László* ► Kecskemét Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata ► Kiadja a Katona József Könyvtár; *Felelős kiadó: Bujdosóné dr. Dani Erzsébet* könyvtárigazgató ► *A szerkesztőség címe:* 6000 Kecskemét, Piaristák tere 8.; *Telefonszáma:* 76/500-550/111. mellék; *Honlapcím:* www.forrasfolyoirat.hu; *E-mail cím:* forras@forrasfolyoirat.hu ► *Tördelés:* VideoPix Bt., Kecskemét; *Tel.:* 76/508-160; videopix@videopix.hu ► *Nyomdai kivitelezés:* Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; *Tel.:* 76/501-240; *Felelős vezető:* Szakály Tibor

A szerkesztőség tagjai: *Buda Ferenc (főmunkatárs), Csenki Nikolett, Füzi Péter, Pál-Kovács Sándor Attila (szerkesztő), Bosznay Ágnes (szerkesztőségi titkár).* A szerkesztésben közreműködnek: *Bahget Iskander, Komáromi Attila, Pintér Lajos* ► Szerkesztőségi órák: kedd–csütörtök 10 és 12 óra között. ► Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. ► Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodB040714.html>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodB040714.html>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. **Belföldi előfizetési díj: 7200,- Ft** ► Index: 25947 ► HU ISSN 0133-056X

Simon Márton

Önarckép szőrös pisztrángként

*Loðsilungur er þjóðsagnavera og í þjóðsögum sagður eitruður
fiskur og fólk dræpist ef það æti hann.
Everything not saved will be lost (Nintendo)*

Az összes bogarat mindig kiviszem a szobából
az erkélyre,
hogy elengedjem őket,
óvatosan és káromkodva,
némileg ügyetlenül,

pókokat, katicákat, pillangókat,

viszonylag értelmesnek
és teljesen értelmetlennek látszó élőlények
egész apró hadát,
télen és nyáron
fáradhatatlanul, viszem és viszem –

kivéve a poloskákat.

A poloskákat megfogom
egy zsebkendővel,
a vécébe dobom és lehúzom,

szintén fáradhatatlanul,
szintén mindig,
télen vagy nyáron pláne.

Nem tudom, miért alakult így,

viszont ennek egyenes következménye,
hogy azokra a bogarakra,
amiket megmentettem,
akik azóta boldogan kempingeznek az erkélyünkön,

vagy elindultak világot látni,
nekem köszönhető friss szabadságukban

rájuk soha többé nem gondolok,

ellentétben azokkal a poloskákkal
amiket ezen a halálos vízicsúszdán
küldtem magam elé a másvilágra,
és most ott várnak
egy ragyogó, mennyei plafonon
szomorúan és gusztustalanul,

mert azokra folyton.

És ezt sem tudom, miért alakult így.

Igyekszem az együttérzést
egészséges keretek között gyakorolni,
eleve határokat szabni
a rovarokkal kapcsolatos indulataimnak,
és ma már amúgy is csak egészen ritkán érzem úgy,
hogy egy vizes rongyba csavarva
csúszok lefelé
egy fekete csőben
fuldokolva.

Bár néha igen.

Néha, amikor az őszinteségbe,
vagy még inkább
az őszinteség látszatába próbálok
elbújni,
ahogy a hegyek az őszbe,
az ősz a versekbe,
az idő a mosatlanba,
ahogy abban a rossz, nagyon rossz filmben
a főhős az atomrobbanás előtt
a hűtőszekrénybe,

bár tudnám, mi előtt.

De hát még most is úgy nézem az életem,
mint egy tízéves a kínosan hosszú szexjelenetet a tévén,
a nagyszülei között ülve.

Úgy tűnik, ennyi, úgy tűnik, nincs más esélyem,
mint adathordozónak lenni,
vinni a múltat a jövő felé,
öncélúan
regisztrálni a napok ezreit, tízezreit,
nincs más feladat, amire alkalmas lennék,
mint felmutatni ezt a rejtélyt,
magamat,

ezt a pikkelyes, diszfunkcionális,
néma adathordozót,
a rácsirizelt, hófehér,
hibátlan bundában feszítve,
egyenesen egy tengerből, ami nincs,
egyenesen egy érzésből,

ami maga a szabadság,
ha a szabadság egy strandcsúszda karácsony éjjel.

A krumplipüré összetevői

Annyira szeretnék
indokolatlan lenni,

összefüggésbe hozni a viszonyunk
az időjárással,

érzelmi alapon működni.

A koszos pólódba csavarni az ún. *józan eszem*.

Inputot tőled.

Szeretném, hogy minden este
te edd meg
a fejemben

az ellenszenves mellékszereplőket
miután átszakítod
az elektromos drótkerítést.

Győzz meg, ilyen egyszerűen,
csak győzz meg, hogy van értelme.
Hogy érdemes.

Csak a legvégén
te súgd
a fülemben
még egyszer, utoljára,
óvatosan és tagolva,

a krumplipüré összetevőit.

Végre hasznos vagyok

nem politikai vers

Mától napi 12 órában ülök itt,

végre
felvettek,
végre hasznos vagyok,

innentől
én mondom be a vonal túlsó végén

újra és újra,
szigorúan élőben,
egy nyikorgó,

százéves, poros headsettel a fejemen
minimálbérért (plusz juttatások),

rekedten
és suttogva,

hogy

*A hívott számon előfizető
nem kapcsolható.*

André Ferenc

Csuklásgyakorlatok

Parti Nagy homázs

Hógolyócsata

– rímként a gyár –

szalagjához szólít már
a téli éj a versipar
a csillámló jégbe zárt
 ködbefont városhatár
de kajla még
 a február
vacogva felsikít
 a vészmadár
ki hajnalokba hajladozva jár
hogy sírni
 és sajogni
 lesz muszáj

csak el ne törj
 csak el ne reccs
ha megszakadsz ha felnevetsz
ráérősen sorba állsz
pedig behív
 beinvítál
pirkadatba bugyolál
és füstölögve visszakézből
 rád pipál
jó hogy itt vagy oly csodás
de jó hogy itt lehetsz
dologra fel a munka vár
 a munka karperec
csuklód köré szorulva

percig se szundikálj
iramolj
 lendülj
 futamodj
ne késlekedj már
kitárt karokkal átölel
s szelíd szorításba zár
rímként a gyár

versipart hogy beizzítanál
hogy lennél égi szószedet
könyvgerinc ha megremeg
ha írni kell ha termelni muszáj
 fújtatni kár
hogy gyúrni még és gyúrni bár
szép csupán
 ki csöndben ordibál
csöppen tátogó szájáról
 rúzs-ként a nyál

mondd ha írás sem marad
s a szó is elkóricál
ágyat vet vihart arat
hűlt helyén csak toll szital
meddig lehet túrni még
hogy az élet
 minden gyúrt ígét
torokhangon szolmizál
s a háttérben ott kísért
egy repedt
 lehangolt gitár
nem vers ez nincs történet
ha van is
 csak torz
 sivár
nem vers ez hát mondom én
csak véletlen nem sorkizárt

egy pár hibádtól eltekintek
de mit csinálj

ha vár a gyár
párban futnak szalagra a rímek
meg ne állj a lomha nyár
messze jár még
messze jár

iparkodj hát a verssel
nehogy kifordulj alóla
amíg izzadsz addig tetszel
te légy a hónap dolgozója
szép keretbe foglalunk majd
mosolyba zárva a falra fel
csak az szép aki holtáig hajt
s porrá lesz
mint a falafel

nézed nézed tág szemekkel
belőled néz a fürge gyár
pöfög pöfékel füstbe zár
s elmos elsodor a sár
a ködlő láthatár
nézni nézni nézni még
hová el innen hetven év
gyerekkorunk idézi míg
megannyi percet elfecsér
ahogy ellibbennek terveink
akár akár
széljegyzetbe zárt zeppelint
horzsol össze a táj
belobbanni illenék megint
ha már a gáz elillan és
tapsikolva messze száll
nem tart a nehézkedés
ha tán a mélybe hullanál
húz hasához a föld közel
húz a ballaszt
miként ápol
pont úgy föld el
kiáltok mégse hallasz

szárnya szegve angyalász
viccből foghegyről gyaláz
míg magadra nem találsz
lesz vigasz aranykalász
amerika lesz és sörkolbász
lesz vigasz akármi lesz
felhőgyomort karcól össze
szandi egó és fallosz angeles
bejárni józan san franciscot
ha kell kesztyűbe dudálva
mint mezítláb alkalmi skót
a nyurga nyár futása
hogy szűkölve hazaiszkolt
dohányszemcseként lapult
gyűrött zsebfenekre
mint tolvaját ki éppen
lopva tetten érte
rímként takard be jól magad
takard be hetven évre

esti krétaporos szósavak
didergő pilleszádon
fehérlenek

felizzanak

hogy líraláz alázzon
verságyba bújva tudni hogy
a paplan nehéz de ujjé megérte
s szenderegve magasra szállsz megint
hogy rímként visszahozd a zeppelint
vígán vágdat át az égen úgy tapos
mint luftballon

mint sétáló

életünk egyszerhasználatos
eresztkedő léghajó
benne kupacban hever
megannyi holt súly és teher
megannyi nehezék
megannyi távirat elévült
cafatnyi cetlik szanaszét
ki válogatja össze végül

hogy leszítálja ránk az ég
zuhanása legyen hódarás
szíved vásári holmi
benne fagyott lódarázs
tanítod haldokolni

mint búzalisztes zsemlevég
kristályrácsokba fogva
pelyhezve minden elfehér
szítálva száll a korpa
akár a verset talp alatt
harsogva elropogja
szelíd neved a pirkadat
s ránk szakad suhogva
itt maradni kedv az lenne még
de ki dönthetne róla?
kipörgünk mint lendkerék
beállunk vigyorpózba
a létben nagyon bennelét
s a daseinra dől a villanypózna
akár a tél fejünk felett
lebegsz
elszállsz az éjben
lomha légvitorla
sodorjanak szelíd szelek
egy lágyabb testű korba
s ahol menthetetlen beléd szeret
ki nem tűnt el a könnyű hóban
s míg befödnek a csikorgó szelek
annyira derűs volna
 ha akadna hozzá ötleted
egy-két javaslat

 mint jóbarát
hogy a téiben végleg el ne vesszenek
hogyan kell elkotorni a maró hódarát
mondd csak hogy kell túlélni
jól jönne pár apró jó tanács
veszíteni tudunk de hogy lehetne
megnyerni ezt a végzetetlen
hógolyócsatát?

Gömöri György

Hír Tamperében

Tamperében sokat kellett gyalogolni, mert a Nokia-székhelyen túl meredekek voltak az utcák, és a dombokat még a mi kedvünkért sem gyalulták le a testvéri finnek. Mindez a századfordulón történt, 2000-ben, amikor az előadások kávészünetében R.I., a történész, közölte velem: meghalt Petri György. Láttam, hogy megráz a hír, ezért még hozzátette a kérdést: – Jó költő *volt*? Ez a múlt idő pörölyként csapott rám: a szóban forgó valóban távozott, vagyis Petri Gyuri, aki mindnyájunknál hevesebben élt, sok sört ivott, nálunk jóval több húst és feleséget fogyasztott, nincs többé közöttünk. És ettől felhősebb, komorabb lett a hátralevő pár nap Tamperében.

Szálloda Nizzában

Nizzában többször is jártunk, de a legérdekesebb uttlétünk akkorra esett, amikor Izlandon kitört egy kimondhatatlan nevű tűzhányó, és egy hétig nem lehetett repülni. Mi Firenzében rekedtünk, ahol korábban (lakáscserével) nyaraltunk, de vissza Angliába nem mertünk menni, csak vonattal. Hosszan zötyögtünk Ventimiagliáig, s onnan átszállással a szépséges Nizzáig, ahol az állomás közelében szálltunk meg egy szerény hotelben két napig. Igaz, Matisse háza fönt a dombon zárva volt,

▼

Versei közlésével köszöntjük az április 3-án kilencvenedik születésnapját ünneplő Gömöri Györgyöt. (A Szerk.)

de élmény lett a Chagall-gyűjtemény, és újra megnéztük korábbi szálláshelyünket, a Hotel Oázist, ahol roppant pálmafa leng az udvaron és két emléktábla csillog a szálloda falán: „Itt írta Csehov (nagybetűkkel) a „Három nővért” és alatta (kisebb betűkkel) „itt lakott Leonyid Iljics Uljanov” is egyidőben. *Ars longa*, a művészet túlél és felülír mindent, még a leghosszabb árnyékú, híres-hírhedt forradalmat is.

Idill a Bratan-tónál 1960

Nagyon untam a tengert Baliban,
bár a homokos strandon akkor még
alig járt más turista – de meddig lehet
feküdni a tűző napon, s hallgatni éjjel
a mogorva nagyvíz egyhangú morajját?
Nem, ennél sokkal szebb volt az az út,
ami a hegyek közé, a Bratan-tóhoz vitt,
ahol óriás szitakötők szálltak a víz fölött
míg egy házból Mozart gyöngyözött ki és a dús
virágillatban megállt az idő, a mély tavon
s a napsütésen kívül nem volt semmi más –
de el kellett hagynunk az idillt, mert várt
ránk szelíd majmaival a Szent Erdő és másnap
a kirándulás Ubudba és a reszkető pálmájú
Pliatanba hallgatni hullámzó gamelán-zenét

Csöndek és csöndek

Fekete fekete csönd
az éjszaka szurdokában
merev-fehér a csend
a jeges téli tájban
puha a csönd
a hóhullás utáni percben

és madárlátta csend leng
a márciusi kertben
hajnali csend amit
apró kinti zajok
széttöredeznek
végül a pernyi csönd
egy bomba süvítése
és robbanása közt
szívünket nyomja
az áldozatok halotti csendje

A várnai csata

Amikor először jártam Varsóban
– tizenkilenc évesen! – az emberek
általában kedveltek, vagy legalábbis
úgy tettek, mintha szeretnének.
Egyetlen egyszer történt, hogy egy didergős
téli éjszakán, egy nagy ivászatról hazafelé
ballagtunk K.-val, a naturalizmusba hajló
szocrealista íróval, aki hirtelen
megállt az utca közepén és teliholdnál
elkezdett fennhangon becsmérelni engem
és minden magyart – Várnai Ulászló miatt!
Akit Hunyadi János az egyesült lengyel–magyar
seregek vezére nem tudott visszatartani,
hogy az 1444-es csatában ne vágta rá egymagában
a törökre, s aki hamarosan el is esett
a szpáhik sűrűjében. Nem tudom, a bevodkázott
K.-nak miért éppen ez jutott eszébe,
hogy belém kössön, de elgondolkoztatott:
ezért az öt évszázaddal ezelőtti csatavesztésért
s azért, hogy mit tett Hunyadi, éppen én lennék felelős?

De tényleg, mi lehetett ekkora probléma?

A negyvenkilences villamoson ült, és arra gondolt, hogy éveken át el akartak menni squasholni, aztán sose mentek el. Nem emlékszik rá pontosan, miért nem mentek el. Talán azért, mert fél a visszacsapódó labdáktól, meg ügyetlen az ütős játékokban. Félek a visszacsapódó labdáktól, és különben is, annyira ügyetlen vagyok bármiben, amit ütővel kell csinálni, mondta a barátjának, amikor a barátja azt mondta neki, hogy menjenek el squasholni. Akkor még nem voltak jegyesek. Szerintem egyáltalán nem vagy ügyetlen. Egyszer tollasoztak a kertben, számolták, hány ütésig nem esik le a labda, a rekord kétszázötven volt. Miért lennél te ügyetlen? Végül aztán mégse hitte el, hogy nem ügyetlen, vagy valami más ok miatt nem mentek el soha squasholni. Olaszországba se mentek el. Pontos útitervet készített, Róma, Firenze, Milánó, Bologna, Ravenna, mindent kinézett, repülőjegy, hotelek, éttermek, látnivalók, mégis elmaradt az utazás. Akkor még nem is gondolt arra, hogy egyszer ez a kapcsolat véget érhet. Hogy elmarad nemcsak a squash, nemcsak az olaszországi utazás, hanem az esküvő is. Nemcsak az esküvő marad el, hanem egy közösen leélt élet is elmarad. A kapcsolat, a jegyesség véget ért. Kiderült, a vőlegénye pornót néz, és olyan dolgokra izgul, amelyeket ő nem tud neki megadni. Először nem volt egyértelmű, hogy ez a kapcsolat végét fogja jelenteni, nem kell, hogy egy ilyen dolog a kapcsolat végét jelentse, mindent meg lehet oldani, meg lehet beszélni, de aztán mégis a végét jelentette.

Amikor az anyja megkérdezte, hogy miért kellett szakítani, nem tudott mit válaszolni. Miért kellett szakítani? Ő a konyhában ült, az anyja állt, mosogatott, hiába van mosogatógép, nem pakol be három poharat, inkább elmosogatja. Mosogatott és sírt. Mi lehetett akkora probléma? Miért kellett szakítani? Az anyja megalázonak tartotta, hogy fel kell hívni a rokonokat, ismerősöket, barátokat, kollégákat, az összes meghívottat, és közölni velük egyenként, hogy az esküvő elmarad. Elúszott sok pénz, nem fizetik vissza a virágot, a foglalót az étteremben, nem is étterem, hajó. Tudod te, hogy mennyi pénz ez? A meghívók kimentek. Felfogod egyáltalán, hogy mennyire megalázó? Az anyja sírt, üvöltött, csak azt kérdezte folyamatosan, mi lehetett akkora probléma, hogy le kellett mondani az esküvőt. Nem kérdés volt ez, választ nem várt, állt a mosogatónál és mosogatta a poharakat, háromszor egymás után elmosta a poharakat, miért, de most komolyan, miért kell így megaláznia a saját lányomnak. Arról is beszélt, hogy ő se szerelemből ment ám férjhez, nem kell túlbonyolítani az életet, ha megvolt már ez a fiú, akkor hagyni kell, hadd menjenek a dolgok a

maguk útján. Legalább a meghívók előtt mondtátok volna le. Felfogod te ezt egyáltalán? Választ nem várt, arra se várt választ, ugyan mi lehetett ekkora hatalmas probléma, lehetőséget nem hagyott neki az anyja, hogy válaszoljon, a hangsúlya se olyan volt, mint egy kérdésnek, de ha olyan lett volna, ha igazi kérdés lett volna, akkor se tudott volna válaszolni, már ha egyáltalán akart volna válaszolni, de természetesen nem akart válaszolni, mert nem tudta volna megmondani, hogy az volt a probléma, anyám, hogy a leendő férjem arra izgul, hogy valakinek a melle közé tegye a farkát, és nekem nincs akkora mellem, hogy az enyém közé tehesse.

És annyira erre izgul, hogy tulajdonképpen máshogy nem is képes elélvezni. Most menjen oda az anyjához, vegye ki a kezéből a poharakat, rángassa meg, és mondja a szemébe, igen, ez volt a probléma, anyám, érted te ezt, ez a probléma, nem a több millió forint, a meghívók, a rokonok, hanem ez. Hogy történhet meg ilyesmi? Ezt így az anyjának mégse mondhatta el, ezt senkinek nem mondhatta el, még a legjobb barátnőinek se mondta el, mert szégyellte, hogy ennyire beteg srácot sikerült kiválasztania. Pedig volt sok fiú, rengeteg fiú, és neki mégis pont ez kellett. Például az a másik, akivel párszor randiztak csak, és együtt mentek a Normafára meg a Kopaszira kutyát sétáltatni. A kutya nem bírta őt elviselni. A srác végül szakított, mondta, hogy ő nagyon bírja, de a kutyája nem bírja elviselni, ez nem fog működni. Nagyon tetszett neki az a srác, és bármit megtett volna, hogy működjön, de nem tehet róla, nem ért a kutyákhoz, fél is tőlük. Ne félj, mert akkor megérzi, hogy félsz. De hogy kell nem félni. Ha megpróbál nem félni, még jobban fél, mert akkor már attól is fél, hogy félni fog, nem csak simán a kutyától fél, és akkor ezt a két félelmet, a félelemtől való félelmet és a kutyától való félelmet még jobban megérzi a kutya. Mint amikor az embernek azért magas a vérnyomása az orvosi rendelőben, mert fél, hogy magas lesz a vérnyomása. Hogyan érjem el, hogy szeressenek a kutyák. Még a gyakori kérdésekre is beírta. Amikor utoljára találkoztak, próbálta magyarázni a srácnak, hogy igazán nem tehet róla, hogy fél a kutyáktól, de talán idővel javulna a helyzet. Nem tehetek róla, hogy félek tőlük. Erről igazán nem tehetek. De hiába mondta, a srác tudta, hogy nem tehet róla, mégse volt képes olyan valakivel együtt lenni, aki nem viselkedik természetesen a kutyájával. Ezzel a sráccal nem jutottak el a szexig, lehet, neki is vannak fura dolgai, a vőlegényéről se derült ki évekig, mennyire beteg fantáziái vannak. Egyébként nem is feltétlenül találta betegnek, meg is értette volna, hogy valakinek van fétise, neki is van, de neki olyan dolog a fétise, amelyre bárki képes, melle közé szorítani a faszt pedig csak az képes, akinek nagy a melle, az övé sosem volt akkora, és sose lesz akkora, mert kislányos melle van. Vékony a testalkata is, sportos, zsír sehol nincs rajta. Mindig azt hitte, hogy a vőlegénye undorodik a zsíros nőktől, igazából undorodik is, nem lenne képes túlsúlyos, vagy akár csak molett nővel együtt lenni, nem is molettnek hívják már,

hanem curvynek, de hiába, ha olyannal se bír együtt lenni, akinek ennyire kicsi a melle. A vőlegénye szerint nem csak a túlsúlyos nőknek lehet elég nagy a melle. Mert akinek nagy a melle, szerinted az már túlsúlyos? Szóba került a szilikon is, de arra azt mondta a vőlegénye, hogy neki az nem tetszik, természetes és lágy, puha melleket akar, a szilikonmell nem jó, és amúgy se bírna azzal a tudattal élni, hogy a menyasszonya miatta vállaljon egy ilyen műtétet.

Az egész kapcsolat egy hatalmas probléma volt, nem a mellméret döntötte el, együtt fogják-e leélni az életüket, ez valószínűleg úgynevezett ürügy volt, de milyen neveltséges ürügy, gondolta, ilyen nem lehet elmondani senkinek, azt kell hazudni, hogy nem passzoltak egymáshoz. Végül is persze ez nem hazugság, mert valóban nem passzoltak, nem passzoltak az ágyban, a szexben, a szex nagyon fontos része a kapcsolatnak, ott is passzolni kell, legalábbis ők így gondolták. Most komolyan, nem tudod egyszerűen csak elképzelni? Csukd be a szemed, és képzeld el. Szerinted mások hogyan csinálják? Évekig semmi baj nem volt, az ötödik évben jött elő ez az igény, a lánykérés után. A vőlegénye csak azt hajtogatta, nem tudja, mi van vele, nem tehet róla, nem tehet arról, hogy ezek az érzései, vágyai, szégyelli magát, nagyon szégyelli magát, és nem szeretne ilyen vágyakkal élni, de a vágyainkról nem tehetünk, és nem is változtathatjuk meg. Pszichológushoz nem volt hajlandó elmenni. Pedig el kéne menned pszichológushoz. Se pszichológus, se műtét. Erről nem lehet beszélgetni, ezt nem lehet megoldani.

Amikor az anyja mosogatás közben azt kérdezgette, hogy mi volt ekkora probléma, akkor is csak annyit tudott kinyögni, hogy nem passzoltak, és kész. Nem passzoltunk egymáshoz. Sokkal egyszerűbb lett volna azt mondani, hogy megcsalt, megcsaltam, megütött, de semmi ilyesmit nem mondhatott, mert nem lett volna igaz. Különbösen is, a megcsalásra az anyja csak legyintett volna, ugyan már, megcsalás. Kit érdekel? Szerinted mennyit kell tűrni nekünk, nőknek, de komolyan. Álomvilágban élsz. Az erőszakot talán nem hagyta volna annyiban, ez az egy érv lehetett volna, amelyet elfogad, vagy ha kiderül, a vőlegénye nem akar dolgozni, az anyja még a fizikai erőszakot is jobban elfogadta volna, de ha a leendő férj lusta, nem keres jól, akkor onnan menekülni kell. Minden mást meg lehet oldani. Sokszor gondolt arra, hogy a vőlegényének igazából potenciaproblémái vannak, és erre a melldologra akarta fogni, egyszerűbb a nőre fogni, hogy miatta nem működik, mint bevallani az igazat. Egészen addig gondolta ezt, míg a szakítás után pár hónappal meglátta a Facebookon a vőlegényét, pontosabban az exvőlegényét, közös képet posztolt egy lánnyal, akinek nagy a melle. Ez tényleg olyan nagy, olyan hatalmas, hogy a vőlegénye közé tudja tenni a farkát. Végül ezt a nőt később elvette feleségül. Nem szilikon volt.

Most komolyan megnősült? Ez komoly? Viccelsz? Az anyja épp a mosogatógépet pakolta ki, és közben nem hitte el. Volt esküvő, csak más volt a menyasszony.

Nem akkor volt, és nem ott, de volt szép fehér ruha meg hajó meg virágok és meghívtak, minden, ahogy kell. Na vele bezzeg összepasszoltak.

A Margitszigeten futott, amikor eszébe jutott a kutyás srác. Azért éppen ott jutott eszébe, mert a Margitszigeten többször is sétáltatták együtt Gyömbért. A kutya neve Gyömbér, milyen hülye név ez egy kutyának, gondolta. Gyömbinek becézte a srác. Gyömbi, gyere vissza. Gyömbi, viselkedj. Gyömbi, nem szabad. Körülbelül hat éve nem találkoztak, talán azóta már van a srácnak barátnője, felesége, gyereke, talán Gyömbi is elpusztult már. Elpusztult, nagyon csúnya szó, mondta neki egyszer a kutyás srác, az anyukádra mondanál ilyet? Ugye nem. Meghalt, elment, elaludt. Persze, igazad van, mondta, ne haragudj. Valójában azt gondolta, hogy nem, nincs igaza, az állatok elpusztulnak és kész. Lehet, hogy azóta másik kutyája van. Anyu, szerinted élhet még az a kutya? Meddig élnek a kutyák? Az anyja most nem mosogatott, hanem fasírtot csinált, állt a konyhapultnál, és gombócokat gyúrt, bele a forró olajba. Annyiszor mondtam már anyu, hogy ne olajban süsd. Amúgy nem kérek fasírtot. Gyömbi elég öreg volt már akkor. Talán tízéves lehetett. Gyömbi és ő nem jöttek ki jól. A srác mondta is neki szakításkor, hogy lehet az, hogy csak Gyömbivel nem működik a kémia, de ezt most egyszerűen nem lehet megoldani. Figyelj, igazából lehet, hogy csak Gyömbi nem bír téged elviselni, nem biztos, hogy minden kutyával problémád van, de ez most nem fog menni, mondta neki a kutyás srác hat évvel ezelőtt. Próbálta felidézni, hogy is volt a szakítás, szakításnak nem is lehet nevezni, még nem jártak igazán, párszor csókolóztak, vacsoráztak, moziztak, sétáltatták Gyömbit. Mennyire jó volt. Azt érzem, hogy ő az igazi. Szerintem ez a kutyás srác lesz az igazi. Az anyja nem mondott semmit, hümmögött, a menyasszonyi ruháról beszélt, hogy akkor végül milyen jó, hogy megtartotta, jó lesz az a következő esküvőre. Nem következő esküvőre, hanem az esküvőre, az egyetlen esküvőre, igazi esküvőre, olyan, aki el is veszi feleségül, akivel nem kell meghívók kiküldése után szakítani, aki nem akar olyan dolgokat csinálni, amelyeket vele nem lehet csinálni. A kutyákat meg lehet szeretni. Azon gondolkodik, miért nem volt soha kutyájuk, mi oka lehetett, hogy nem volt soha kutyájuk, nagy ház, kert, két gyerek, a bátyja is szereti a kutyákat, ő is szerette gyerekkorában a kutyákat, csak felnőttként lett ez az ellenérzése a kutyákkal kapcsolatban. Arra gondol, hogy meg kéne kérdeznie az anyját, miért nem volt soha kutyájuk. Nem eszik fasírtot, mert fél éve vegán, de nem meri megmondani az anyjának. Miért nem volt nekünk soha kutyánk, anyu? De komolyan. Ha elmennék egy menhelyre önkéntesnek, szerinted meg tudnám szeretni a kutyákat? Most ezen múljon az egész, hogy nem volt kutyánk? Hogy nem értek a kutyákhoz? Hogy nem szeretnek a kutyák? Hogy nem szerettem a kutyákat? Még nem írt rá a kutyás srácnak, hogy találkozzanak, így nem is tudta, van-e barátnője, felesége, gyereke, új kutyája, Gyömbi megvan-e még, az is lehet, hogy a kutyás srác külföldre költözött, annyi minden történhetett. De nem

akarta már az elején elrontani, ezért mielőtt ráírt volna a srádra, jelentkezett egy önkéntes munkára kutyamenhelyen. Körülbelül egy hónap, és a kutyák megszeretik, nem fog félni, a kutyák nem fogják rajta érezni az idegenkedés szagát, a félelmet, és ha más nem, a szervezete megszokja, ha ő maga, a tudata nem is tudja soha megszokni, a teste nem fog már természetellenesen viselkedni a kutyákkal. Nem kell irányítani, csak engedni, hadd menjen a maga útján az egész.

Garai Bálint

Illemből megtörni a csendet

Ezt a zajos fotót nézem
nyitott ablak mellett,
minden pont akkora,
hogy elférne a tenyerem vonalaiban
hol utcák, pigmentjeim pedig
a beszűrődő megvilágítás lenne
ez sem túl bonyolult,
mint illemből megtörni a csendet
vagy mint amikor erkélyeket fotóztam a fürdőszobád
ablakából
és azt mondtad, szemben egy papagájarcú idős hölgy lakik,
a verandán üres ketrecek tart
fehér lepedővel letakarva.
Szóval nem bántam, ott helyben
különösen a szavaid nem,
amiket egyszerűségükből fakadóan végül mégis kimondtál
és olyankor egy-egy ketrecen sikerült túlexponálnom
a fehér lepedő libbenését.

Hullám

Még alszol
vagy csak te is azt szeretnéd,
hogy így gondoljam.
Velünk szemben a lemezjátszó
megint poros és serceg.
Alatta egy
már régen lenémított tévében
valami rajzfilm
mellékesnek mutatkozó, különben fontos dolgokról.
A fagyasztó tetején
tavaly leölt madárhús olvad,
bennem pedig a bizonytalanság
periodikus kavéköröket rajzolva,

hogy könnyelmű vasárnap délelőtt lehetne ez is,
viszont mint gyerekkoromban
ma éjjel ismét a déli pólus pingvinjeiről álmodtam,
és talán a lepedő ráncai miatt,
vagy csak épp unatkoztál, nem tudom,
de hajnali négy körül,
gyűrött oldaladról a fal felé fordulva
sikerült leszakítanod mellettem egy jégtáblát.

A bőrönd körül a padló

egy szög, amit elneveztem
meg a festmény
hogyan ez maradt belőle
és azóta is tart a költözködés
mióta itt lakom
legalább nem kell kicsomagolni.

a bőrönd körül a padló
tele kinőtt ruhákkal
mint egy futónövény
menekülnék én is a szobából
ki a gangra
dohányzóasztalon csendéletnek lenni.

Össze lehet kapcsolni

M szerencsésnek érezte magát: a kórterem nem volt csótányos, még csak a falak sem foszlottak. És ott volt Balogh néni. Balogh néni nyolcvan felé járt. A haja hosszú és hófehér volt. Próbálta összefogni hajcsatokkal, de mivel a keze már nem engedelmeskedett, és nem tudta véghez vinni az ismerős mozdulatokat, a frizurája olyan volt, mint egy rosszul összeállított fészek, a csatok benne kiálló ágak. M csodálattal bámulta az idős asszonyt, mert a ráncai és a szanaszét hulló haja ellenére volt benne valami elemi szépség.

Balogh néni két dolog miatt volt kórházban: a nehezen irányítható keze és a kihagyó emlékezete miatt. Az ágyán voltak a keresztretjvényei, a törülközője, a pótpizsamája. Az ágya melletti kisszekrény tetejére a verseskötetét tette, a papírtörölő, teás termosz, evőeszközök és a fémbögre mellé, de ennyi tárgy ide túl sok volt, a dolgai folyton lesodródtak, és az ágy körül, a földön próbáltak szerencsét. Az ágy alá helyezve a papucsok voltak, három pár papucs egymás mellett, amik vagy összekeveredtek, vagy elsodródtak (Balogh néni, miért van itt ennyi papucs? – Hát, mikor melyiket találom meg, nővér. – Vitesse haza, Balogh néni, itt nem lehet három papucs, mindenkinek egy papucs, tetszik érteni?)

– Milyen kellemes a hangja a párjának. Nagyon kellemes – mondta M-nek délután, amikor a látogatásnak vége lett, és magukra maradtak a neurológiai osztály étel- és hipószagú női kórtermében.

– Balogh néninek milyen volt a férje?

– Jámbor. Jámbor ember volt.

– Milyen szép szó – válaszolta M, és az járt a fejében, hogyan lehet jellemezni valakit egyetlen szóval, és hogy vajon mi lett a lénye többi részével a férfinak. Hova lett a képek több évtizednyi sűrűjében. M ismerte a megélt pillanatok radikális törlődését, bár esetében ez nem számított kórosnak. Találkozások, beszélgetések, fürdözések, együtt töltött órák kerültek át egy más térbe és időbe: továbbra is léteztek, csak M számára láthatatlanok voltak. Talán mindez úgy zajlott, hogy az ő pillanatai meg Balogh néni eltűnt pillanatai, az elveszett percek, mint porszemcsék, amiket napfényben látunk csak, sodródtak az utcákon, a házakban, a bárokban, templomokban, és az is lehet, olykor egymás mellé kerültek, ahogy ők ketten kerültek most egymás mellé, pont olyan esetlegességgel.

– Azért, mert sosem veszekedett. Még a hangját sem emelte fel – mondta még Balogh néni, hogy megmagyarázza a jámbort, miközben bejött a nővér, odasétált M ágyához és leszedte az állványról az üres infúziós tasakot. M csak a szemével követte, a fejét nem merte mozdítani a rátörő szédüléstől, aminek okán itt kellett

feküdni még legalább két napot, legalábbis remélte, hogy a két nap elég lesz. (Balogh néni, ne tessék mászkálni összevissza, a Józsi bácsi is most zárta be magát a vécébe, semmi szükség itt erre, maradjon szépen az ágyán.)

Amint a nővér kiment, Balogh néni elsétált a hűtőhöz és kivett egy joghurtot. A kisszekrényen szétszórta evőeszközök között talált magának egy kanalat, és nekilátott jóízűen eszegetni. A kanál azonban pár falat után kiesett suta kezéből, és próbálta felvenni, de akkor az egész joghurtos doboz a földre esett, és szanaszét fröccsent a fehér lötty. Repült belőle a padlóra, az ágyra és a három pár papucsára. Ijedtében előkotort a szekrényéből egy tekeres WC-papírt, hogy feltakarítsa, ez azonban szintén kiesett a kezéből, végiggurult a kórtermen, és itt-ott ráragadt a joghurtfröccsenésekre.

M-et rázta a néma nevetés. Tehetetlenül feküdt az ágyában, tudta, hogy úgysem bír felkelni, hogy Balogh néni segítségére siessen, és így rázkódva, röhögve, sírva, mert eszébe jutott, hogy ezerkilencszázkilencvenötben nem egy kórházi ágyon feküdt, hanem egy régi katonai laktanya matracos vaságyán ült, hét másik szocmunkás hallgatóval egy szobában, és az volt a dolguk, tíz napon át, hogy részletes kérdőívekkel kikérdezzék és megértsék a délszláv háború menekültjeit. Papírjaikkal a kezükben jártak barakkokról barakkra, leírták a válaszokat, és M, akár csak a többi szocmunkás, aki soha nem látott háborút, nem is tudott meg semmit a háborúról, mert mindenki, aki onnan jött, csak az életre akart emlékezni, csak tették, amit jónak láttak. Kávéztak a bosnyákokkal, konyakoztak a horvátokkal, és ették, minden nap, a menekülttábor menüjéhez desszertként kínált joghurtot. Rengeteget adtak. A felét mindig felvitték a szobába, a nyolcágyas terembe, és ott ették, a bolhás matracaikon. Aztán egyik este túl sok volt a konyak: ittak a bosnyákokkal, a horvátokkal meg a vajdaságiakkal is, aztán visszatérve a helyükre, abba a kaszárnyába, a vaságyakkal, nekiláttak falni a joghurtokat. Dobálták keresztül a szobán, és ahogy repült az egyik, reptében kiszakadt, vagy már úgy volt eleve, és szanaszét szállt, fröccsent a padló csíkjaiba. Ők meg csak röhögtek, folyt a könnyük, annyira, és a papír zsebkendők, amiket rátapasztottak, mint rosszul rögzített kötések fehérlettek a padlón, szívták magukba az édes löttyöt. És M, a Nagyvárad téri metró mögötti kórházban, fekvé a vaságyon, ismételte magában, így lehet, így lehet hát összekapcsolni azt, amit sohasem gondolt volna senki, hogy össze lehet kapcsolni.

– Kellemes, hogy a csapból folyik a víz – szólalt meg az ágyán ülve, mosolyogva Balogh néni, miután feladta a joghurttal folytatott küzdelmét – a Hortenzia utcába, nálunk Törökbálinton, még mindig nem vezették be.

Vertigo

Először a testét fordította a bal oldaláról a hátára. A fejét csak ezután húzta középső helyzetbe. Lassan, nagyon lassan. Innen még az volt hátra, hogy a jobb oldalára forduljon, végül pedig a felülés. A felülés volt a legrosszabb. A fej mozdulata miatt kibillent az egész világ. Nem forgott, hanem dőlt, mondta el később – századszor is – az orvosok kérdésére. Dőlt.

Az ágy végéig araszolt, és innen már kimért mozdulatokkal, mereven tartott fejjel, végig kapaszkodva hol a falba, hol a szekrénybe, amit épp elért, képes volt két lábon kimenni a mosdóba úgy, hogy nem hányt útközben.

Vertigo. Milyen szép neve van, gondolta M. Az ügyeletes orvostól hallotta, akit a segélyhívó központi számról a diszpécser küldött ki hozzá. Az ügyeletes orvos nagyjából két méteres ember volt, erősen szuszogott, alkoholszaga volt, a szavakat elmosva beszélt, M válaszaire pedig hosszú csenddel reagált. A bajuszánál csak a szemöldöke volt dúsabb és kócosabb, mintha szőrös állatok, hernyók lettek volna a fején. M tehetetlenül feküdt az ágyon, figyelve a szemöldöke mozgását, és határozottan megnyugtatta, hogy a férfi nem egyedül jött. A fiatalabb, aki kísérte, egyből leült a konyhaasztalhoz a papírokat írogatni, aztán amikor az orvos kérdései elfogytak, és M vérnyomásának, vércukorszintjének az adatai is le lettek jegyezve, és minden tökéletes rendben találtatott, leszámítva M-et, akkor a férfi felszedelőzködött az asztaltól, odament M-hez, és bátorító, vigasztaló hangon búgta oda neki, hogy hívtuk a mentőt, egy óra múlva jönnek, tessék addig fekvé maradni.

Egy óra, az nem sok. Nagy baj nem lehet, ha ezek elmentek. M hosszú, elnyújtott levegővételekkel próbálta csökkenteni a hányingert, ami a legapróbb fejmozdulatra is rátört. Legalább volt ideje valami tervet kidolgozni arra, hogy jut el a kapucsengőig. Az olyan három-négy méter. Nézett mereven a plafonra, és a plafont mintaként betérítő gondolatözönre, és arra jutott, hogy semmit nem lehet itt tudni. Mármost az életben. Csak a dolgát próbálta tenni, és tessék, most aztán itt fekszik megmerevedve, mint tetszhalott, hogy a világ ne kezdjen eszeveszett forgásba, hogy a falak a szekrényekkel együtt ne dőljenek rá, szétlapítva a testét. De ha a világ ilyen. Vagy neki ez jutott belőle, hogy nem lehet megállni, nem lehet csak úgy, megállva, méltázva, nézelődve csinálni.

Lassan folyni kezdett a könnye, annyira sajnálta magát. Valamit mégiscsak elronthatott. És ebben a fekvésben egyszerre rátört az is, mennyire fáradt. Tulajdonképpen évek óta. És talán nem is attól lett fáradt, ahogyan és amit dolgozott, tett-vett, hanem mindattól, ami a fejében dörömbölt nap nap után, a hogyan legyen, mi lesz holnap, hogy oldjam meg ezt is, miből veszek holnap cipőt a gyerekeknek.

Vett egy mély levegőt, és megpróbált az oldalára fordulni. Megint sírni kezdett, aztán ahogy a feje újra mozdulatlan volt, kinyitotta a szemét. A fia játéka

irdatlan káoszban heverték a polcon. Storm Jackson szállítójárműve alatt három zseblámpa feküdt keresztbe-kasul. Színes papírok tömkelege a Lego járművek tetején, és odadobva egy plüss Kisvakond, félig ülve, félig eldúlóban a kupacokon. A látványtól vigyorogni kezdett, a könnyeit szétmaszatolta a pizsamája ujjával, és nézte a vakondot. Ennek a vakondnak legalább nem kellett túrnia. Tulajdonképpen ő sztárvakond volt, aki megúsza a fáradságos túró-fúró munkás életet, és más sem csinált, csak a barátaival témáztatott. Így kéne élni, gondolta, és érezte, hogy ez itt egy fontos konklúzió, egy jelentőségteljes gondolatmenet eredménye, és mélyebben kellene foglalkoznia vele, kidolgozni a részleteket, de ekkor élesen, hangosan és kitartóan megszólalt a kapucsengő, és indulni kellett az ajtóhoz. Valahogy.

A mentősök is magasak voltak, de egyik sem volt részeg. Egy fiatalabb és egy idősebb férfi volt, folyton nevettek. Hogy levigyék a mentőhöz a negyedik emeletről, két oldalról karoltak bele, és M-nek olyan jólesett a két erős férfire támaszkodni.

Aztán a kórházban többféle gépbe kellett tennie a fejét, és aznap, még aznap éjjel öt-hat orvos kérdéseire válaszolnia. A gépek szerint M feje rendben volt. A laboratóriumok szerint is. Minden rendben volt M-mel. Csak a Vertigo, az ragaszkodott hozzá. Vagy ő a Vertigóhoz. Napokig nem volt más, mint mozdulatlan fejjel feküdni. Várni a hányingert enyhítő infúziót, a szédülés elleni gyógyszert, a mosdóba kikísérő nővért. Az éjjelt, hogy nappalra váltson, meg a nappalt, hogy elmúljon. Éjjelente, ahogy a kórház zajait hallgatta, a plüssvakondra gondolt. Arra, hogy így kéne élni. De ha nem is pont így, valamilyen módon mégis kicsit másképp, mint ahogy ő eddig csinálta. A túró-fúró munkás életet.

Aztán minden nappal enyhébb lett kicsit, és a hatodikon hazamehetett. Várta a fia, várta a polc is, a szanaszéjjel heverő plüssökkel. M remélte, hogy minden rendbe jön majd, hogy vége lesz ennek a hosszú, szaggatott örökkévalóságnak. Aztán lassan, nagyon lassan, két hónap is eltelt bele, a léptei biztosabbak lettek az utcán.

Oláh András

takarásban

egy zaklatott lelkű cseresznyefa
árnyékában ücsörögsz a kerti padon
a dolgok sohasem egyértelműek
szenttelen együttérzéssel mereng
a kávéscsésze a malomkő-asztalon
(persze az asztal sem malomkő
betonból öntötted sok évvel ezelőtt
hogyan visszacsempészhesd magad köré
a gyermekkor ártatlan tereptárgyait)
rálátsz az utcára – ám téged csak
figyelmes szemlélő vehet észre –
nem történik semmi csupán az
elkövetők sompolyognak vissza
kocsmazajt idéző harsányságuk
zsivány időkbe navigál
a pultnál könyökölsz kóros
sejteket öblítesz elhalt emlékeket
gyökérzetig átvizsgálod a vívódó
fényeket legendák élednek
cigarettafüstbe csomagolt tekintetek
borostás arcok adják a táperőt
magához tér a párhuzamos világ
kilép a takarásból és beletenyere a
bágyadt délutánba hogy átmetssze
a gyász zsibbasztó önzését

tilosban

folyton a kivonásokat gyakoroljuk
valaki meghalt tegnap is
sűrűbbek lettek a terhek
megint dobozolunk emlékeinket csomagoljuk
mértékegységet kellene váltani

mielőtt végleg skatulyába zárjuk tartozásainkat
de ártérben élünk követelőző csöndben
és tilosban parkolunk első perctől fogva

halhatatlanok

jártányi erőd sem volt
kapaszkodtál a nyakamba
míg mögöttem az ágyon
megigazítottam a párnát
hamis derűt erőltetted
akadozott a hangom
elfojtott büntudat szorítása
kínzott: utcahossznyival
megelőztél – mindig is
pontatlan voltál –
most pedig szökni készülsz
mielőtt visszanyúlhatnék
az elvakart pillanatig
ahonnan haladékot már
Isten sem ad

csak az idő kurta

lefelé húz a föld
birkózol a lomha hallgatással
szélütötten kacázol egyensúlyt
keresel a kiégett ligetben
gúnyos nevetés emel torlaszt
légüres térben bolyongsz
zavaros tegnapok gyűrűjében
átmenetileg tartózkodsz itt
a kopott falfestmény árnyékában
keretet a távoli akácok ad

nézed a fák ernyedte ráncait
az olvashatatlan emlékeket
valaha volt lázalmok
szinuszgörbéit értékeled
a téglagyári tóba dobott kavics
hullámverése szab új utat
elmúlt a fáradékonyság
a híd felé tartasz – beméred
a pontatlanság nyomait –
féltékeny múltat ébreszt a nádas
himbálózó buzogányok sorfala
közt lépsz a stégre hogy kivonhasd
az időt s a szilánkosra tört
maradékot elengedhesd végre

Murányi Sándor Olivér

Békelovas

Első fejezet

A mellékszereplő állapotát tárgyalja

– Kitért a háború! – olvastam reggel a hírekben. Az egymással szemben álló országok azonnal netes táblázatban kezdték közölni egymás veszteségeit. Igaz, hogy első helyen az elesett emberek álltak ezekben az értesítésekben, de egy oldalon szerepeltek a lelőtt repülőekkel, helikopterekkel, kilőtt tankokkal és harckocsikkal, mintha egyforma veszteség volna élő és gép pusztulása. A pénz sehol nem szerepelt (a nyereséglistákat nem közölték). Elgondolkodtam: – Öt világvallásunk ellenére sem sikerült az emberiségnek egyetlen évszázadot sem eltölteni háború nélkül. – Eszembe jutott etológus barátom, aki szerint az ember biológiailag fehér majom, a csimpánz rokona – ez a két faj az egyedüli a Földön, amely kedvtelésből (is) öl, pontosabban különösen kegyetlen. Az érem másik oldalán látom ferences szerzetes barátomat, aki hisz az emberben – szerinte minden, ami a homo sapiens körül van, csak csomagolás. Számomra hite és reménye rokonszenvesebb. Magam is tudtam: élni csak idealistaként érdemes. Sokáig nem töprenghettem. Újabb hírek jöttek nagy rakétatámadásokról, szétbombázott városokról, sok ezer háborús menekültről. Vajon engem is besoroznak saját országomban? Vajon fel tudom nevelni négy gyerekem, akik ettől a pillanattól háborús nemzedéknek számítanak?

Töprengésemből Levi, az operaénekes hívása ébresztett fel:

– Van egy ötletem számodra. Farkas elindul négy lóval négy országon át több mint ötszáz kilométert zarándokolni a békéért. Légy te az egyik lovas. Rád fér. Jobb emberré válsz. Hátha.

Sokat gondolkodtam. Húztam az időt a válasszal. Húsz éve lovagolok, de csak havi rendszerességgel. Ezen a területen (is) amatőr vagyok. Ugyanakkor a lepantói spanyol hős elmés-nemes lovagja jutott eszembe, aki egyedül egy lóval szállt szembe az akkori világgal. Egy lóerővel kamionok és vonatok között? Egyszerre tűnt csábítósnak és félelmetesnek az ötlet.

Levi addig noszogatót, amíg végre felhívtam Farkast, a zarándok betyárvezért, akit később a Mária-hoz megtért Rózsa Sándornak neveztem el. Ő vetette föl az ötletet: végigjönni lóval a békéért a lengyelországi Czesztochowából a budapesti Szent Anna-rétre, a Mária-utak metszéspontjáig ívelő területet. Ez közel hatszáz kilométeres lovaglást jelent. Farkas kedvesen fogadta jelentkezésemet, majd meghívott biatorbágyi betyártanyájára, hogy Etyekig tartó próbaloaglással igazoljam

magam. Oda-vissza mintegy tizenhat kilométeres út. Mivel nem vagyok gyakorlott lovas, hamar elfáradtam az ügetéstől. A két település határán hatalmas szélben haladtunk. Pepe, a herélt hátán ültem. Ekkor még nem tudtam, hogy majd a kilencéves furioso mén, Vándor végleges társammá válik a négy országon átvezető úton. Mintha edzenem kellett volna rá, hogy társamul kapjam, és majd a fülébe sűgva kérjem, vigyen haza – esés nélkül – árkon-bokron családomhoz. Az etyeki lovaglásnál még nem voltam valami elszánt a hosszú zarándokutat illetően. Két és fél hétre ki tudnám szakítani magam a társadalomból, de otthagyni a családom, és felülni egy szilaj mén hátára, kockáztatva ezzel a tolókcosi lehetőségét – minden idegszálam tiltakozott az ügy ellen.

Észrevétlenül sodródtam bele. Napról napra. Talán mert gyenge voltam nemet mondani? Vagy mert húztam az időt készülés és pakolás nélkül az indulás napjáig? Három nappal a start előtt már szégyelltem lemondani...

Miközben a háború egyre jobban tombolt a szomszédos országban, feltettem magamnak a kérdést: bármit változtat-e a világhelyezeten, ha negyedmagammal a békéért lovagolok? Aztán belém villant: felmérte-e La Mancha búsképű lovagja képzelt ellensége, a szélmalom erejét? És az egyetlen békés háborút megnyerő indiai jogász az angol királyi korona hatalmát? Az amerikai fekete protestáns prédikátor a fehérek kegyetlenségét? A Kalkuttában embereket mentő szerzetesnő a szegénység mértékét? Az árva lengyel fiú a pápaság nagyságát?

A hajnal vörös felhőkkel érkezett Czesztochowába, a lengyelek nemzeti kegyhelyére, amit az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a pálosok alapítottak a középkorban. Ottlétekor Szent II. János Pál pápa meg is jegyezte: – Nem véletlen, hogy most éppen egy lengyel pápa innen indul magyarországi látogatásra. – Mert a barátságot ez a két nép évszázadok óta tartja. Lengyel–magyar két jóbarát, együtt mulat, s issza borát (lengyelül: *Polak, Węgier, dwa bratanki, i do szabli, i do szklanki*).

Szűk nap állt rendelkezésemre, hogy indulási pontunktól Csaba testvérrel, ferences pap barátommal és Levi operaénekesssel imádkozzunk a Fekete Madonna szobra előtt az út sikeréért, majd egy magyarul beszélő lengyel anyanyelvű pálos atya segítségével megtekintsük a kolostor múzeumát és a könyvtárat. Jólesett, hogy mindkét barátom elkísért. A kegyeszobor mellett a nagy szent lengyel pápa véres öve volt elhelyezve, amelyet az ellene elkövetett 1981-es merényletkor viselt. A múzeumban megcsodálhattam a pápai miseruhákat, kelyheket, a festményeket, valamint az autót és a széket, amelyben Karol Wojtyła ült, aki 1990-ben kezet fogott velem Rómában, mint az első szabad romániai zarándokcsoport tagjával. Most lovas zarándoklat várt rám. Az események annyira váltották egymást, hogy nem volt időm félni. A kolostor klauzurás részébe nem mehettünk be, de Marian

atya bevitt minket a könyvtárba, ahol a nagy vendégkönyvben megnézhattuk Hitler, Kennedy elnök, Teréz anya és három pápa, ll. János Pál, XVI. Benedek és Ferenc kézírását. Ferences barátomat, Csaba testvért felkérte, hogy ő is írjon a könyvbe. A Teréz anya melletti oldalt kapta. Kérte, ne csak ő, hanem mindannyian írjuk alá. Az általa celebrált magyar nyelvű misén Levi Salve Reginát, majd Mozartot énekelt. Jómagam a szentleckét olvastam fel. Ugyanúgy izgultam, mint gyerekkori székelyudvarhelyi ministrálásaimkor Márton Áron püspök egykori tanácsadójánál, a ferences jogász Gurzó Anaklét atya előtt, aki minden alkalommal előre elgyakoroltatta velem a felolvasandó szöveget. A szép szertartást közös vacsora követte, majd a várakozás a többi lovasra, valamint a két lóhordozóra, amelyek hozták Biatorbágyról a négy lovat, akik mind a négyen két évben egymás után tettek meg kétezer-kétezer kilométert Kazahsztánban. Most közel hatszáz kilométer várt rájuk. Sejtettem: nem őket próbálja meg majd az út, hanem minket, lovasokat. Csaba testvér két árva nevelt gyereke is velünk volt most. Mindketten nevelőkként dolgoztak már, fejenként negyven-negyven árvát neveltek.

Sokáig nem örülhettünk egymásnak: telefonhívás jött Gyergyóból: Zalán, az egyik tizenéves árva nagyon súlyos motorbalesetet szenvedett. Levivel meggyóztuk a két nevelőt, hogy azonnal közöljék a hírt ferences barátunkkal, aki épp a Fekete Madonna szobra előtt vett részt a közös esti imán. Amikor megszólították, fejét oldalra fordította, és csak ennyit mondott halkán: – Fiúk, ugye baj van?

Aznap éjjel le sem hunytam a szemem. Hajnaltájban megérkeztek a lószállítók. Ahogy virradt, azonnal készülni kellett a templom melletti térre áldásadásra. Ekkor kaptam kezembe Vándor kantárszárát. A kialvatlanságtól félni kezdtem, pánik tört rám. Mi lesz, ha már az áldásosztás alatt leesek róla? Az állat is láthatóan ideges volt, ezért az egyik nevelő, aki hetedik éve tartja a Székely Vágtán a huszárvetélkedő első helyét, kivette kezemből a kantárszárát, felült rá, és próbálta megnyugtatni. Az áldásnál, amelyen nagy meglepetésünkre a lengyel állami televízió stábjá is megjelent, már nekem kellett rajta ülni. Levi Kodályt énekelt. Kértem Csaba testvért, húzza fejébe a ferences csuklyát, mert nekem így tetszik legjobban a szerzetesruha, majd fogja meg kezemet, mielőtt elindulok. Gyalogos és lovas, ő földről, én lóhátról egymás kezét fogtuk, majd leugrottam a lóról, hogy még egyszer átöleljem, és elköszönjek tőle, mielőtt hazaindul. – Aztán nehogy leess – mosolygott rám. – Bízz bennem. Velem nem dőglött lóra fogadtál – húztam ki magam. Pár pillanat múlva velem együtt a négy lovas ügetni kezdett Częstochowából a rakétákkal, repülőkkal és tankokkal dúló háború irányába.

Antalovics Péter

„Csiszolatlanul is ragyog”

A hetven éve született Sziveri Jánosról

Volt egy költő itt, ezen a vidéken, aki mindvégig következetes maradt. Élt egy költő ebben a tájban, a vajdaságiban?, a magyarban? vagy a pannóniaiban?, ebben a közös, nagyszabású *Társastervezésben*? Élt nem is olyan régen, aki elérte azt, aminél aligha érhet el többet bárki: élete, avagy sorsa, illetve versei, avagy opusa a szakadási pontig (és azon túl) összemosódott. S erről, magunkról mindvégig tudni: úgy érzem, nehezen képzelhető nagyobb teher, ami voltaképpen jóval több is ennél. Vállalás? Ki tudhatja. Másképp nem írhatta volna a már címében is ragyogó önreflexióról árulkodó *Delphoi felében*, a kíméletlenül, kegyetlenül (sic!) precíz, feszesen a szöveg lezárására, a végre hajló önironikus, cinikus rímekben: „*És fejünkre dől a katedrális / sejtjeink rendje ha szervezetlen / a trolis zötyög a zöld övezetben / s átve-rünk hárman mindenkit hiszen / legfőbb művemet fű alá viszem*”.

Gondolkodom, leadási határidőn jóval túllépve. A szerkesztőm talán elnézi. Talán megérti, mennyire nehéz írni arról az emberről, akire már életében felfelé kellett tekinteni. Felfelé, hiszen a vers szavalást igényel, a kimondott, elhangzó költészet pedig – tudván tudjuk – magaslatot követel meg: pattanjunk fel valahova, ahonnan messzebbre hallatszik a hangunk, ahonnan többen hallhatják és érthetik (?) meg, amit mondunk. Amit mondunk nyersen, közvetlenül, érthetően, világosan, nem sokat teketóriázva, bele az arcokba, ugyanakkor végtelenül csiszoltan, a nyelv minden sallang-lehetőségétől mentesen. Mert hiszen „*feltárva tényeit vetközi le / versem a meddő ornamentikát*.” (*A Kos jegyében*)

Nagy feladat elé állítanak ezek a sorok mindenkit, aki valaha arra vetemedett, hogy leírásra érdemesnek tartsa saját gondolatát. Egyszerű, egyszerűbb nem is lehetne, de hatalmas feladat, mert hiszen a költő hiteles példával jár elől: sorai megvalósítják saját elvárását, amely felé elszámolással tartozik bárki, aki valaha tudomást szerzett erről a szigorú, de igazságos elvárásról (az is, aki ebben a formában még nem szerzett tudomást róla). Mert azért legalább titokban tudja, érzi mindenki, aki valaha arra vetemedett, hogy verset írt: a vers – nézzék el a pátoszt – a végtelen közül gondosan kiválasztott egyik, tömör és világos meghatározását kapjuk kinyilatkoztatásként: feltárni, felmutatni, a fény felé emelni a tény, a tárgyat, hogy ott, a világosan láthatóvá váljanak részletei: „*Kínálom magam, érdes szenet: / csiszolatlanul is ragyog*.” (*A Kos jegyében*). S ebben a felmutatásban a virtuóz

▼

1954. márcus 25-én született Sziveri János.

nyelvvél épülő tiszta forma tiszteletén kívül semmi helye felesleges szócséplésnek, *meddő ornamentikának*. A költészet a csupasz tény meglátása és felmutatása, kiemelése a félhomályból: „*senkik és valakik jönnek mennek / takar mindent a félhomály / ilyen ez a Couleur lokál*” (*A Couleur lokálban*).

A szerkesztőm talán még egy okból kifolyólag megérti késlekedésemet. Néhány nap különbséggel pontosan három évvel később születtem, mint hogy a Muzsláról származó, Újvidéken, Temerinen és Szabadkán át Budapestre jutó Sziveri János onnan, a fővárosból eltávozott. Ez az idő felelőssége, a saját ismeretlen múltjába visszatekintő rálátás súlya. Talán megkockáztatom: egy generáció szükségszerű tudatlansága. Mert hiszen hogyan és honnan lehetne tudni, amit nem éltünk át? Sőt, amit és akit, mint jelenséget (!) átéltünk, az ember bennünk maradt képét nem másítja meg az emlékezet, ahogyan a Sziverire visszagondoló Szöcs Géza is mondja? S ha nem tudunk, nem emlékezünk, miközben a még emlékezők emlékei átalakulnak, kavarnak, akkor mi marad bizonyosságnak? Leszámítva az igényt, hogy legalább néhány sorunk méltó legyen azok szemében, akik akkor (is) voltak és ott (is) voltak, az a generáció voltak, nevezzük őket például a *sympósoknak*, de átfogóbb értelemben úgy is mondhatnánk: akik akkor éltek, amikor a leírt szó még valóban tett volt, a tettnek súlya volt, ennek a súlynak következménye lehetett, amit el kellett viselni. „*ablakom alatt kert és ketrec / az alkalom most nekem kedvez / jogosan élhetek alhatok / ha hallgatok*” (*Dia-dal*).

„*Csak belőlünk zabáltak egykoron / de undorral visszaköptek / bámulnak reánk most értetlenül / akik utánunk jöttek*”, áll az *Agnus dei* című versében, s ahogyan arra Reményi József Tamás rámutat, a felismert otthontalanság, köztiség, a „történelmi-irodalmi holttér” világlik át a sorokon. Sziveri világa a generációmnak már jelentős részben mítosz és legenda. Mert hiszen egy idő után semmi más nem marad, csak a történelemnek maszkírozott narratívák összevisszasága, kuszasága. Sziveri, a hús-vér ember mítosz és legenda lett, ugyanakkor Budapestről az eszmei időbe költözött. Élete és költészete úgy kapcsolódott össze, mint másféle, sajátos módokon Petőfi Sándor, Ady Endre vagy József Attila élete és költészete. Egyéni sorsa és társadalmi (szimbólum) szerepe összeért, (ön)azonossá lett, szinte kiált a *Kész a leltár* kadenciája: „*Éltem – és ebbe más is behalt már.*” Nem lehet véletlen a *Memórijáték J. A.*-val: „*foszlik a glória-köd / intsél / a van mégiscsak több / a nincsnél*”, írja Sziveri, fél évszázaddal később válaszolva a *nincsre*, aminek bokra van, és a *vanra*, ami széthull darabokra.

De ami ennél is fontosabb: Sziveri a mítosz és legenda mögött a jelenben lüktető vers, szöveg, mindig-aktualitás. A vizsgálódás imperatívusza az egyéni és a közös(ségi) lét állandóan változó koordinátájú metszéspontján: „*nem Páris, sem Bakony: / vér és takony. / Hol a léptek, s a lépték is / csak olcsó recsegés - -*” ... „*Fordul a tömeg / szervezeti fantom / agy lendkereke. / (Lehet-e kegyvesztett a vezérürü?) / Röpköd az ürü / lék, / mint szoba-konyhában a legyek.*” ... „*Megálllok. / Kovakő szívvel ama teleolo-*

gikus téiben. / Szél rájja a fákat - / s fejemet. Ha kihalok kihalok. / És bennem tér terem. / Megmozdul az enyészet terve. / S minden kihál velem - - -" (Próféciaák) Vagyis: a feladat állandósága, miszerint magunkat kívülről, kontextusunkban (sic!), körülményeinket és életünket kemény, megalkuvást nem ismerő morális hálóban látni, majd ennek megfelelően gondolkodni, szólni (írni), cselekedni.

Az a kérdés jár a fejekben: vajon hogyan érezhető teljesnek egy életmű, ha az élet nem lehetett az? Sziveri János idén lenne hetvenéves, de ennek csak alig több, mint a fele adatott meg neki. Muzsláról indulva, mostari kitérővel Nagybecskerek, Újvidék, Temerin, Szabadka és Budapest voltak az állomásai, a pálya csúcspontját az *Új Symposion* 1980 és 1983 közti szerkesztése jelentette, ami után az ellehetetlenítés, az elhallgattatás űzte a termékeny költőt előbb Szabadkára, majd, már halálos betegen, Budapestre. Milyen egyszerű tényközlés.

A költő mégsem maradt adós a számadással. Létösszegző verse, a *Bábel* ugyanolyan precíz jelentés, mint bármely korábbi szövege: a fegyelem a végsőkéig megmarad, hiába törik, nem moccan: „*lengő lófejek a csillagok / csörögnek de én csak hallgatok / mint az üvegese melyhez kavics ha koccan / széttörik bár meg se moccan*”, miközben a halál közelsége kiélezi az érzékeket, tovább izzítja a látást: „*egyre közeledem a halálhoz / eső esik vagy izzadok talán hoz / valami heveny változást / ez az álom nélküli álmodás*”. S a költő ebben a felfokozott tudatállapotában járja be önvizsgálati útját, mint írja, „*talán ez már a végső kálvária*”, melynek végén nem várhatja más, mint a teljes szembesülés. Az utolsó versszakban, paradox módon a forrongó indulat tetőpontján először, maradéktalanul használja a központosítást, jelezve a végső önreflexiót, a megharcolt higgadtság révén elért rend helyre billenését: „*Az éjben eső felesel, rólam locsog - / járdára zuhog, csattog a mocsok. / Lóg az orromból műanyag kábel; / dühöng a szívem, dühöng e Bábel.*”

Lengyel András

Kuplé és „mágia”

Az észlelés kognitív szerepeinek művelődéstörténetéhez

1

A kuplé a maga módján és lehetőségei szerint kifejez és megfogalmaz valami valóságos összefüggést, a „mágia”, miközben a valóságot imitálja, egy szándékoltan hamis realitást visz színre. Mindkettő játék, vagy ha úgy jobban tetszik, művészet, ám kognitív szempontból egymásnak ellentétei. A kuplé jól értelmezhető; fogyasztói így vagy úgy értelmezik is. A „mágia”, ha működik, akkor a félreértelmezés médiuma; előre megfontoltan megtéveszt. Mindkettő az észlelés és a képzelet közös produkciója, ám amíg a kabarédal az észlelést váltja képzeletre, a mágia a színre vitt képzeletnek az észlelése, s hatását az észlelési rutinok elégtelenségéből, megtéveszhetőségéből meríti. Az észlelési rutinok, inherens anomáliáit teszi nyilvánvalóvá.

E kétféle, egyaránt szórakoztatóipari produkció között azonban, bármily meglepő is ez esetleg, érintkezés és (részleges) átfedés is van. Olykor még akár az aktor is lehet közös. Az alábbi esettanulmány egy itt is, ott is helytálló alkotó vázlatos bemutatásával e kérdéskört villantja föl. A mágiára helyezve a hangsúlyt, hiszen a kupléírás a curriculum ismertebb része. Azaz a féloldalas képet kiegészíti, kikerekíti, hogy az összetartozás fölismerhetővé legyen.

2

A magyar kabaré történetének első nagy korszakában, amely kb. az 1930-as évek második feléig tartott, a kabarédalnak („kuplé”) egyik legtermékenyebb és legsikeresebb szerzője Weiner István (1875–1940) volt. Szöveget és zenét egyaránt írt, de elsősorban dalszövegeivel lett sikeres. A korszak vége felé egy újság már azt állította róla (és Harmath Imréről), hogy a „slágerek” verseinek nyolcvan százalékát ők ketten alkották (*Újság*, 1929. nov. 3. 11.). Ezt a sikerességet nem csak az úgynevezett verselési adottságainak köszönhetette. Jól érzékelt a korszak születő trendjeit, vágyait és illúzióit is, és ezekre jó érzékkel, gyorsan és kreatívan reagálni is tudott. Könnyed verselése és érzékeny muzikalitása új zenei és táncstílus (ragtime, jazz) közvetítőjévé és meghonosítójává is tette. (Szimbolikus, hogy egyik ragtime-adaptációját 1912-ben az ő szövegével és koreográfiájával énekelte és tán-

colta végig Fedák Sári és Rátkai Márton, s adaptációjából rövid idő alatt számos gramofonlemez-fölvétel is készült – különböző művészek előadásában.) A jelek szerint Weiner egy széles körben is jól fogyasztható, populáris „Gesamtkunstwerk” képviselője volt.

Ennek a sokrétű fogékonyságnak egyik érdekes vetülete (és árulkodó tünete), hogy a „doktor úr” (mert eredeti képzettsége és foglalkozása szerint Weiner jogi doktor, ügyvéd volt) *amatőr mágus* (bűvész) is lett. Nem ebből élt, számára ez „csak” szórakozás, privát szenvedély volt; de a „klub” nemzetközileg is jegyzett tagjaként tartották számon. S érdeklődése a világegés idején egyre inkább e terület felé vitte. Nem lehetetlen, hogy az illúziókreálásnak e formáját már vállalhatóbbnak vélte.

Ambíciójának ez az ága mindenesetre már igen korán jelt adott magáról. Árulkodó tény, hogy 1907 októberében, az újságíróknak a New York Kávéházban tartott „kabaret” estjén, a sok illusztris föllépő társaságában ő is többféle szerepben mutatta meg magát, tehetségét. Saját szerzeményét, kuplétját Medgyaszay Vilma adta elő – nagy sikerrel (ezek „franciának hangzó szonok” voltak, magyarul), maga Weiner pedig bűvészkedett és énekelt. „Weiner István dr., aki Nervey névvel szokott kuplétat írni, mint *műkedvelő bűvész* és *kupléénekes* mutatkozott be” – írta róla a *Budapesti Hírlap* 1907. október 24-i száma. (Sok mindent elárul erről az estről, hogy közvetlenül Weiner előtt „Kacsóh Pongrác egy kuruc nótát és egy francia dalt énekelt. Nagy Endre gyors karikatúrákat rajzolt.” Közvetlenül utána pedig Jakobi Viktor volt „kifogyhatatlan [...] a finom zenei ötletekben”. De ekkor föllépett Lehár is, s szinte mindenki, aki számított.)

S hogy ezt a bűvészkedést nem csak egy alkalmi ötlet, egy múló pillanat szülte, mutatja a tény, hogy Weiner utóbb, a megalakulástól az amatőr mágusok szűk körű, exkluzív klubjának is illusztris tagja volt. Közöttük mozgott egészen haláláig.

Ez a bűvészegyesület önmagában Weinertől függetlenül is megér egy futó pillantást. Története rejt magában némi, több nézőpontból is értelmezésre váró tanulságot.

3

Mi volt ez az egyesület? A MAME, azaz a Magyar Amatőr Mágusok Egyesülete. Nem teljesen ismeretlen szervezet ez, a történeti kutatás alkalmilag már szólt róla, van némi egykorú irodalma is, de magát az egyesületet a bűvészkedés köré vetített titokzatosság homálya eltakarja. A kuriozitás körén belül tartja. Pedig sokféle tanulság rejlik létében, szerepében.

Rövid, tömör meghatározása már a *Révai Nagy Lexikon* egyik pótkötetében, 1935-ben megszületett: „*Magyar Amatőr Mágusok Egyesülete*, 1924. alakult. Székhelye Budapest. Célja a bűvészet magyarországi művelőit és barátait egyesületbe tömő-

ríteni, hogy ezt a szórakoztató művészetet fejlessze és titkainak fennmaradásáról gondoskodjon. Több száz kötetből álló értékes könyvtára, házi színpada, szertára, ritka muzeális értékű bűvészkellék- és plakátgyűjteménye van.” (Révai Nagy Lexikona, 21. köt. 1935. 567.)

Ez a terjedelmi kötöttség kereteiben mozogva jó meghatározás, de érdemes részleteit is kibontani, és az itt kimondatlan összefüggéseket is szemügyre venni.

4

Megalakulás. Mikor jött létre a MAME? A lexikon szerint, láttuk, 1924-ben. Ezt az időpontot több más forrás is megerősíti. Az egyik cikk (1930) expressis verbis kimondta: „a MAME 1924-ben alakult meg Magyarországon és alapszabály szerűen működik. Az egyesület szigorúan zártkörű.” (*BH*, 1930. dec. 21. 11.) Több cikk közvetve igazolja ezt a dátumot. 1928-ban például az egyik közgyűlési tudósítás azt írta: „a Magyar Amatőr Mágusok Egyesülete [...] ezelőtt négy évvel alakult”, azaz, vonhatjuk le a következtetést, 1924-ben. (*PH*, 1928. nov. 11. 39.) Egy másik, évekkel későbbi, 1939-ben megjelent cikk hasonlóképp referált: „tizenöt évvel ezelőtt egyesületbe tömörült több jelentős állású férfiú, hogy bűvészkedjék és bűvészfogásait bemutassa a társadalom ama rétegének, amelyben ő becsült, komoly helyet tölt be”. (*Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 12.) Ha 1939-ből tizenöt évet visszszámolunk, megint 1924 jön ki. Van adat egy egyesületi bronzéremről is, amelyben alakulási dátumként ez az év van feltüntetve. (Tóth Tamás szíves közlése.) Úgy látszik tehát, maga az egyesület is ezt a dátumot tekintette megalakulása időpontjának. A helyzet azonban nem ennyire egyszerű; van három olyan cikk is, amely megalakulásról 1925-ben referált, méghozzá különböző időpontokban. Az *Esti Kurír* 1925. április 17-én, a *Magyarság* május 9-én, a *8 Órai Ujság* pedig hónapokkal később, 1925. október 29-én adott hírt az eseményről. A harmadik cikk, amelyet a maga korának jelentős művelődéstörténésze, Siklóssy László írt, már címével is informatív: „Mágusok Egyesülete alakult Budapesten.” Maga a cikk a „tegnapi”, azaz október 28-i közgyűlésről ad hírt: „Elmentem tegnap a mágusok közgyűlésére. Ezek a mágusok, akik Magyar Amatőr Mágusoknak nevezik magukat, *most alakultak* belügyminiszterileg jóváhagyott alapszabályokkal *szabályszerű egyesületté*. Tegnap volt az első közgyűlésük.” (*8 Órai Ujság*, 1925. október 29. 2.) A magyarázat alighanem itt rejlik. Vagyis a MAME jogilag csak ekkor, 1925 októberében jött létre, de megalakulása jóval korábbra nyúlik vissza, és csak az engedélyezés húzódozott el hosszan. Erre az engedélyezés előtti előtörténetre maga Siklóssy is utal. Cikke szerint a közgyűlésen „a titkár elmondta, mi mindent csinált a megalakuló félben lévő egyesület. Egyes tagok magánösszeállításai révén a világ összes mágus egyesületei tudomást szereztek az új alakulásról”, sőt a külföldi „amatőrök és professzionisták,

ha Budapestre kerültek, mind fölkeresték a mi amatőr mágusainkat, akik minden héten tartanak összejövetelt”. Ottokar Fischer, „a modern mágia legnagyobb tudósa, a bécsiek dédelgetett Altmeistere” pedig, „amikor meggyőződött a magyar mágusok komoly zászlóbontásáról, összeállította számukra a »mágusok bibliáját«, amely kivonatban felolvasásra is került a tegnapi közgyűlésen”.

A MAME megalakulása tehát helyesen csak két évszámmal adható meg: 1924/1925.

Jogi keretek. A MAME 1925-től belügyminiszteri engedéllyel, alapszabályban rögzített feltételek között, zártkörű – klubszerű – egyesületként működött. Saját tisztikara volt: elnök, titkár, sőt később még néhány más funkciót is külön személyek töltöttek be, így például volt az egyesületnek háznagya is. Az egyesület 1933-ban módosította alapszabályát (137. 156/1933. B. M. szám alatt) – erről a *Budapesti Közlöny* 1933. január 18-án adott hírt. (A módosított alapszabály más, későbbi iratokkal együtt, ma a fővárosi levéltárban lelhető föl.) Az egyesület exkluzivitását egyebek között önazonosító jelekkel is kifejezte. A „sárga fejű gombostű” a mágusok világához való tartozást demonstrálta. („A sárga szín ősrégi jele a mágiának” – magyarázta e szimbólumot 1930-ban az egyik tag.) Kézbe vehető és megvizsgálható példány híján azonban nem dönthető el, hogy ez a „gombostű” ezüstből készült-e. Mindenesetre egy másik cikk, a szmoking „hajtókáján viselt titokzatos ezüst jelvény”-ről beszél, amely viselőjének a „MAME-hoz való tartozását árulja el”. (*BH*, 1930. dec. 21.) A vizsgáláshoz kötött tagfelvétel, az alacsonyán tartott taglétszám, a titokzatosság mesterségesen fenntartott atmoszférája, a nemzetközi hálózatba való tartozás s hasonlók a szabadkőműves páholyok gyakorlatával rokonítják az egyesületet, ám a MAME nem politizált, és megalakulásakor a szabadkőműveséget Magyarországon már törvényen kívül helyezték. Az attribútumok esetleges rokonsága tehát véletlen és megtévesztő.

Az egyesület vezetői és tagsága. A MAME első – egyben alapító – elnöke Reitter János (1879–1931) ezredes volt, „aki kardforgatás közben tanulhatta meg a *voltok* (tusok) osztogatását”. Szakterülete a „kártyamutatvány” volt (*8 Órai Ujság*, 1925. okt. 29. 2.). Pozícióját föltehetően elsősorban nem mágustudományának, hanem társadalmi (katonai és politikai) tekintélyének köszönhette; mintegy a politika felé is igazolva az egyesületet. Utóda 1928-tól dr. Lénárd Vilmos (1885–1945), a neves bakteriológus főorvos lett. Az elnöki posztot sok éven át ő töltötte be. Igyekezett háttérben maradni (a cikkek többnyire csak polgári foglalkozásával azonosították, nevét csak ritkán írták le), de a jelek szerint jól egybetartotta az egyesületet, és kifelé is jól képviselte a mágusokat. Intellektuális képességei, társadalmi tekintélye is alkalmassá tették reprezentánsi és szervezői szerepére. Lénárd mint orvos közismert személyiség volt, s csak a mágusok tudták róla, „hogy igen tehetséges bűvész ember,

aki varázsládákban élőket nyomtalanul eltüntet, levegőből tojásokat varázsol elő, és egy-két ügyes kézmozdulattal a tojásokból élő csirkéket talál az álmélkodó néző elé.” (PN, 1934. márc. 20. 9.) A titkári szerepet, legalábbis az első időkben Steinhardt Dezső töltötte be. A tisztikart évenkénti választással megújították, illetve megerősítették. E mozgásokról azonban csak alkalmilag számoltak be. 1934-ben például, az elnök Lénárd mellett, a tisztikar így alakult: „az alelnök szintén nagy tekintélyű polgár, dr. Kemény Győző m. kir. kormányfőtanácsos, tiszteletbeli vármegyei főügyész, ügyészi megbízott, ügyvéd és – baráti körben amatőr varázsló. A háznagy [...] ugyancsak ismert tagja a fővárosnak, az Erzsébet körúti Hunnia patikának tulajdonosa, Kalán Gyula.” (PN, 1934. márc. 20. 9.)

A tagok létszáma és összetétele csak hozzávetőlegesen adható meg. Egy 1939-ből származó cikk arról beszél, hogy „száznegyven ember volt ideig-óráig az egyesület tagja” (*Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 12.). Ez azonban csupán összesített, kumulatív adat, az 1924 és 1939 közötti egyesített taglétszámról tájékoztat. Egy-egy időmet-szetben, azaz egyszerre jóval kevesebb tag alkotta az egyesületet – 1939-ben például csak 30-an. Azaz, a jelek szerint a tagság erősen fluktuált, 1925-ben, az első közgyűlés idején – körülbelül negyven valóságos mágus volt jelen (8 *Órai Ujság*, 1925. okt. 29. 2.). 1929-ben, a névtelen újságíró „mintegy félszáz” jelenlétéről referált, „akik egytől egyig mágusok voltak; bűvészek, ezermesterek, bűbájosok”. (8 *Órai Ujság*, 1929. jún. 12. 8.) 1937-ben, a híradás szerint, „az egyesület mintegy 25 tagot számlál” (*Magyarság*, 1937. okt. 27. 8.). 1938-ra ez a taglétszám megnőtt, akkor „az egyesületnek összesen 35 tagja van” (*Ujság*, 1938. aug. 7. 6.). E növekedés mögött, a jelek szerint, egy belső krízis rendeződése állt. 1937-ben ugyanis két tag, „R. orvos és F. mérnök” kilépett az egyesületből, és egy „disszidens” csoportot hozott létre, amely állítólag mindjárt 20 főre nőtt. A számok azonban arra vallanak, a kiválást hamarosan részleges újraegyesülés követte. 1924 és 1940 között évenkénti bontású, teljes adatsor sajnos nem áll rendelkezésünkre, de az utalások alapján reálisnak látszik a föltevés, hogy a taglétszám ez időben egy-egy évben 25–35 fő között mozgott.

Ez az alacsony taglétszám, azt kell mondanunk, nemcsak érthető, de törvényszerű is; az egyesület jellegéből adódik. A MAME klubszerű, exkluzív szervezet volt. Az előre pontosan meg nem határozott, de kis ingadozással megtartott „zárt szám” maga is az exkluzivitást szolgálta. A rekrutáció iránya, tagnévsor híján, az utalásokból és a példaként megemlített nevekből valamennyire mégis kikövetkeztethető. Az egyesület tagjai, mondja például egy 1936-os cikk, „rendes polgári foglalkozást űznek: orvosok, mérnökök, ügyvédek, kereskedők, hivatalnokok, művészek, tanárok, bankigazgatók” (*PH*, 1936. dec. 10. 6.). Ezt a következő évi jellemzés is megerősíti, miszerint az egyesület „tagjai elsősorban lateiner emberek, csupa kiváló orvos, ügyvéd, mérnök, muzsikus” (*Magyarság*, 1937. okt. 27. 8.). A tagságról egy 1939-es cikk is hasonlóképp referál: „orvos, mérnök, festő, zongoraművész, gyáros” – a cikk szerint ők az „amatőr bűvészek” (*Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 12.).

Ezek az adatok egy speciális polgári elitcsoportot rajzolnak elénk.

Ha a cikkekben főlegemelt neveket is számba vesszük, e kép megerősödik, illetve konkretizálódik. 1925-ben, az ezredes elnök mellett az orvosebakteriológus Lénárd Vilmos dr., a „jeles operatőr”, azaz sebész Rothbart László dr., a festőművész Romek Árpád és az „irodalmat” képviselő Weiner István dr. említődik meg. Megjegyezve, hogy a „többi tagok: gyáriparosok, tanárok, írók” (8 *Órai Ujság*, 1925. okt. 29. 2.) 1934-ből egy nyilvános szereplés alkalmával bővebb névsor is összeáll: Dragos Pál és Janovicz Alfréd (mindketten vezető vállalati tisztviselők), ifj. dr. Balázs Dezső „ismert fővárosi ügyvéd”, Székely Béla MÁV-főtisztviselő, Sajóhelyi Zoltán hitelszövetkezeti igazgató, Forgács István építész, dr. Kemény Győző ügyész, dr. Lénárd Vilmos (egészségügyi főtanácsos, igazgató főorvos), Silan Z. Harry (angol nyelvmester), Romek Árpád (festőművész), dr. Herz Ottó (zongoraművész), dr. Battha László (pénzügyminisztériumi főtisztviselő), dr. Rothbart László (röntgenológus), Bernthaller Béla (vállalati igazgató). Két, név szerint említett tag külön osztályt képviselt: Kabos Gyula (színész) és Karinthy Frigyes (író) – civilben is sztárok voltak. Ők valószínűleg csak alkalmi, ideiglenes tagoknak számítottak, a jelenlétükkel a MAME-t népszerűsítették.

Érdekes ambivalencia: a személyeket a cikkek inkább elrejtik, mint kiemelik. Az újságolvasók számára nem lettek eléggé érdekesek? Vagy ez is a titokzatosság atmoszférájának fönntartását szolgálta? – Nem könnyű eldönteni. Néhány név azonban relatíve nagyobb publicitást kapott. Herz Ottó és Romek Árpád például többször is reflektorfénybe került; Romekról még képanyag is jelent meg. Mint ismert közéleti szereplő, Weiner is többször megemlítődik a cikkekben.

A hálózat. A MAME egy nemzetközi hálózat magyar szervezete volt. Ahogy egy 1936-os cikk írta: „a magyar amatőr mágusoknak ez az egyesülete csak egyik láncszeme annak a *Mágikus Körnek*, amely kiterjed az egész világra. Németországban, Angliában, Olaszországban, Európa minden országában éppúgy megvan mindenütt az Amatőr Mágusok Klubja, mint Amerikában, Japánban, Ausztráliában. Hivatalos lapjaik is vannak a világ minden nyelvén, a klubok között állandó az érintkezés.” (*PH*, 1936. dec. 6. 10.) Az is kiderül e beszámolóból, hogy „ez az egész világra kiterjedő Mágikus Kör” abban is egységes, hogy valamennyi szervezete „csak a szórakoztató mágiával foglalkozik, a legélesebb ellentétben áll az u. n. okkult tudományokkal”. Amit csinálnak az „nem szellemidézés, nem természetfeletti rejtelem, [...] a modern mágus becsületesen bevallja, hogy minden varázsmutatványának valami trükkje van, csak éppen a trükköt nem árulja el” (*PH*, 1936. dec. 6. 10.).

A hálózathoz tartozás ténye már az alakuló közgyűlésről készült 1925-ös beszámolóban is fölbukkant. Az „alakulófélben lévő egyesületről” referáló titkár elmondta: „Egyes tagok magánösszeköttetései révén a világ összes mágusegyesüle-

tei tudomást szereztek az új alakulásról; [...]. Különösen az Egyesült Államokkal és Angliával élénk az összeköttetés.” (8 *Órai Ujság*, 1925. okt. 29. 2.) Ottokár Fischer, „a modern mágia legnagyobb tudósa, a bécsiek dédelgetett Altmeistere” pedig „összeállította számukra a »mágusok bibliáját«.” („A mester a mágiának különösen jellem- és energiafejlesztő, szóval etikai értékét hangsúlyozza” – emelte ki a beszámolót író Siklóssy László.)

1928-ban, egy másik cikk a „nemzetközi kapcsolatok”-ról referálva azt emelte ki, hogy a „külföldről jövő urak bámulva látják, hogy nyomorult Csonka-Magyarországunk a kultúrának e rafinált területét mennyire meg tudta művelni. Így a múlt hónapban John Mullholland newyorki egyetemi tanár látogatta meg a budapesti amatőr mágusokat. Mr. Mullholland a *Sphinx*-nek, a legnagyobb amerikai bűvészevűnek a főszerkesztője. Útjának célja éppen az volt, hogy megállapítsa, mi történik szakmájának területén az európai társadalomban? Mr. Mullholland a legjobb benyomásokkal távozott a magyar fővárosból.” (*PH*, 1928. nov. 11. 39.) „A mi amatőr mágusaink részéről [pedig] Kugler Lajos államvasúti felügyelő járt Párizsban, ahol a *Syndicat International des Artistes Prestidigitateurs* a legszívesebben fogadta és alapítótagjául választotta.” (*PH*, 1928. nov. 11. 39.)

1930-ban egy másik cikk más oldalról mutatta be ennek a hálózatnak a szerepét, erejét: „Külföldön igen tekintélyes mágusegyesületek vannak” – írta e cikk. „Így Amerikában a Society American Magiciens ötezer tagot számlál, Edison – akit Menló-parki varázslónak is neveznek –, élénk összeköttetést tart fenn ezzel a mágustestülettel. Londonban három egyesület működik. Az egyiknek a walesi herceg is tagja, aki igen ügyes bűvész, és egy kétórás előadás után vétette fel magát annak idején az egyesületbe. [Ez a herceg a későbbi V. György király volt, aki a most – 2022-ben – elhunyt II. Erzsébet apja!] Németországban számtalan mágusegyesület működik, és az egyetemeken külön tanszéke van a mágiának, ahol fiziológusok és komoly lélekbűvások foglalkoznak az érdekes tárggyal.” (*BH*, 1930. dec. 21. 13.)

A különböző egyesületek közötti kapcsolattartás egyik fontos eszköze volt a „bűvészet mesterségével” foglalkozó számos folyóirat. A magyar egyesület, a MAME „nyolc külföldi folyóiratot járát”, olvashatjuk az egyik cikkben. Ezeknek magyar vonatkozású anyaga is volt. „Mágusaink eredeti tehetségükkel, egyéni leleményükkel új meg új fogásokat, mutatóványokat eszelnek ki és nem csak bemutatják azokat, hanem *le is írják azokat a külföldi szaklapokban*.” (*Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 13.) A lapok olykor a magyar bűvészet történetéről és jeleiséről is írtak. Az amerikai *The Sphinx* folyóirat magyar száma például egy hajdani nagyságról, Vanek József (1919–1889) működéséről is írt.

Szintér és infrastruktúra. Az egyesületnek saját székháza vagy épülete nem volt – erre sem lehetőség, sem szükség nem mutatkozott. Klubszerű életet éltek, összejövete-

leiket „vendégként” tartották meg. Előbb a Belvárosi Kávéházban, majd a Fészek Klubban. 1929/30-ban még a Belvárosiban működtek. A Kabos Gyula tiszteletére rendezett, afféle taggá avató bankettjükre még a kávéház különtermében került sor (vö. 8 *Órai Ujság* 1929. jún. 12. 8.), s a MAME „klubhelyisége” még 1930 decemberében is a Belvárosi Kávéházban volt (vö. *BH*, 1930. dec. 21. 11.). Működésük színhelyét valamikor ezt követően tették át a Fészekbe. Utóbb viszont székhelyük már mindvégig ott maradt. 1934 márciusában például ott rendezték meg nagy, demonstratív s eleve nyilvánosságnak szánt bemutatkozásukat – 246 vendég előtt, a nézők között számos úgynevezett előkelőséggel, így a királyi főherceggel és feleségével is (vö. *Ujság*, 1934. márc. 17. 8., *Ujság*, 1934. márc. 20. 6., *PN*, 1934. márc. 20. 9.). Ezt a helyszínt dokumentálja 1936-ból, 1937-ből, 1938-ból és 1939-ből is egy sor adat (vö. pl. *PH*, 1936. dec. 6. 10., Magyarország, 1937. dec. 27. 8., *Ujság*, 1938. aug. 7. 6., *Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 12. 13.).

A rendelkezésükre álló infrastruktúra csak hozzávetőlegesen mérhető föl. A Belvárosi Kávéházban inkább csak vacsoráztatások, beszélgetések, kis közönségű bemutatók, azaz afféle kedélyes klubélet zajlott, a Fészekben azonban emellett már igazi színpad, könyvtár, szertár és plakátgyűjtemény is helyet kapott. Színpadukat egy 1936-os leírás így jellemzi: „Egyszerű dobogó, a háttérben fekete bársony spanyolfal, ennyi az egész. Amennyiben hangulatfokozó muzsika kell, ott a gramofon. És mégis, szemkápráztató és hihetetlen micsoda mutatványokat látunk.” (*PH*, 1936. dec. 6. 10.) A rendelkezésükre álló infrastruktúrát, lehetőségeiket egy 1939-es leírás már valamivel részletesebben mutatja be. Az amatőr mágusok „időnként összegyűlnek egy művészklub helyiségében”, írja az egykori tudósító, „és ott saját színpadjukon, fényszórójuk hatás- és hangulatvilágításánál, hanglemezzel zenék kíséretével, zártkörű előadás keretében, meghívott közönségnek bemutatják bűvészetüket; a szem- és szellemkápráztató játékokat leleményükkel és kezűgyességükkel” (*Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 12.). „A pesti mágusok előadásaikon nem egyszer bemutatják régi bűvészek mutatványait és az ilyen alkalmakkor magukra veszik a múlt századi mester maszkját, jelmezét.” Ezt azért tehetik, mert „együttal kultúrhistorikusok is és szorgalmas *muzéalis célú gyűjtésük* folyton gazdagodó anyaga élénk tárja a magyarországi bűvészet múltját is”. Gyűjtésük a tárgyi és dokumentumanyagra egyaránt kiterjedt. A MAME őrizte például a 19. század nevezetes „mágusának”, Vanek Józsefnek nagy karriert befutott „lefejezőgépét”. De, mondja az egykori tudósító, van „az egyesületnek kevésbé borzongató emléke is, például bűvészek falragaszai, érmei” stb. is. „A MAME könyvtára – csupa bűvészetéről, mágjáról szóló könyv! – 500 kötet. Köztük nem egy ritka, úgynevezett »lakatos« könyv is, amely a mágusok legféltettebb, »hét lakat alatt őrzött« titkait foglalja egybe. Az egyesület nyolc külföldi folyóiratot járát” – persze, ezek is a bűvészet köréből valók (*Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 13.).

A MAME könyvtára, e jól megválogatott, koncentrált gyűjtemény 1961-ben az Országos Széchényi Könyvtár színháztörténeti tárába került. (Anyaga olykor illusztrációként már a harmincas évek idevágó közleményeiben is föl-föltűnt.) S az a bűvészettörténeti tudás, amely az újabb szakirodalomban megjelenik, nem kis részben erre az anyagra épül. A MAME tehát egyféle leletmentő gyűjtést is végzett.

Mindez, úgy tűnik föl, a kezdetektől, már 1924-től jellemezte az egyesületet, és működésük tudatos részét képezte. A Révai Nagy Lexikonjának szócikke, láttuk, ezt a helyzetet emelte ki jellemzőként: „több száz kötetből álló értékes könyvtára, házi színpada, szertára, ritka muzeális értékű bűvészkellék- és plakátgyűjteménye van.”

A működés. A MAME mint zártkörű egyesület elsősorban belső, nem nyilvános életet élt. Összejöveteleik, amennyire megítélhető, klubszerűen zajlottak. Közös vacsorázások, kötetlen eszmecsere, belső bemutatókkal kombinált szakmai diskurzusok, azaz egyféle, a legtágabb értelemben vett műhelymunka zajlott körükben. (Ennek része volt a tagfelvétel is, amelyet – jellemző módon – vizsgabemutatóhoz kötöttek. A jelöltnek élesben kellett megmutatnia, mit tud, alkalmas-e a belső körbe kerülésre.) A szakma külföldi szervezeteivel is, személyiségeivel is tartották a kapcsolatot, és olykor a szélesebb nyilvánosság elé is kiálltak tudományukkal. Volt időszak, amikor hetenként összejöttek, volt amikor csak havonként. A műhelymunka azonban nem csak kölcsönös informálódásra terjedt ki, saját mutatványok kidolgozása, folyóiratcikkek írása, sőt olykor megfontoltan, nyilvános reprezentációra is sor került. Utóbbiakra jó példa egy-egy alkalmi történeti kiállítás, „előkelőségeknek” tartott bemutató, újságírók meghívása, vagy éppen olyan, az egyesülettel kapcsolatba került hírességek, mint például Kabos Gyula vagy Karinthy Frigyes nyilvános ünneplése vagy produkáltatása. A tagság általában rejtőzködött, háttérben maradt, de egy-egy tagját az egyesület olykor „odadobta” a nyilvánosságnak – ezek többnyire olyanok voltak, akik civilként már úgylis ismert figuráknak számítottak. Az elnök pedig már hivatalból is az egyesület arca és szócsöve volt.

Számba vehető volna, hogy milyen mutatványrepertoár állt össze a „pesti mágusok” körében. Egy ilyen adattár azonban, ha sok mindenről árulkodna is, nem volna reprezentatív – teljesen esetleges ugyanis, hogy a hírlapi beszámolók mit és miért említettek meg. Ami mindebből igazán fontos lenne, az a MAME belső életében, a nyilvánosság elől elzárva maradt. De annyi, általánosságban, így is elmondható, mutatványaik elég széles skálán mozogtak. A kártyatrükköktől a pénzeltüntetésen és a fakírmutatványokon át a karddal átdőfött lány attrakciójáig. És bizonyos méreteken belül még a technikát is fölhasználták (a nagy szerkezetekkel való trükközéshez nemigen volt helyük), még az akkor nagyon új vívmány,

a rádió lehetőségeit is kiaknázták. Egyiküknek – *Rádiószanatórium* címmel – még saját rádiós rovata is volt egy nagyon olvasott hetilapban.

5

Bűvészetfelfogás – a mágusok önmeghatározása. A MAME működését bemutató cikkek, értelemszerűen, a bűvészetről alakuló aktuális felfogásról is szóltak. Ezeknek a forrásai maguk az „amatőr mágusok” voltak, akik a maguk felfogását adták az újságírók szájába. A cikkekből az is kiderül, hogy többnyire az elnök, Lénárd doktor adta ezeket a tájékoztatókat – ő alakította a MAME nyilvános önképét. Az újságírók kvalitása persze különböző volt, Siklóssy László vagy Tamás Ernő például jobban írtak, plasztikusabban érveltek az átlagnál, de a többiek is nagyjából-egészéből követték az informátor „mágus” tájékoztatását. Így a cikkekből kirajzolódó bűvészetfelfogás főbb vonásaiban autentikusnak tekinthető, és a leírások egymást is kontrollálják.

A beszámolók három bűvészkedéstípust neveztek meg; illetve írtak le. A kezűgyességen alapuló gyakorlatot, a szerkezetekre épült és az illúzióteremtő (illuzionista) változatokat. A klasszikus típus nyilvánvalóan a hagyományos, kezűgyességgel operáló változat volt, ez csakugyan nagy ügyességet, kitűnő személyes adottságokat követelt művelőitől. A szerkezeteket mozgató változat elsősorban már a technika lehetőségeit használta ki, a bűvész képességei külső segítségre szorultak. A harmadik, az illuzionista bűvészkedés viszont, bár ügyességet is követelt, és esetenként többféle részmegoldással is élt, az észlelési sajátosságokat aknáztta ki. Ez, mondhatnánk, elsősorban alkalmazott pszichológia. A művészi gyakorlat részletekbe menő leírását persze a hírlapi beszámolók nem adták, sőt volt eset, amikor még az erre irányuló kérdést is a „mágus” kerek percc elutasította, mondván, erről nem beszélhet. Ám szempontunkból nem is ezek a műhelytitkok, a fogások az érdekesek. Ezeknél számunkra sokkal fontosabbak maguk a *princípiumok*, amelyek a mutatványokat vezérelték.

Az újságírók informátorai, azaz többnyire a szövivői szerepet ellátó elnök, következetesen érvényesített egy distinkciót. A mai, azaz „a modern” bűvészkedést elhatárolta az „okkult tudományoktól”, a varázslástól, általában mindenféle misztikától. Gyakorlatuk a tudományos pontosságú megfigyelésen alapul, mondta. A bűvészet, fölfogásuk szerint a „félrevezetés” (vagy más megfogalmazásban: a „megtévesztés”) *művészete*, s ez a művelet az észlelés sajátosságaira vezethető vissza. A MAME elnöke 1930-ban például expressis verbis kimondta: „a mágia [...] tulajdonképpen a félrevezetés művészete”; „a modern mágus tudományos játéknak tekinti művészetét”. Vagy, más oldalról közelítve a kérdéshez: „a mai bűvész színész, aki stílusosan megjátssza a mágust” (*BH*, 1930. dec. 21. 11.). 1936-ban azt

is bevallja, hogy mindez „az egész világra kiterjedő mágikus kör” közös felfogása. „Ez nem szellemidézés, nem természetfeletti rejtelen, [...] a modern mágus becsületesen bevallja, hogy minden varázsmutatványának valami trükkje van, csak éppen a trükköt nem árulja el. A drezdai egyetem egyik nagyhírű tanára, aki maga is mágus, »a megtévesztés művészetének« nevezte a mágiát, és ez így is van.” (PH, 1936. dec. 6. 10.)

Ez a „beismerés”, a bűvészet varázstalanítása, a 19. századi gyakorlathoz képest jelentős innováció. De lényege úgy is előadható, ahogy később egy neves mester, Rodolfo tette: „Vigyázat! Csalok!”

A megtévesztés észlelési sajátosságokat kihasználó művészete egyszerre volt *szórakoztató mágia* (a legtágabb értelemben vett virtuóz ügyesség demonstrálása) – és tudományos megfigyelésen alapuló *kognitív teljesítmény*. E munka/művészet célja és eredménye a váratlanság élményét eredményező *pszuedoalóság* előállítása.

Maguk a mutatványok jól mutatják ezt. Amikor Karinthy (a róla készült képriport szerint) karddal keresztüldöfi a leányt, vagy éppen a levegőben lebegteti, vagy Lénárd doktor a semmiből tojásokat varázsol elő, a tojásokból pedig csibéket, egy-egy álvalóságot teremt.

Teremtényeik pszichológiai természetét, az atmoszférát érzékletes képekben jelenítik meg a beszámolók. Ezek a leírások persze idealizált (ön)reprezentációk, de az irányultságot jelzik. A periódus vége felé, 1939-ben Tamás Ernő tolla így rögzítette ezt: a bűvész „mestersége légies és káprázatot kelt, majdnem művész és a tünemény, amit felidéz, az álommal és a csodával rokon. Talányos káprázatot, illúziót varázsol, mint a művész a szóval, hanggal, színnel, vonalakkal.” (Tamás, 1939: 12.) Mert mit akarnak? „Szórakozni és szórakoztatni!” A MAME bevallott és hangoztatott célja: „a szórakoztató mágiát művészi színvonalra fejleszteni és bevinni a jobb társadalmi körökbe” (Uo. 12.).

Kognitív alap és antropológiai tanulság. A „varázslás”, ha megfosztjuk hagyományos misztikumától, a maga pőre valóságában is egyféle magyarázatra váró „rejtély”. Kognitív alapja van. A MAME elnöke már 1930-ban elmagyarázta az érdeklődő újságíróknak: „egyenesen megdöbbenő, hogy a látás, hallás és tapintás érzéke mennyire félrevezethető. Különös, hogy megfigyeléshez szokott embereket, teszem orvosokat, aránylag mily könnyen lehet félrevezetni. Ennek lélektani magyarázata, hogy [például] az orvos agymunkája bizonyos vágányokra van beállítva és így könnyebben csalódik.” (BH, 1930. dec. 21. 11.) A hajdani elnöki magyarázatnál persze, ma már a percepciónak bonyolultabb leírása is adható lenne, a hallgatóságos tudás elmélete például számol az úgynevezett tudattalan észleléssel, amely, bár nem tudatosul, alakítja a reakciót – és a további észlelést (vö. Szívós Mihály). Az észlelés belső, inherens sajátosságaira azonban okkal és joggal hivatkozott a máguselnök. És a bűvészkedés mint játék is lélektani relevanciával bír. A játék mint komplex

emberi gyakorlat fontosságát indokoltan emelte ki az 1939-es cikk is. E fontosságot, olvashatjuk a cikkben, „csak a jelen kor lélekelemzői és lélekkutató írói kezdik hangsúlyozni” (*Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 12.). „Álmaik, kedvteléseik, játékaik nyomán kellene megítélni az embereket”, idézi a cikk Musset megjegyzését, és tételesen is kimondja: e játék (tudniillik a bűvészkedés) „az álom megvalósulása a kedvtelésben, és belőle jobban megismerhetjük, megítélhetjük az embert, az ember mindig rejtélyes belső életét” (*Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 13.).

A cikk is, a mágusok is persze megálltak e ponton, a „belső élet rejtélye” így általuk nem tárul föl, de hogy érzékelték ezt az összefüggést, nyilvánvaló. És határait, megfigyelési lehetőségeit a maguk módján próbálták is kitapogatni. A MAME tagjai nem naiv, csupán ösztöneikre hallgató emberek voltak, ők e gyakorlat veszélyeit is érzékelték. Erről egyebek között állandóan hangsúlyozott törekvésük is árulkodik: „szórakozni és szórakoztatni” – állandóan ezt hangsúlyozták, és ehhez tartották is magukat. Azaz már a gyanú fölmerülését is előre hártították.

6

Weiner, a bűvész. Weiner Istvánnak a Magyar Amatőr Mágusok Egyesületében töltött bő másfél évtizedéről összefüggő, részletes képet rajzolni nem lehet – a „klubot” körülvevő, a személyeket következetesen háttérben tartó rejtőzködés nem kedvez a részletek megismerésének. Pedig az egyesület fontos tagja volt; Kelle Botond, a magyar mágia történetét áttekintő könyv (2000) szerzője, aki maga is „mágus”, a legfontosabb 8–10 mágus egyikeként tartja számon. Ami biztos, a megalakulástól haláláig a MAME tagja volt, sőt mindjárt kezdettől egyik reprezentánsa. Már a jogi megalakuláskor ilyenként emlegetik. Siklóssy László (1925), az ezredes elnök megnevezése után például a következő seregszámlát adja az egyesületről: „Lénárd Vilmos dr., a kiváló bakteriológus és Rothbart László dr., a jeles operatőr éppenséggel az egzakt tudományokat képviselik a társaságban, míg művészetet Romek Árpád, a pompás csendéletfestő és mások, irodalmat többek között Weiner István dr., más néven Nostradamus dr. képvisel. A többi tagok: gyáripárosok, tanárok, írók.” (Siklóssy, 1925: 2.) Ez az ismertetés azt is valószínűsíti, hogy Weiner már a *de facto* megalakuláskor, 1924-ben is ott volt a szervezkedők között, sőt az is valószínű, hogy szerepvállalásának számottevő előtörténete is volt.

Weiner – dr. Nostradamus néven – mutatványaiból írásban is ízelítőt adott. A Színházi Életben 1930/32-ben kártyatrükköket mutatott be, *Kártyabűvészet* főcím alatt. Mindegyik kis cikk külön címet is kapott, ezek a címek afféle tárgymegjelölések. Néhányat érdemes ide is jegyezni: *Egy kártyatrükk és beugrató olyanok megtréfálására, akik mindent jobban tudnak* (1930/8. sz.), *A szuggerált dáma* (1930/13. sz.), *Az érverés mint gondolatdetektor* (1930/18. sz.), *A négy ász problémája* (1930/20. sz.),

Televízió (1930/22. sz.), *A pakliból titokban kivett kártya kitalálása* (1930/26. sz.), *A hatodik érzék* (1930/34. sz.), *Kártyabűvészet* (1931/12. sz.), *Egyszeri átnézésre* (1931/24. sz.), *A hús kártya rejtélye* (1931/29. sz.), *A megérintett kártya* (1931/35. sz.), *Jóslat, mely mindig beteljesedik* (1931/38. sz.), *A „kormányozható gondolat” (preparáció nélkül)* (1931/40. sz.), *Okító négykártya-trükkje* (1931/42. sz.), *A legkönnyebb négy-ász trükk* (1932/4. sz.), *Mr. Cardini titka* (1932/17. sz.), *Két test, egy lélek* (1932. 129.).

Ezek, jól érzékelhetően, kognitív játékok; az észlelés és a megismerés csalóka viszonyára épülnek, ezt a viszonyt leplezik le.

Az egyik kabarétörténeti alapműből, Kellér Dezső emlékezéséből az is kiderül, hogy bűvészkedésének híre volt a szakmában. Kellér, aki Weinertől „megörökölte” a neves dizőz, Solti Hermin szövegírójának szerepét, így beszélt el a történetet: ő 1931-ben lett Solti kupléinak szerzője, mert „Soltinak pályája kezdetétől a rejtelmes életű, emberkerülő Weiner István írta műsorait. Ez a tehetséges, pompásan rímelő költő a kabaré hőskorában Nagy Endre-i mértékkel ítélve is a legjobbakk közé tartozott.” De utóbb elkedvetlenedett, megrekedt, talán éppen Solti iránti, bevallani nem mert szerelme miatt. „Solti hozzám csak kényszerűségből fordult”, folytatja a történetet Kellér. „De mit tehetett? A bemutató közeledett, és Weiner, aki pedig híres volt megbízhatóságáról, nem szállított. Szolgáljon mentiségére: *varázslattal volt elfoglalva*. A szövegíró ugyanis buzgó tagja volt az Amatőr Mágusok Egyesületének, amely éppen akkor nagyszabású műsorra készült a Fészek Klubban. Weiner erre az alkalomra *egy új illuzionista mutatványt eszelt ki, és éjjel-nappal azt gyakorolta*. Az utolsó pillanatban üzentek értem, hogy mentsem meg a színházat.” (Kellér, 1971: 94.) Ez a történet sok mindenről árulkodik, egyebek közt arról is, hogy ekkor, 1931-ben a sikeres kupléírónak a személyes ambícióját már inkább a bűvészkedés kötötte le. És nem csak „elengedte” a népszerű művészno kezét, de érdeklődése középpontjában már a saját kieszelésű mutatvány állt.

Ez már-már akár profilváltásként is értelmezhető.

Egy 1936-os cikk, Fóthy János beszámolója szintén a *kreatív bűvész* képét villantja föl. „Dr. Weiner István, az ismert dalszerző szintén káprázatos kártyatrükkök mestere. Van egy mutatványa, amellyel elképesztette a világ legnagyobb bűvészeit, kollegiális szívésségből elárulta egyszer a trükköt egy amerikai hivatásos bűvésznek, aki vagyont szerzett vele. Ő, »Pista bácsi« ingyen és barátságból mutogatja.” (Fóthy, 1936: 10.)

Nekrológja is ilyen értelemben emlékezett meg róla. „Az utóbbi években visszavonult a nyilvános szerepléstől, és kedves szórakozásának, a bűvészkedésnek élt. *Ezen a téren európai hírű szaktekintély volt*. Nem egy a bűvészet körébe vágó találmányáról még az amerikai szaklapok is megemlékeztek. Ő azonban csak szórakozásnak vette ezt a tehetségét, és legfeljebb a MAME (Magyar Mágusok Egyesülete) összejövetelein mutatta be barátainak legújabb találmányait.” (*Ujság*, 1940. márc. 16. 13.)

Hogy e „találmányai” ötletek, bűvésztükkök voltak-e, vagy csakugyan technikai értelemben is vett találmányok, források híján nem tudjuk megmondani. Abból a tényből, hogy egy időben a *Színházi Életben Rádiószanatórium* címmel saját rovata is volt, s ezekben technikai dolgokról is, bűvészeti dolgokról is szólt, arra enged következtetni, hogy *trükk és technika* összekapcsolódott gondolkodásában. Az is valószínű, hogy a külföldi bűvészfolyóiratok, például az amerikai *The Sphinx* áttanulmányozása kiegészítené a föntieket, s az ilyen kérdéseket is megválaszolná. Egy biztos, meglehetősen széles körű érdeklődés és tájékozottság jellemezte.

7

A „mágia” és a *kuplé* közös kognitív dimenziója. A kabarédalok szövegének és zenéjének szerzése és a bűvészműtatványok kieszelése és kivitelezése első megközelítésben két, teljességgel különböző kreativitást föltételez. Más-más képességeket igényelnek. A filhallás és a verbalitás egészen más adottságok, mint a „kézügyesség”, a manualitás. Ha azonban kicsit elmélyülünk a két – csakugyan nagyon különböző – praxis tanulmányozásában, egy-két dolog kiderül. Mindenekelőtt, van érintkezés a populáris „művészet” e két területe között. S nemcsak arról van szó, hogy a „mágusok” produkcióját gyakran zene kíséri és beszéd, emberi szó köríti. A két terület nemcsak érintkezik egymással, de ki is egészíti egymást. A szórakoztatás világában, mondhatnánk, komplementer fejlemények.

Mindkettő valamilyen, mélyben fekvő kognitív *disszonanciát* hidal át.

Ha e két területet kognitív nézőpontból vesszük számba, egy jól megragadható séma rajzolódik ki. Mindkét gyakorlat valamely „problémára” reagál, abból építkezik, ezek azonban csak virtuálisak; lehetséges, már/még érzékelhető, de nem „valóságos”, nem „éles” problémák. Adott formájukban képzeletiek. S mindkét gyakorlat e „problémák” veszélytelen kifejezése és fiktív átrendezése. E fikciók azonban más médiumban fejeződnek ki. Az egyik verbális, a másik vizuális. Az egyik szavakban, a másik látványban ad jelt magáról; és ez a különbség a felületes megközelítés elől elrejti lényegüket, szétválasztja őket. Ám konvertálhatók: a szavak látvánnyá alakíthatók át, a látvány pedig elbeszélhető. A „lényeg”, akár sémákba is foglalva, mindkét esetben átadható, „csak” a technikai, azaz *művészi* specifikum vész el (ez a „nem lényegi” veszteség adja meg a két terület önállóságának igazolását, ezért van mindkettőre külön-külön is szükség). Nem is véletlen, hogy a szórakoztatóipar e két területe sokszor összekapcsolódik; a „másik” kísérőjeként jelenik meg. A *kuplé* mint látványelemekkel kísért zene és szöveg kerül közönség elé („élőben” ezért hatásosabb is, mint technikailag rögzített formájában), a bűvészműtatványt viszont zene és beszéd kíséri (a nagy „mágusok” nagy „dumások” is!) – és e köríté-

sek konstitutív szerepűek. Ez az összefüggés a „varázsolások” gyakorlatában jól föl is ismerhető.

Nevezetes *Bűvészkönyvében* (1925) máig érvényesen írja le ezt az összefüggést Tábori Kornél: „velejtében nem más a bűvészet, mint kézügyesség, amit a gyakorlat néha tökéletessé tesz és *a beszédművészet támogat*. Kivált az utóbbi az, amiről a közönség alig sejti, milyen nagy a szerepe a sok meglepő fogás körül. Amikor a bűvész előad valamit, vagy épp egy személyhez szól, akkor többnyire célja, hogy *elterelje a figyelmet* arról, amit éppen tesz. Ezt a hírneves bűvész, Conradi, aki elméleti tanulmányokkal is foglalkozott, mesélte el, hogy *a nézőket egyformán befolyásolják a szavak és a mozdulatok*. Annyira, hogy *elhiszi, s úgy tudja: ezt vagy azt a tárgyat bizonyos helyre tették, pedig az a tárgy máshová került. Vagyis látja, ami nem történt meg, és ami történt, azt nem veszi észre.*”

Az előidézhető kogníciónak ez a félreirányítása persze nemcsak nagyon hatásos, de nagyon veszélyes is. Nem véletlen, hogy ezt a lehetőséget a modern bűvészet művelői a szórakozás szférájába utalják, és játéknak nyilvánítják. Ezzel önmagukat igazolják. Nem jogosulatlanul persze, a hirdetett cél és a gyakorlat többnyire csakugyan összhangban van náluk. Ám a realitás és az előidézhető látszat szétválásának lehetősége a modernitás olyan adottsága, amely egyre szélesedő körben az élet legtöbb területén már érvényes összefüggés, s amelyet nemcsak játékként lehet realizálni, de kevésbé nemes célok érdekében is. A gazdasági tevékenységet veszélyes mezőkre irányító önzés realizálása például éppúgy eshetőség, mint az emberek fölötti hatalmat megszerezni akaró „politika” élet és halál kérdéseiben döntő önkénye. Az üzleti és a politikai „kommunikáció” fősodra már nagyon régen rosszhiszeműen kódolt beszéd, és célja az, amit a bűvész csak játékként gyakorol: hogy tudniillik a közönség lássa, „ami nem történt meg, és ami történt”, azt ne vegye észre.

A „varázslatban” rejlő kognitív lehetőség csak virtuális. Ám mint minden kogníció, ez is *morálfüggő*. A bűvész „játszik”, és miközben szórakoztat, maga is szórakozik. Az „üzlet” és a „politika” azonban élesben játszik – azokkal, akiket szolgálnia kellene. És nyomukban szaporodik a „szemét” és az erőszakos vagy legalábbis természetellenes halál. De az érdekeltekkel az üzlet és a politika egyaránt mást látat, mint ami történik, s természetesnek látszik az, ami ember- és természetellenes.

A kupléíró Weiner István, aki bűvészként olykor *Nostradamus dr.* néven szólalt meg, jó érzékkel fordult a „szórakoztató mágia” felé. Mert miközben szórakozott, és megismerési kíváncsiságának élt, elvont formában önmegértése felé is tett néhány lépést.

A kuplé és a „mágia”, a szó és a *mozdulat* összefüggése önreflexióként szolgálta a világ és önmaga megértését.

JEGYZET

Weiner Istvánról lásd Lengyel András: *„néger smokk” dala*. Kézirat, 2022, sajtó alatt. Uő: *Solti Hermin „nyelvbortlása”*. *Az obszcén kabaré történetéhez*. Kézirat, 2022, sajtó alatt. Nekrológja: *Weiner István dr. meghalt*. *Újság*, 1940. márc. 10. 13., gyászjelentése: uo. 2., vö. még: *Eltemették Weiner Istvánt*. *Újság*, 1940. márc. 12. 9. Fontos kortársi emlékezés róla: *Kellér Dezső: Kortársak és sorstársak*. Bp. 1971 – Bűvészkedése kezdeteiről: *Az Újságíró Kabaret*. Budapesti Hírlap, 1907. márc. 24. 9. – A magyar bűvészet történetének áttekintése: *Kelle Botond: Magyar mágia. Töredékek a magyar bűvészet történetéből*. Bp. 2000, vö. még: *A repülő hurkától a lefejezett emberig. A magyarországi bűvészkedés kiskönyvtára*. Magyar Könyvgyűjtés, 2003. 7. sz. 12–13. (Áttekintő könyvészettel!) A magyar bűvészeti irodalomból kiemelendő: *Tolnai Simon: A bűvészet könyve*. Bev. Tóth Béla, Bp. 1898, 2–5. kiad. 1898, 7. kiad. 1904, utóbb még megjelent: 1914 (reprintje 1986), 1917, *Tábori Kornél könyve: Bűvészkönyv*. Bp. 1925. *Rodolfo (Gács Rezső) számos könyv szerzője* (1957, 1967, 1977, 1978, 1980, 1987 (néhányiknek több kiadása is van). – A MAME lexikalizálása: *Magyar Amatőr Mágusok Egyesülete*. Révai Nagy Lexikona 21. kötet, kiegészítés A–Z-ig. 1935: 567. Hírlapi cikkek az egyesület történetéhez: *Siklóssy László: Mágusok egyesülete alakult Budapesten*. 8 *Órai Újság*, 1925. okt. 29. 2., *Szorgalmasan dolgoznak a budapesti mágusok*. *Magyarság*, 1926. ápr. 10. 6., *A budapesti mágusok közgyűlése és félnapos kiállítás*. *Pesti Hírlap*, 1928. nov. 11. 39., *A fekete mágia professzorát máglyán akarták elégetni, mert az ördöggel cimborált. Séta az amatőr mágusok budapesti egyesületének kiállításán*. *Új Kelet*, 1928. nov. 20. 6., *Mágusok bankettje*. 8 *Órai Újság*, 1929. jún. 12. 8., *Rádiószanatórium*. *Rovatvezető: dr. Weiner István*. *Színházi Élet*, 1930. 12. sz. 122., *Látogatás a pesti mágusoknál*. Budapesti Hírlap, 1930. dec. 21. 11–12., *Gellért Andor: Karinthy, a bűvész*. *Színházi Élet*, 1932. 17. sz., *A titokzatos íróta*. *Az Amatőr*, 1933. dec. 1. 724–727., *Mágus kama-raest a Fészekben*. *Újság*, 1934. márc. 17. 8., *Amatőr mágusok a pódiumon*. *Újság*, 1934. márc. 20. 6., *Turcsányi Gyula: Mágusok a Fészekben*. *Pesti Napló*, 1934. márc. 20. 9., *Nem utazhattak a müncheni bűvész olimpiászra a magyar amatőr mágusok*. *Kis Újság*, 1936. szept. 20. 4., *Fóthly János: Bűbájosok, varázslók, boszorkánymesterek 1936-ban*. *Pesti Hírlap*, 1936. dec. 6. 10., *Kettészakad az amatőr mágusok egyesülete*. Magyarország, 1937. okt. 27. 8., *Peller György: Romek Árpád festőművész a bűvész olimpiász favoritja*. *Újság*, 1938. aug. 7. 6., *Tamás Ernő: Pesti mágusok. Képes Vasárnap*, 1939. aug. 23. 12–13., *Zsigmond Márta: Medikus mágus*. *Világ Ifjúsága*, 1968. júl. 1. 8.

Móra Ferenc gályarab létmetaforája

Egy 1903-as verses dedikációról

Móra Ferenc első kötete 1903-as évszámmal, de a korabeli szokások szerint fizikálisan már az előző év karácsonyán kijött a nyomdából. Valójában ajándékkötet volt: Móra munkahelye, a *Szegedi Napló* című szegedi napilap adta ki 1902. karácsonyi mellékleteként. Egy egykorú levélben elárulta azt is róla, hogy a kötetben olvasható rövidebb terjedelmű második mű, *A betlehemi csillag* mint „másik ifjúkori merénylet csak vastagság és aktualitás szempontjából van a farkához kötve”. Ennél azonban lényegesebb, amit ezután ír az *Aranyszőrűről*: „Ha van benne valami új és eredeti, az a tagadhatatlan magyarság és az egész dolog eleven könnyedsége. Sajnos, hogy a mi zsidóirodalmunkban a magyarság már újság, hanem Te ép[*p*] oly jól tudod, mint én, hogy ez így van, s bizonyosan ez csalta ki egy jócskán magyar íróból ezt a megjegyzést, hogy az utolsó 30-40 év alatt nem írtak ilyen verset. Ezt ugyan őszinte lélekkel nem írhatnám alá, hanem azért meg vagyok magammal elégedve.”¹

Móra „zsidózása” itt nem antiszemita hang, hanem modernizmuskritika. Az ő költészete a 19. században gyökerezett – és ott is maradt. Ezt a vállalt „konzervativizmust” Móra következetesen vállalta és vallotta egész költői – és csak a költői (!) – pályáján. Szóvá tette ezt Sík Sándor is, aki szerint Móra költészete „tárgyban és formában egyaránt olyan egyszerű és konzervatív, mintha a magyar lírának századeleji forradalma egyáltalán nem is lett volna”, mert „nem vett tudomást arról a sokféle új lehetőségről, amellyel a *Nyugat* néhány kitűnő költője és az új katolikus líra tette sokrétűvé és csillogóvá a magyar verset”,² és a szegedi „költőtárs”, Juhász Gyula megfogalmazta ezt Móra verseskötetéről írt kritikájában: ezek a „költő szíve vérével írt vallomások” „távol állanak mindenféle modernizmustól”, és „a magyarságuk [...] olyan magától értetődő és önkénytelen, a művészetük annyira keresetlen és mégis szuggesztív, mint a népdalé és a népballadáé, amelyek formáit leginkább műveli”.³ Móra korai vallomása viszont arról tanúskodik, hogy ez nála nem valamiféle anakronizmus volt, hanem tudatosan megélt költői identitás. Nem a szinte teljes magyar költészet előzte meg őt, hanem ő engedte el maga mellett a „moderneket”.

▼

1 Móra Ferenc *levelesládája*. Sajtó alá rend.: Madácsy László. Szeged, 1961. Tiszatáj. 42–43.

2 Sík Sándor: *Móra Ferenc, a költő*. Katolikus Szemle, 1935. jan. 27–34.

3 Juhász Gyula: *Könnyes könyv*. Móra Ferenc versei. A Munka, 1921. máj. 29. Újtrak.: In: Juhász Gyula összes művei 5. Prózaírói írások 1918–1922. Sajtó alá rend.: Grezsa Ferenc. Bp., 1969. Akadémiai. 402.

A Móra által „könyvészeti ritkaságnak” titulált kötet egyik példányába, a címlap verzőjára az alábbi verses dedikációt írta (betűhív olvasatban):

Ma még egy lánczra vert rabok vagyunk,
Együtt vonszoljuk ugyanazt a gályát;
Együtt álmodjuk enyhülés gyanánt
Tünékeny ifjuságunk édes álmát;
Egy asztalon szántjuk föl a papírt
Mely mindig másnak termi meg a pálmát
Ma még együtt. Holnap tán szerteüz
A vak véletlen kedve, vagy haragja,
Elszóródunk mint őszi szélben a
Legázolt tüskerózsa könnyü magja;
Kit elnyel a száraz sivó homok,
Ki fölrepül a napfényes magasba.

Fölmagasztal a sors, vagy lealáz
Együtt leszünk mi mindig, ugy-e bár?

Szeged, 903. aug. Móra Feri

Látható, hogy ez egy nem szabályos dedikáció; több is, kevesebb is annál. Nincs címezettje, ellenben rendhagyó – verses – formában részletesen és pontosan rögzít egy élethelyzetet. Ráadásul a dátumból kiolvasható az is, hogy Móra nem közvetlenül a kötet megjelenésekor, hanem bő fél évvel később adta valakinek. A bejegyzés jellege alapján kijelenthető, hogy a könyv későbbi gazdája fontos szereplő volt Móra kapcsolathálózatában, a vers szövege és keltezése alapján pedig szűkíteni lehet a lehetséges címezettek körét, s talán nagy valószínűséggel meg is állapítható, ki kapta az adott példányt.

Az életrajzi adatokból kitűnik, hogy ez az időszak meglehetősen eseménydús volt Móra életében. Magánéletében az egyik legjelentősebb állomás, hogy 1903. július 17-én született meg lánya, Móra Panka, de írói pályáján nem sokkal ezután szintén szó szerinti ünnep volt: 1903. július 28-án ünnepelte a *Szegedi Napló* fennállásának 25. évfordulóját. A vers szövege a hírlapíró létet mutatja meg, s ez arra utal, hogy a címezett ez utóbbi körben, a napilap dolgozói között kell keresni.

Móra 1902 májusától volt a *Szegedi Napló* munkatársa – korabeli cikk tudósít még arról is, hogy Bolgár Lajossal egy időben léptek be a szerkesztőségbe, s bő egy évvel később már meghatározó szerzője volt a lapnak. (Később főszerkesztője is lett.) 1903 augusztusában tehát már éve *Napló*-munkatárs, a kollektíva tagja, aki a versben már szinte nosztalgiával emlékszik vissza a kezdetekre.

A versbeli utalások a közös fiatalságra, a szerkesztőségi munkára, arra, hogy bár „ma még együtt”, de „holnap tán szerteűz / A vak véletlen kedve, vagy haragja”, és főleg a vers zárzata, a baráti ragaszkodást kifejező sorpár („Fölmagasztal a sors, vagy lealáz / Együtt leszünk mi mindig, ugy-e bár?”), valamint az aláírás személyesége (Móra Feri) azt mutatják, hogy a vers címzettje nagyon közel állt Mórához, s feltehetően Sz. Szigethy Vilmos (1877–1956) író, szerkesztő volt, Móra bizalmas jóbarátja és munkatársa.

Móra két évvel volt fiatalabb Sz. Szigethynél, de irodalmi pályájuk hozzávetőlegesen egyszerre indult: Sz. Szigethy első verseskönyve (*Nebántsvirág*) éppen ugyanakkor, 1896-ban jelent meg, mint amikor – saját állítása szerint – Móra megírta *Az aranyszőrű bárányt*. Mindketten huszonhárom éves korukban kerültek a *Szegedi Napló*hoz (1900-ban, illetve 1902-ben), hasonló érdeklődéssel és írói habitussal. A *Napló* volt a közös helyszín, a szerkesztőség, ahol együtt „gályáztak”. Sz. Szigethy „legjobb fiatalkori barátjával, Móra Ferencsel is e szerkesztőségi munka közben barátkozott össze. Hagyatékában, aligha véletlenül, Móra számos levele, följegyzése, bizalmas üzenete maradt fenn ezekből az évekből. Ezek alapján úgy tetszik, kapcsolatuk meglehetősen közvetlen és bizalmas volt: Móra valamennyi szegedi ismerőse közül leginkább őt engedte közel magához.”⁴

Sz. Szigethy, vagy köztudott írói álnevén: Bob ekkor éppen az eljegyzés (július 16.) és az esküvő közt (szeptember 29.) volt, és magánélete mellett a hivatásában is fordulópontnál: a korábbi *Szegedi Napló* szerkesztőségi munkatárs júniusban levéltárosként a város szolgálatába lépett, s bár hamar főlevéltáros lett, az újságírást nem hagyta abba, s továbbra is írt a *Napló*ba (majd később, Mórával együtt, a *Délmagyarországba*). Olyan ifjúkori barátja volt Mórának, akire minden vonatkozásában ráillik a vers. Egy közös pálya és egy ragaszkodó barátság szép dokumentuma.

És Móra megadta ennek a módját: a Nyugat Antikvárium 2014. május 9-én tartott 29. árverésén 382. számú tételként elkelt kötet arról is tanúskodik, hogy Móra nem „sima” példányként adta tovább: az eredetileg puhafedelű, sérülékeny *Aranyszőrű* időtálló, kiadói, aranyozott egészvászon kötést kapott, benne az Engel könyvkötészet címkéjével. És a kötetben még ráadásként, a verses dedikációval átellenes oldalra beragasztva Móra egy ifjúkori fényképe található, mégpedig egy egészen pontosan azonosítható forrásból: a portréfotó a *Szegedi Napló* fennállásának 25. évfordulójára 1904-ben kiadott ünnepi kiadványban jelent meg.⁵ Ez a „jubiláris emlékmű a munkatársak írásaival és arcképeivel” Mórától a *Sejtések* című hitvesi hosszúverset hozza, ennek elején látható a fiatal Móráról készült felvétel,

▼

4 Lengyel András: Sz. Szigethy Vilmos. In: Uő: „Közkatonái a tollnak...” Vázlatok Szeged sajtótörténetéhez. Szeged, 1999. Bába és Társai. 113–122.

5 *A Szegedi Napló huszonöt éve. 1878–1903*. Szeged, 1904. Engel Lajos kiad. 146. (Móra verse: 146–149.)

melynek nemcsak mérete és minősége azonos az *Aranyszőrű* fenti példányában található képpel, de – autopsziás vizsgálattal meggyőződve róla – a papír anyaga, textúrája is megegyezik vele.⁶ De hogy a kivágott arcképet ki ragasztotta a könyvbe, az ajándékozó vagy az ajándékozott, nem tudni. Mindenesetre ez a fotó is része az emlékező-emlékeztető gesztusnak.

A könyvbe írt kis vers nyitóképe („Ma még egy lánczra vert rabok vagyunk, / Együtt vonszoljuk ugyanazt a gályát”), és annak alapjául szolgáló létérzés, a gályarabság többször is fölbukkan Móra írásaiban. Fölfedezőjére és első főszerkesztőjére a *Szegedi Naplónál*, Békefi Antalra emlékező írásában róla írva, így konkrétan az újságíráshoz kapcsolódóan részletesen kibontotta a metaforát: Békefi „nem láthatott egyebet, csak mártírnyomokat: anyagi vergődést, névtelenséget, lekicsinylést, életben, halálban. Mégis nekivágott a sivatagnak s benne maradt halálos holtáig. Ott maradt, ahová rendelte a végzet: kormányosi rangban is gályarab az újság úszószigetén. [...] Odaadta neki minden tehetségét, ifjú erejét, írói ambícióit, szíve vérével szépítgette, hogy különb legyen a többinél és sohase kérdezte, mit kap érte cserébe.”⁷

Itt persze elsődlegesen Békefiről beszélt, de magáról is szólhatott, hiszen amikor 1932-ben e sorokat írta, már maga is megélte ezt az élethelyzetet: a *Szegedi Naplónál* 1913-tól 1919-ig, a szegedi múzeumban 1917-től volt „kormányosi rangban”. Ez utóbbi viszont egy olyan sűrűsödési pont volt Móra életében, amikor többször is használta – magánleveleiben – a létmetaforát. Előbb április 17-én Fischhof Ágotának írta Szegedről Bécsbe: „Érzem már, hogy gonosz sors a gályarab és a tavasz eleje nekem különben is mindig kritikus időszakom, mióta városi háziállat lettem”,⁸ tudniillik egyrészt influenza miatt volt „bezárva” tíz napig, de igazából inkább az volt a baja, hogy „felborzolódtak az idegei”, mert tavasszal, ahogy ő írja: „az atavisztikus nomád ösztön ilyenkor mindig fölgaskodik bennem, menni szeretnék szüntelen, magánosan, cél nélkül, összevissza, mint a tavaszi szél”. (A pajzanság nyelvi kifejezése soha nem állt távol Mórától, s tudjuk, udvarolt a könyvtáros Fischhof Ágotának is.)

A gályarabság azonban tíz nappal később újabb láncsal bővült: 1917. április 27-én meghalt Tömörkény, és a múzeumigazgatói poszton Móra követte őt. Amikor május 28-án erről és az ennek következtében megsokasodott munkájáról

6 Köszönöm a könyv jelenlegi (szegedi könyv- és kéziratgyűjtő) tulajdonosának, hogy a könyvpéldányt rendelkezésemre bocsátotta.

7 Móra Ferenc: *Régi gazdám. Emlékezés Békefi Antalról. II.* Délmagyarország, 1932. nov. 13. 2.

8 Apró Ferenc: *Móra Ferenc levelei Fischhof Ágotához.* Tiszatáj, 1979. júl. 77–83.

írt Zempléni Árpádnak, újra használta a kifejezést: „Annyi gond, baj szakadt rám ezzel a váratlan napáldozattal, hogy enélkül is gályarabéhoz hasonló életem még hajszoltabb lett.”⁹

1923-ban is volt egy olyan sűrűsödési pont, amikor többször használta a metaforát. Februárban gyors egymásutánban kétszer is leírta, előbb 15-én Major Simonnak: „Nem én vagyok a hibás, hanem gályarab-életem, a melyben jaj, hány gályát kell egyszerre húznom!”,¹⁰ majd 25-én Supka Gézának: „rettentően elkínzott gályarab vagyok, akinek meg kell betegednie, hogy egyet szusszanhasson”.¹¹ Nem sokkal később, május 28-án pedig Györffy Istvánnak panaszolta levelében, hogy „az én gályarab-életem mellett még arra se volt időm”.¹² Ekkor volt túl első regényének, *A festő halálának* megjelenésén, amelynek írása külön megterhelő lehetett az összes többi elfoglaltsága mellett. Ennek szemléletes leírását adja a Majornak írott levélben: „Elég az hozzá, hogy csak most, [...] pont éjfélkor jutok hozzá, hogy ezt a pár sort megírjam, miután este 7-kor befejezvé az egész napos hivatali munkát, este 8-tól eddig megírtam a vezércikket a Szegednek, meg a Tonelli lapjának, meg egy gyerekmesét a Pesti Hírlapnak. És látjátok, ez könnyebb napom volt, mint a többi, mert most már éjfélre készen vagyok.”¹³ A kimerüléssel járó időszak voltaképpen oka maga a regény és az írás: Móra igazából írni szeretett volna, de szüksége volt a „hivatali” munkára, és minden mást csak amellet, illetve az után tudott végezni.

A szinte szó szerint legpontosabb egyezést azonban egy korai szöveghely mutatja a verssel – ráadásul maga is egy vers. Móra egy publikálatlan levelében található; a levelet Móra Kalmár Ilonának, kései nagy szerelmének írta 1932. augusztus 7. „vasárnap éjjelén”. A vers megértéséhez mindenképp szükséges a kontextusát is idézni:¹⁴

Senki se tudja a világon, csak te fogod megtudni most, hogy én akkor nemcsak azt nem szerettem, a kivel esküvőre mentem szánalomból, hanem nagyon szerettem egy lányt, a ki azóta rég meghalt s Erdélyben van eltemetve. Az ő karjaiból, a számon az ő csókjaival mentem az idegen lányhoz, a kit esküvőre kellett vezetnem s a kiről tudtam, hogy másra fogok gondolni, a mikor megölelem. S az esküvőm másnapján megírtam azt a verset, amelyik úgy végződik:

▼
9 Kóhegyi Mihály: *Móra Ferenc levelei Zempléni Árpádhoz*. Forrás, 1971. márc. 78–79.

10 *Móra Ferenc levelezéséből*. Sajtó alá rend.: Kóhegyi Mihály, Lengyel András. Kecskemét, 1979. 135.

11 Féja Endre: *Móra Ferenc levelei Supka Gézához*. Tiszatáj, 1984. febr. 59–63.

12 *Móra Ferenc levelesládája*, 176.

13 *Móra Ferenc levelezéséből*, 135.

14 MFM It 60,35/8.

*Két idegen gályarab,
Egy bilincsbe verve,
Nyomorultan űzetünk
Végtelen vizekre...*

Azóta eltelt harminc év s én még mindig megvagyok, – ma nyomorultabban, mint harminc évvel ezelőtt.

Ránézésre is szembeötlő a közvetlen kapcsolatot a két vers között – ráadásul egyben ez az időben legközelebbi metafora-előfordulás is: 1902. július 15-én írta. Nem érdemes túlmagyarázni, de a megértéséhez szükséges pár adat. Mert a négy sor, kontextusából kiragadva, bulvárértelmezésekre adhat lehetőséget – mint ahogy adott is.

Talán érdemes pár sort vesztegetni az 1902-es négy sor utóéletére. Móra életében természetesen nem jelent meg, csak halála után ötvenöt évvel lehetett először olvasni. Sokáig maga a hordozója – a Kalmár Ilonához írott levél – sem volt a nyilvánosság számára hozzáférhető, de Móra Ferenc dédunokája, Vészits Andrea látta, és fel is használta *Apapa regénye* című életrajzi regényében, amelyben keveredik a valós és fiktív, életrajz és irodalom. A négy sort prózában közölte, s melléköltött egy narratívát: „Ferkó még azt is elmesélte, hogy az esküvője másnapján írt egy verset, ami természetesen rég elveszett, de azt sosem fogja elfelejteni, hogyan végződött [...]. Kica hajlamos volt azt gondolni, hogy nem az esküvője környékén, hanem most, harminc év múltán érzi ezt Ferkó.”¹⁵ Ez, látható, valóban inkább regényesített mese, s nem forrásközlés: Ferkó – azaz Móra – nem mesélte, hanem leírta a sorokat, Kica – azaz Kalmár Ilona – pedig bizonyosan nem gondolta azt, amit a regényíró fantáziája hozzárendel; egészen pontosan szólva: természetesen egyáltalán nem tudható, mit gondolt Kalmár Ilona a levélbeli történet és a kis versidézet olvastán. Vélhetően mégis inkább elhitte, Mórának ugyanis semmi oka nem volt hazudni neki. Ezután közel negyedszázadon át maradt a könyvbe zárva, majd Nyáry Krisztián 2012. február 3-án reggel 8 óra 1 perckor a Facebookon publikált nyilvános posztjában idézte a négy sort, forrásmegjelölés nélkül, de már irodalomtörténeti faktumként: „[Móra] Már az esküvője másnapján ezt a verset írta jövendő életükről.” A szerelmi történetet felvette a második irodalmi szerelmeskönyvébe is,¹⁶ az idézet tőle kezdett el terjedni több-kevesebb intenzitással (2019-ben és 2021-ben pl. kiugróan sokan vették át). A négy sornak azonban még mindig nem volt forrása, s mivel egy regényből származtak, a dolgok természete szerint ott akár

▼

¹⁵ Vészits Andrea: *Apapa regénye*. Bp., 1989. Szépirodalmi. 290–291.

¹⁶ Nyáry Krisztián: *Akkor lehet igazán az asszonyom, ha másé lesz. Móra Ferenc és Kalmár Ilona*. In: Uő: *Így szerettek ők 2. Újabb irodalmi szerelmeskönyv*. Bp., 2013. Corvina. 110–112.

fiktív idézet is lehetett. Mert természetesen az *Apapa regényében* sincs forráshivatkozás. Ugyanennyi erővel a versike lehetett volna Vészi Andrea írói leleménye is.

De visszatérve a tényekhez. Móra 1902. július 14-én vette feleségül Walleshausen Ilonát (1880–1953), akit 1896-ban ismert meg, amikor Ilona bátyját, Walleshausen Gyulát (1878–1943) készítette föl érettségire. Móra ekkor rendszeres vendég lett a háznál, szinte családtag. 1898-ban lettek jegyesek, de a házasságkötésre csak akkor került sor, amikor Móra már biztos állást tudhatott magának a *Szegedi Naplónál*.

Ha hihetünk Móra elbeszélésének, márpedig miért ne hinnénk, akkor nemcsak, hogy nem szerette a feleségét a házasságkötéskor, de eleve más nő ágyából érkezett az esküvőre, és ott sem a feleségére gondolt, miközben kimondta a boldogító igent.

De valójában boldog akart-e lenni Móra a házasságában, ami már indulásakor is az őszinteség teljes hiányával, szerepként indult számára? Kényszerházasság volt, de nem külső, hanem belső kényszer szülte.

Móra, aki egy elszegényedett kiskunfélegyházi szücsmester fia volt, írói pályát tervezett magának. (Ennek jele az is, hogy föladta rövid életű tanítói munkáját.) Ehhez viszont biztosítani kellett a „nyugodt” alkotás feltételeit, a biztos hátteret. Ezért elvette Walleshausen János (1847–?) borbélymester lányát. Az esküvő idején a borbély nem élt már, de özvegyen maradt felesége, Kanizsai Nagy Mária (1858–1931) tovább vitte a vállalkozást, és a kiskunfélegyházi piactéren volt jól menő, 2–3 segédet és 5–6 inast foglalkoztató üzlete. Később lakást is kiadott, és kereskedett is ezzel-azzal.

De Móra nem anyagi okok miatt vette feleségül Ilonát, sokkal inkább a társadalmi szerepnek való megfelelés vezette, és „a társadalmi emelkedés során szükségképpen hasonulni kényszerült ahhoz a szociokulturális közegehez, amelybe belekerült. Ám tehetsége s művészambíciója ellentétben állott ezzel a közeggel, a vidéki középosztályi lét megannyi bornírtságával, s így élethelyzete tartósan kollíziós élethelyzetként rögzült.” Ezért „szinte mindig alárendelte vágyait ennek a beilleszkedésnek, a polgári értelemben vett sikernek”.¹⁷ De még csak nem is egzisztenciális helyzetének emelkedése volt számára az elsődleges cél: Móra elsősorban művész akart lenni és az írásnak (s nem az újságírásnak) élni, énképe szerint költő volt, és szíve szerint mindig is költő szeretett volna lenni, „s ez a vágy, bármennyire igyekezett elfojtani, fől színre törekedett”.¹⁸ S nemcsak az utókor mondja ezt róla, egy helyütt maga is bevallotta. Egy 1927 végén megjelent irodalmi almanachban vallja magáról: „Sohase az lettem, ami lenni akartam... Pap akartam lenni és tanár lettem, tanár akartam lenni és újságíró lettem, újságíró akartam lenni és ezidőszerint

▼
17 Lengyel András: *A modern médiaszemélyiség. Az újságíró Móra*. In: *Uő: A „másik” Móra*. Szeged, 2005, Bába. 72–78.

18 Uő.

múzeumigazgató vagyok.” Majd még tömörebben összefoglalta mindezt: „Sohasem azt tettem, amit akartam.”¹⁹

Két megjegyzést érdemes itt tenni. Egyrészt a társadalmi elvárásokhoz való kényszerű igazodás nemcsak Móra-ra volt jellemző; ilyen volt Kosztolányi Dezső is, aki valódi habitusát elrejtve alkalmazkodott mindenkori közegéhez azért, hogy modern költő lehessen. Nagy valószínűséggel ezt ismerték föl egymásban, és ezért is értettek azonnal szót – személyes ismeretség nélkül is – 1922-ben, amikor Kosztolányi éppen Móra segítségét kérte egy antiszemita cikke miatti sajtóper elkerülése céljából; és Móra, bár politikailag ellentétes oldalon álltak, segített is fővárosi költőtársának.²⁰ Másrészt ugyanezen okok miatt írt még 1932-ben is (szerelmes) verseket – tehát jóval a költői pálya „valós” lehetősége után – Kalmár Ilonának, melyek közül azonban egyet sem publikált. És nem a magánéleti „lebukás” veszélye miatt. Sokkal inkább azért, mert nem volt összeegyeztethető azzal a szereppel, amit olvasói ismertek és elvártak tőle: a csevegő író és tudós régész képébe nem illett bele a „nőcsábász”.

A két metaforahasználat, mint a gályarab láncai, itt érnek össze. Móra habitusa szerint a kötött munkahely és házassági kötelék is olyan létérzet volt, amit ugyanazzal a metaforával fejezett ki.

▼
19 Móra Ferenc: [Négyszemközt önmagukkal]. In: *A Literatura almanachja 1928*. [Bp., 1927] Lantos. 30–32.

20 Vö: Lengyel András: *Az Apostol-ügy. Egy 1920. őszi Kosztolányi-cikk sorsa*. In: Uő: *A mindennapok szemüvegkészítői. Sajtótörténeti tanulmányok*. Bp. 2013, Nap Kiadó. 206–223.

Kurdy Fehér János

Teljes vitorlázatú világjáró

Ha Szilágyi Szabolccsal, művésznevén SI-LA-GI-val töltjük az időt, akkor leginkább a művészet, a létezés és az életvezetés globális és lokális szeleit érzékelhetjük, foghatjuk be. SI-LA-GI szellemi-művészeti iránytűje biztos vezetőként visz át a globalizálódott artworld terein. Hat évtizedes és sok ezer darabos életművének honi megismertetése mégis várat magára: a háromárbocos, teljes vitorlázatú világjáró klipper úgymond kipakolásra vár.

A mixed médiaművész, hatévesen készítette el élete első fotóját. 1949-ben született Tokajban, erdélyi és felvidéki felmenőket felvonultató arisztokrata családban. 1964–66 között a Budapesti Képzőművészeti Gimnáziumba járt. 1966-ban barátjával Jugoszlávián keresztül Olaszországba emigrált: úszva keltek át az éjszakai és viharos Adriai-tengeren. Franciaországba Picassóhoz készült, de Stockholmban kötött ki. Tanulmányait a Stockholmi Képzőművészeti Akadémia festő és grafikai szakán, majd a Stockholmi Egyetem művészettudomány szakán folytatta, ahol később oktatott is. A festészetben és grafikán kívül 1968-tól experimentális filmeléssel és fotózással is foglalkozik. 1973-tól a világon elsők között fordult az experimentális videóművészethez és a videónstallációkhoz. A '70-es évek végén társalapítója és vezetője lett a stockholmi Video Nu művészeti stúdióknak. Alapító művészeti vezetője lett a nemzetközileg is jegyzett stockholmi Aktual'Art Galériának, ahol magyarországi művészeket is bemutatott.

Szintén az elsők között volt 1968-ban, akik a távol-keleti meditációs kultúra felé fordultak, miközben aktívan karatézott japán mestereinek felügyelete alatt. Kalandos utakat járt be Ceylonban, Indiában, Sikkimben, Nepálban és Tibetben. Buddhista tanítói mesterei XVI. Gyalva Karmapa, XII. Tai Situpa rinpoce és Őszentsége a XIV. Dalai láma voltak többek között. Hosszú utazásainak tapasztalatai, valamint a japán harcművészeti és buddhista tanulmányainak lenyomatai pontosan nyomon követhetőek konceptuális alapú művészetén. Egy HVG-s interjújában a művészeti tapasztalatszerzésének sokrétűségéről így nyilatkozott: *„Fantasztikus élmények értek, új impulzusok, valószerűtlen helyzetek, hihetetlen találkozások szabadon élő, gondolkodó, alkotó emberekkel. Csak néhány példát említve: együtt szívtuk a füvet Jimi Hendrixszel, majd Key Westen hasonló szituációban hozott össze a sors Tennessee Williamsszel is. Később, alkotásaim kapcsán találkoztam számos, akkor már elismert amerikai művésszel, például Andy Warhollal és a Village-ben tevékenykedő zenészekkel, festőkkel, írókkal. Nagyon szabad és még annál is kíváncsibb voltam ebben az időszakban, de utazásaim során folyamatosan töltöttem is.”*

Egyéni alkotásain túl előszeretettel dolgozik közösen más művészekkel együtt festőként és mixed média művészként, többek között a thai Tawan Wattuya-val. Művészi pályafutásának eredményeit mintegy 80 kiállítás keretében láthatta a közönség világszerte Svédországban, az Egyesült Államokban, Japánban, Luxemburgban, Franciaországban, Németországban, Thaiföldön, Svédországban és Magyarországon. Életében 5 kontinensen 15 határt lépett át illegálisan, és úgy vallja, valójában nem léteznek sem politikai, sem művészeti, sem spirituális határok. A mai magyar képzőművészet egyik legkiválóbb képviselője 1990 óta nagyrészt Budapesten él.

A Kiscelli Múzeum alatt, fákkal övezett óbudai utcában áll SI-LA-GI különös hangulatú, földszintes háza, amely tárgyi együttesével egy XIX. századi távol-keleti expedíció hajóját reprezentálja, és amelyet tulajdonosa 21. századi, avantgárd kuriózum kabinetté alakított. A kertben tibeti zászlók, a szobákban a Trianoni döntést követően tehervagonokban Magyarországra szállított családi bútorok maradéka, keleti szőnyegek, és egy Szidónia keresztnévű felmenő biedermeier arcképe. Buddhista oltár, remek kalligrafikus képpel. Rengeteg festmény, grafika, fotó, kerámia, nyomat, spirituális tárgyakból kollázsolt szobrok. A padlás a műterem: keskeny és ingatag falépcső magasodik a képzeletbeli hárombócos klipper rakterébe. Benne SI-LA-GI-művek ezrei.

A sok konkrét tárgy ellenére a házból formált óceánjáró, a teljes vitorlázatú klipper egészét a buddhista „függő keletkezés” tanát idéző áttűnések aurája, belátása, sejtése lengi körül. A „belátás” a jelenségek alapvetően üres természetének és az emberi létezés öt aggregátumának (szkandha) megértését jelenti: forma (rúpa), érzés (vedaná), szándékok (szankhára), észlelések (szamdzsnyá) és tudatosság (vidzsnyána). A SI-LA-GI-hajóházba lépve azt is érezhetjük, hogy törlődik a köznapi tér- és időérzékünk. *„Vagy még inkább: rögzült tételekben katalogizálva az időt, amelyeket visszafordíthatóan mozgathat (...) egy irányított ciklus örökös újrakezdését jeleníti meg, amelyben az ember minden pillanatban és kétségtelenül – bármely tételből kiindulva és a visszatérés biztos tudatában – a születés és halál játékát kínálhatja fel magának.”*¹

Amikor SI-LA-GI-val a művészetről beszélünk, akkor szó szerint a Mindenről beszélünk. Ezt a „Mindenről beszélést” keretezi a „beszélő ismerethalmaza”, azaz a világ, amit azon maga a beszélő éppen ért. Így kénytelenek vagyunk személyesen belépni ebbe a „beszéd-tettbe”, a látásérzeteinktől az érzékszervi kimenetekhez nem köthető tapasztalatainkkal együttesen. Úgy érezhetjük a SI-LA-GI-diszkurzió során, hogy aki ezt a személyes belépést kihagyja, elhanyagolja, vagy „el-féli”, az SI-LA-GI művészetének csak az egyik, ráadásul a kisebbik feléről, pusztán a tárgyi

▼

¹ Jean Baudrillard: A tárgyak rendszere. Budapest, Gondolat Kiadó, 1987. Fordította: Albert Sándor. 113.

adottságáról szerezhet benyomásokat, például a fehér vászonról a festékek nyomai-
val. A több, a lényegi, a nagyobbik rész az anyagi nyomokon túl van, és csak a mű
kommunikációba léptetésével kezdődhet el. SI-LA-GI-val a konkrét világtól való
elsodródás élménye valójában a teljesebb világhoz való megérkezés érzetét adja.
Azt az érzést, hogy a dimenziók aktívan feloldhatók, az ismeretek összedódása
és együttes átélése révén. Művészete frissen kerül elénk, mintha épp most találták
volna fel azt az eljárást, amit később művészetnek nevezünk el. Ezért kerül az elő-
térbe SI-LA-GI-nál az az önreflexiónak tűnő kérdés, hogy „*mi a művészet*”, miköz-
ben ezzel az általános emberi megismerés milyenségére kérdez rá, azaz kritika alá
vonja az adottnak vélt képességeket és az abból leszűrt eredményeket.

SI-LA-GI-nál a mű személyessé és konkrétá válik. A pillanathoz kötődően
a teljes nézői figyelmet kitölti. Ekkor jön a nézői felismerés, hogy a művészet a
legkiterjedtebb módon kísérleti képződmény: magunk vagyunk alanya, állítmá-
nya, tárgya. Ettől a fuvallattól hajtva, már az erősebb szelek hajtának tovább. Ha a
legtágabb és legengedékenyebb definícióból indulunk ki, miszerint „*a művészet*
az, amit annak tekintünk”, épp odavezet, mint amikor verifikálni igyekszünk a
művészetet, és azt mondjuk, hogy „*a művészet az, amit a hozzáértők annak fogadnak*
el”. Amikor belépünk a művészet terébe, akkor ajtók, ablakok, rések, nyiladékok,
azaz egyéni tudásunk nézőpontjai révén már ki is zuhantunk belőle, de nem a
semmibe, hanem egy potenciálba, ami a kommunikációs aktusok műveletei során
a világérzékelésünk legkisebb és legnagyobb elemeihez vezet. Vannak alkotók, akik
rövidre zárják ezt, és azt mondják, „*a művészetem az, ami nekem tetszik*”. És vannak,
akik szerint a „*művészetük út, ami alatt a nem látható láthatóvá lesz*”. Például az Én a
Másik által, vagy az itt már többször használt metafora, a szél.

A műalkotások, sejlik fel bennünk SI-LA-GI nyomán, gyakorlati értelemben
aggregátumok. Olyan elemek halmazai, amik egymással érintkeznek, de nem szerves,
hanem energetikai kapcsolatban állnak egymással. A kapcsolatot az aggregátumok
között a kommunikáció, tehát a tudások, a terek, az idők, a sejtések egybenyitása,
azaz végső soron, a nézők valósítják meg. Így a műalkotás egy ismeretelméleti és
energetikai modell. Azonban nem a modellszerűsége az érdekes, hanem a működés-
be lépése, a használata, a személyessé tétele, a nyitottsága.

SI-LA-GI-nak 13 éve nem volt önálló nagy tárlata Magyarországon. Teljességgel
érthetetlen, hogy a magyar művészeti szcéna miért ignorál egy olyan alkotót, aki-
nek az életműve egyrészt teljes szinkronitást tart a kezdeti óta a globális kor-
társ művészettel, másrészt olyan ikonikus alkotók figyeltek fel rá, mint például
Andy Warhol, aki nélkül a mai kortárs művészet elképzelhetetlen lenne.

Unfinished

SI-LA-GI-val¹ Kurdy Fehér János beszélget

Kurdy Fehér János: *Mit csináltál ma?*

SI-LA-GI: Ma reggel felébredtem és felkeltem az ágyból. (Nevet)

– *Szoros napi menetrendet tartasz?*

– Kerülöm a rutinszerű cselekvéseket. Megpróbálok maximálisan spontán maradni. Addig vagyok fent, ameddig jólesik, ameddig tevékeny vagyok. 7:00 és 9:00 óra között szoktam felkelni. A napi egyórás meditációs gyakorlatot este végzem el, ehhez az egyhez tartom magam. Máshoz, a természethez, az étkezéshez, a sporthoz nem kötöm magamat.

– *Naponta kijársz a Dunára kajakozni.*

– Ha nagy szél van, vagy eső, nem megyek. Hetente kétszer, háromszor kint vagyok a vízen. Természetesen nyáron többször is.

– *Mennyit evezel?*

– 13 km-t.

– *A víz fontos szerepet tölt be az életedben, például amikor 16 évesen elmenekültél Jugoszlávián keresztül Nyugatra, majdnem elnyelt az éjszakai és viharos Adriai-tenger.*

– Még ebből a nézőpontból nem analizáltam ki a víz és a sorsom egymásra hatását, de tény, hogy szeretem a tengert. Ázsiában, amikor 28 fokos, akkor órákat lehet a hullámokon lebegni, úszni, jó a testnek, jó a léleknek.

– *Mikor jut idő az alkotásra?*

– Nem tartom jónak rutinszerűen alkotni, mert az kihat a tartalomra, formára. Az alkotásban lényegében semmi rutinszerű nem szabad, hogy legyen. Alkotok, ha mondanivalóm van. Ha megjelenik bennem egy tartalom, ahhoz elkezdek formát keresni.

– *Le tudnád írni pontosabban, hogy milyen az, amikor ez a készítés megjelenik benned?*

– Bármivel kapcsolatban megjelenhetnek bennem kérdések, válaszok, amik továbbgondolásra, más aspektusokból való megvizsgálásra késztetnek. A gondolat

▼

¹ A mintegy 8 órát kitevő beszélgetést 2023. január 17-én és 18-án rögzítettem. Ezt követően a leírt változatot több körben javítottuk és kiegészítettük.

és forma viszonya, az egymást kioltó vagy ellentépező hatása, valamint ezeknek a folyamatoknak a nem belátható eredményei, amik jelenleg érdekelnek.

– *Amikor a műveidet nézem, akkor az általad leírt „összetett történések” mintha bennem is megjelennek és hozzám kerülnének. Talán ez összefügg azzal is, hogy egyszerre látom absztraktnak a képeidet, amelyekben időként megjelenik a figurális a háttérben, valamint konkrétan, a vad ecsetvonásokkal, szavakkal és szövegekkel.*

– A dolgokról, a történésekről valójában nem tudjuk, hogy honnan erednek, ahogy a saját karakterünkről se tudjuk, hogy honnan ered, miként azt se, hogy hová fut ki. Egyszerre vagyunk összetettségek és egyediségek. Valójában egy ismeretlen tétel vagyunk magunknak, amelynek sem az elejét, sem a végét nem ismerjük. Ugyanakkor a vizualitás sokszor ellentépezője a racionális elmének, azaz ellentétes érzelmeket és dekódolási lehetőségeket ismerhetünk fel benne. A lényeg, hogy megjelenjen a keresés, a kutatás, a felismerés személyes lehetősége a nézőben is, amely lehet, hogy merőben más, mint az én indítékom, referenciám.

– *Kérlek, mondj erre egy példát!*

– Például a befejezetlen, az 'unfinished', vagyis a befejezetlenség az egyik utóbbi festményem témája, ami részben önmaga megjelenítése, másrészt pedig az életünk minden területén jelen lévő jelenségre reflektál. Saját befejezetlenségünk elfogadásának megjelenése ez, hiszen a befejezetlenség itt befejezettként van jelen.

– *Nádas Péter mondja, hogy az európai regényt nem lehet befejezni, egyszerűen csak lezárni, úgy hagyni, megszakítani. Ez ugyan egy oldalugrás, de elvezet oda, hogy egyrészt méretes táblaképeket festesz, másrészt oda, hogy mennyi időbe kerül például egy ilyen nagy vásznat elkészíteni?*

– Általában szeretem egy menetben megfesteni a képet, mert ha másnap visszatérek hozzá, már más energiák vannak jelen. Egy kép megfestése lehet nagyon rövid idő, mint a kalligráfia esetében, hiszen ott a gondolat sűrűsége, indulata, energiája visz. Azonban mindezeket megelőzi egy hosszabb belső folyamat, ami egy spontán gyors alkotásban manifesztálódik. Az is előfordulhat, hogy az elkészült képhez hozzáteszek vagy elveszek utólag. Általában az egyszerűsítés híve vagyok.

– *Itt ülünk egy képed előtt, amit nagyon szeretek. Ez egy mély arany háttérből, feketén kiugró szabad kalligráfia. Az arany háttérben aprólékos ecsetvonásokkal megfestett, geometrikus formák sejlének, amelyen, mint fekete villám tör előre a kalligráfia szabadon futó vonala. Az általad említett energia szinte tapintható. Az energia és a gondolat hogyan függ össze?*

– Egy kép: gondolat, érzés, dinamika és erő. Az említett képnek a háttérén sokat dolgoztam, ami nem látszik elsőre, de a felkent aranyon, mint a fonódó szövet-

A JÁTÉKNAK VÉGE

1. 2002. május 24-én felkérést kaptam J. W. G. és L. H. részéről az "ASZTAL" installáció elkészítésére.

2. 2002. május 27-én a Keleti-tengeren Stockholm felé hajózva elkészítettem az "ASZTAL" alapkoncepcióját és tervét.

3. 2002. június 4-én megírtam az installációban szereplő, alábbi szöveget:

GYÁVÁK VAGY TOK. Rutinosan képeket gyártotok anélkül, hogy valamit meg akarnátok ismerni magatokból vagy a világból. Pazaroljátok az élet lehetőségét, pillanatnyi siker, gazdagság reményében. Önmagatok tetszetős frázisait ismételtetitek. Tudatlanságotok erőt kellene adjon ismeretlen területre lépni, hogy akár tévedések árán is, megismerhessétek és feltárhassátok azt, ami személyes, de rejtve van előletek, holott bennetek van. Ne féljetek hibázni. Inkább dadogjatok, mint folyékonyan hazudjatok. A játéknak vége. / The game is over.

4. 2002. június 14-én az általam pontatlannak érzett szöveget kiegészítettem. Úgy gondoltam, hogy a mások irányába megfogalmazott kritikámat, elvárásaimat elsősorban magamra kell vonatkoztassam. A világ, végső értelemben, az én projekcióm.

GYÁVA VAGYOK. Rutinosan képeket gyártok anélkül, hogy magam és a világ megismerésére törekednék. Pazarlom életem lehetőségét, pillanatnyi siker, gazdagság reményében. Önmagam frázisait ismételtetem. Tudatlanságom erőt kellene adjon, hogy ismeretlen területre merjek lépni, akár tévedések árán is. Fel kell tárnom azt, ami személyes, ami rejtve van előlem, holott bennem van. Nem kell félnem a kudartól. Inkább dadogjak, mint folyékonyan hazudjak. A játéknak vége. / The game is over.

5. 2002. július 3-án meglátogattam Myoken Zen mestert. Távozásomkor megajándékozott Deshimaru Zen mester "IGAZI ZEN; BEVEZETŐ A SÓBÓGEN-ZÓHOZ" c. könyvének 5. számozott példányával.

6. 2002. július 4-én a könyv 47. oldalán a következő szöveget olvastam: "A művésznek minden egyes műalkotásban teljesen fel kell adnia önmagát, nem törődve a dicsőség, a szépség és a gazdagság elérésével; nem szabad feláldoznia magát a divatnak. A lehető legjobban ki kell fejeznie önmagát, kompromisszumok nélkül, akkor lehet a műalkotás tiszta, szép, emberi." - "Minden ragaszkodás, bármilyen legyen is, elidegenít bennünket az emberi szabadságtól."

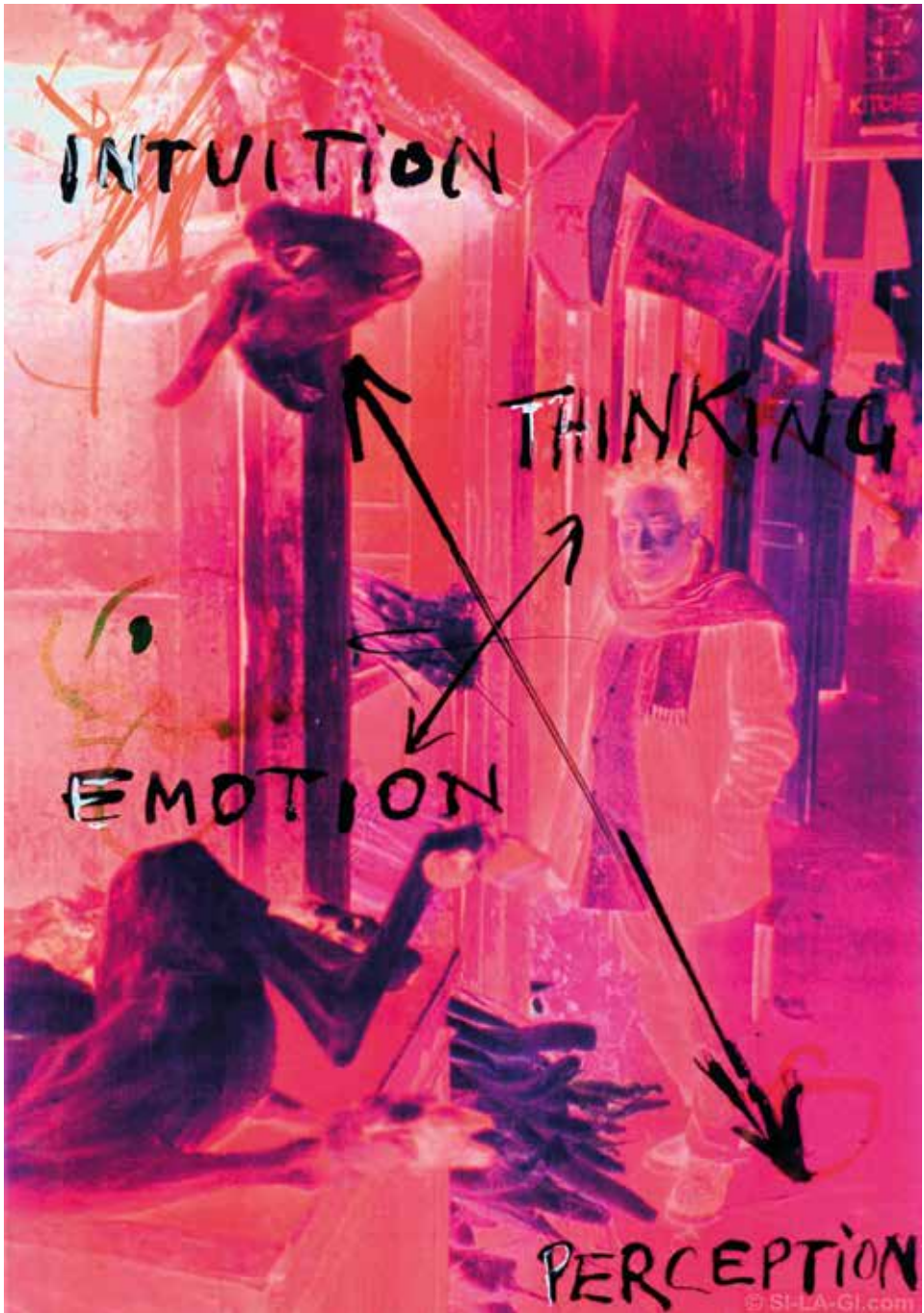
7. Ma, amikor ezt írom, 2002. augusztus 9. szombat, hajnali 3 óra 30 perc van.

8. Az is elmúlt - mint minden.

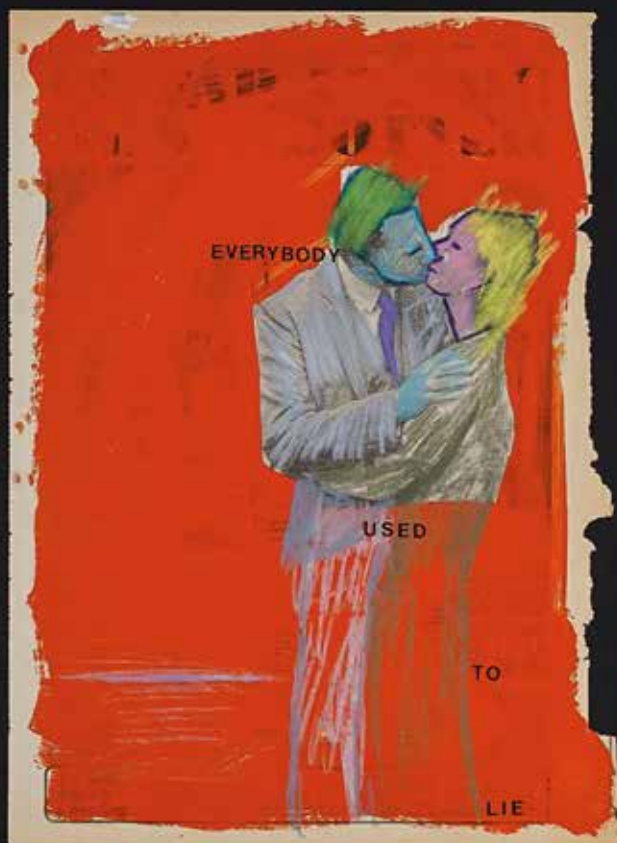
SI-LA-GI

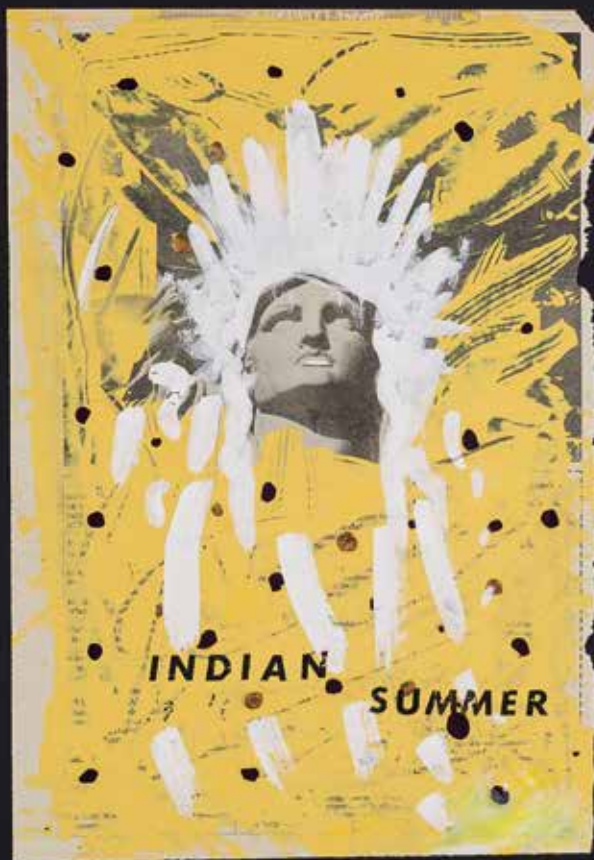
Zárt tudat / akril, vászon / 197×280 cm / 2002

Mészárszék, Nepal / Fotó, tus, papír / 42x30 cm / 1978

Mindenki hazudott már / olaj, akril, papír / 30x42 cm / 1981

Indian summer / akril, papír / 28x41 cm / 1981

Krogfusk på höjden

"PR kan öka bokutlåningen"

PR kan öka bokutlåningen. Detta är vad som framhålls av en rapport som utkommer i dag. Rapporten, som är en del av en undersökning som gjorts av Svenska bokhandlars förbundet, visar att bokutlåningen har ökat betydligt sedan bokhandlarna började använda PR.

Sp vill veta parkers idén

En förslag om att bygga en park i Skansen har väckt stor intresse. Detta är vad som framhålls av en rapport som utkommer i dag. Rapporten, som är en del av en undersökning som gjorts av Svenska bokhandlars förbundet, visar att bokutlåningen har ökat betydligt sedan bokhandlarna började använda PR.

31 000 blir utan ersättning

Mer än 31 000 personer har blivit utan ersättning. Detta är vad som framhålls av en rapport som utkommer i dag. Rapporten, som är en del av en undersökning som gjorts av Svenska bokhandlars förbundet, visar att bokutlåningen har ökat betydligt sedan bokhandlarna började använda PR.

"Trafikskara på Gården"

En trafikskara har bildats på Gården. Detta är vad som framhålls av en rapport som utkommer i dag. Rapporten, som är en del av en undersökning som gjorts av Svenska bokhandlars förbundet, visar att bokutlåningen har ökat betydligt sedan bokhandlarna började använda PR.

För stränga krav i Löns

Stränga krav har ställts i Löns. Detta är vad som framhålls av en rapport som utkommer i dag. Rapporten, som är en del av en undersökning som gjorts av Svenska bokhandlars förbundet, visar att bokutlåningen har ökat betydligt sedan bokhandlarna började använda PR.

WC-17 74:-
Fabri De Luxe 27:-
Vil lockfång 28:-
 Nytt utbud!
 Regerstämman parbr.

Västtra, vt 62:-
 169:-
Linnestr 88 - 110:-
Väppling 5:-
 40:-

BOJENS
 FÄRG & TAPEY

499.-

Vil björne en hal legarstret fruktat
 kvattelskoldymen, saks förmett skulle brota 988.
 Moderna tygot, minstar och färger

Gulins
 Helsingfors, Helsingfors, Stockholm, Stockholm, Helsingfors

H&M
 HÖRNET & MAJESTÄT

Napi hírek / szitanyomat / 56x41 cm / 1983

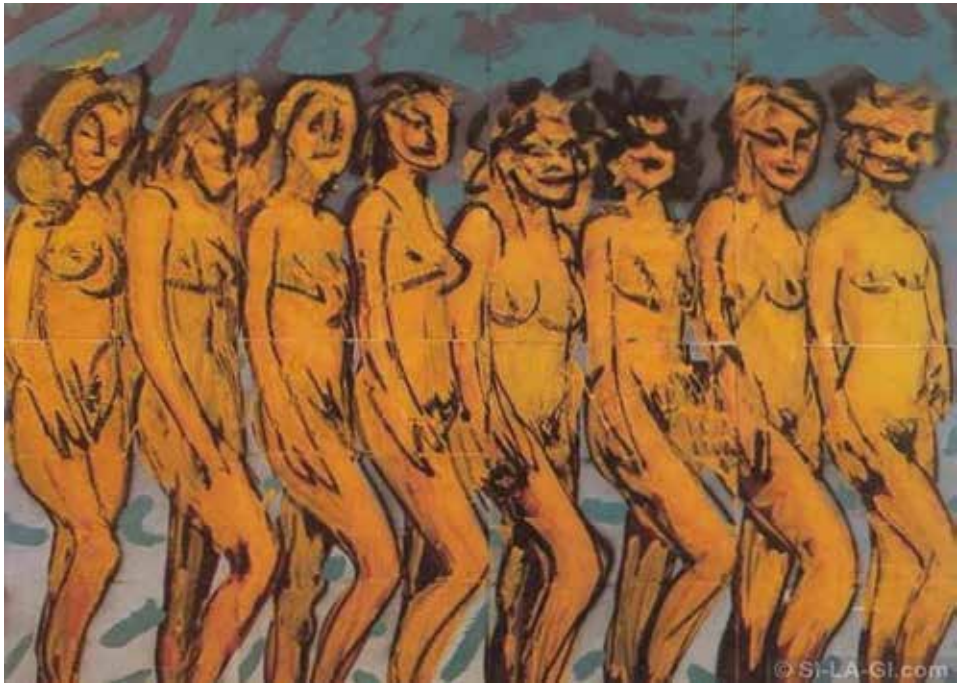

Anarchy-Utopia-Revolution / fotó / 2014

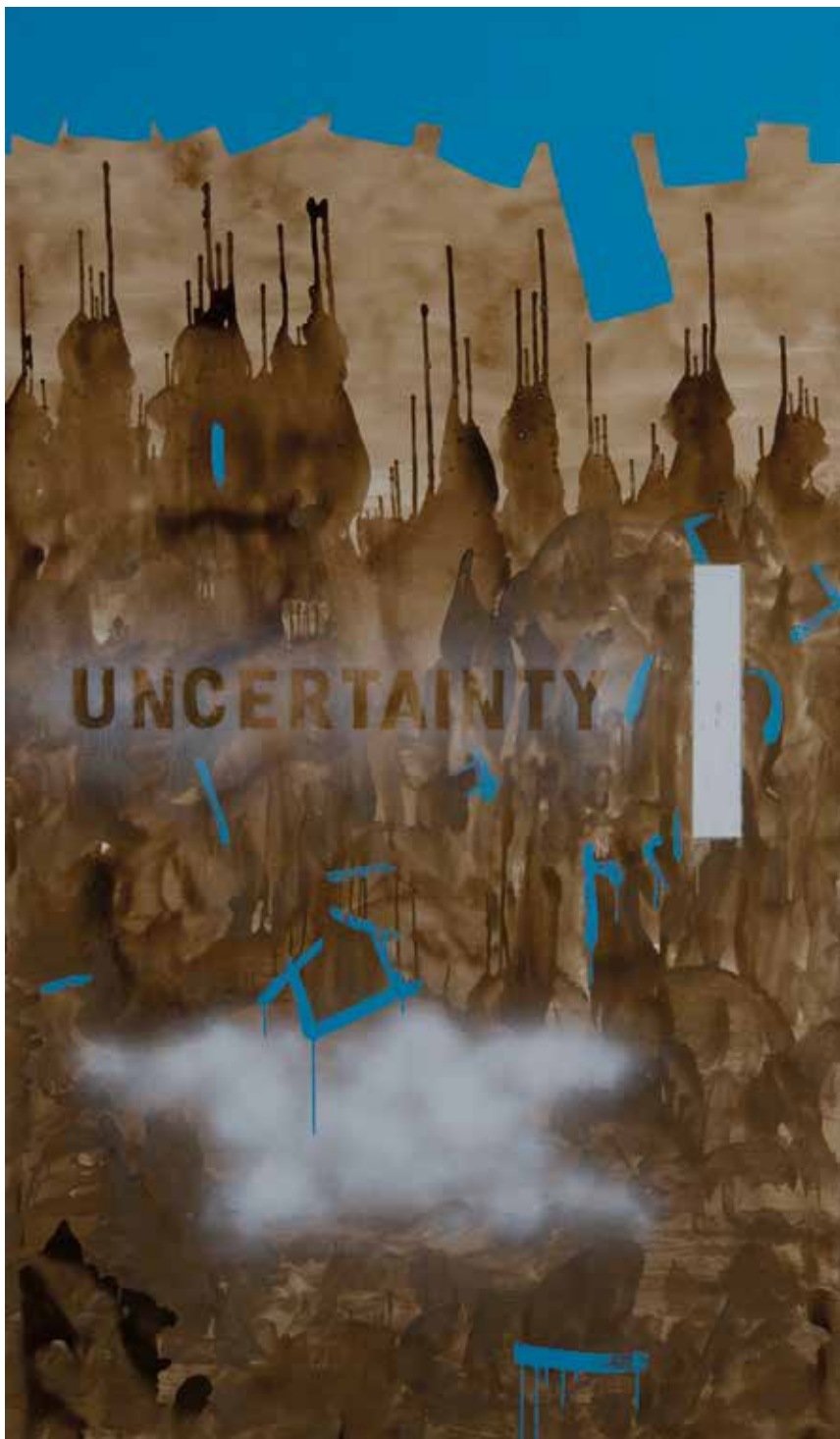

Hegy, Teknős és a végtelen / akril, tus, vászon / 180x200 cm / 2011

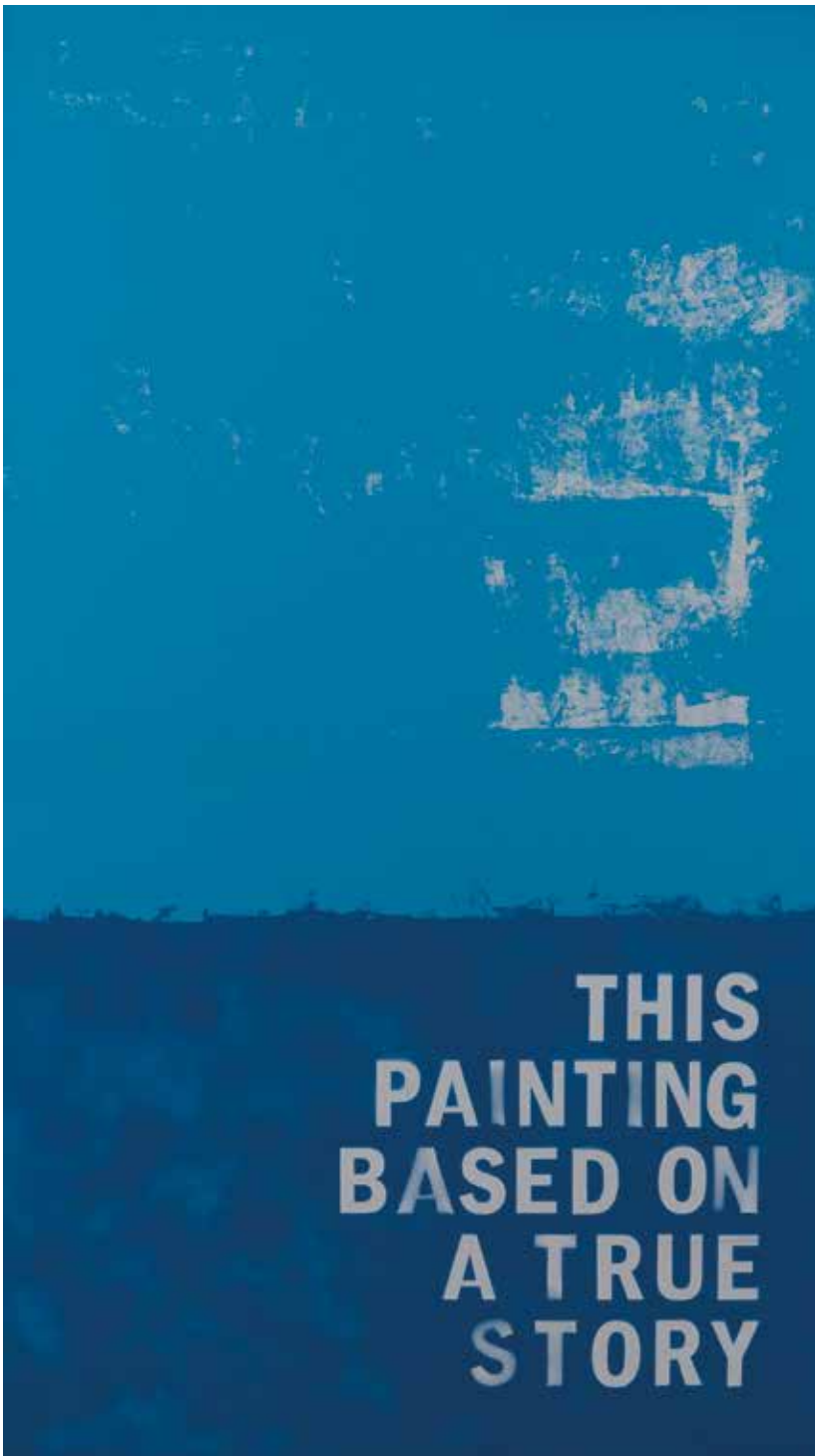

Svéd kisasszonyok / szitányomat, akril, papír / 220x280 cm / 1983

Bizonytalanság / akril, vászon / 180x100 cm / 2017

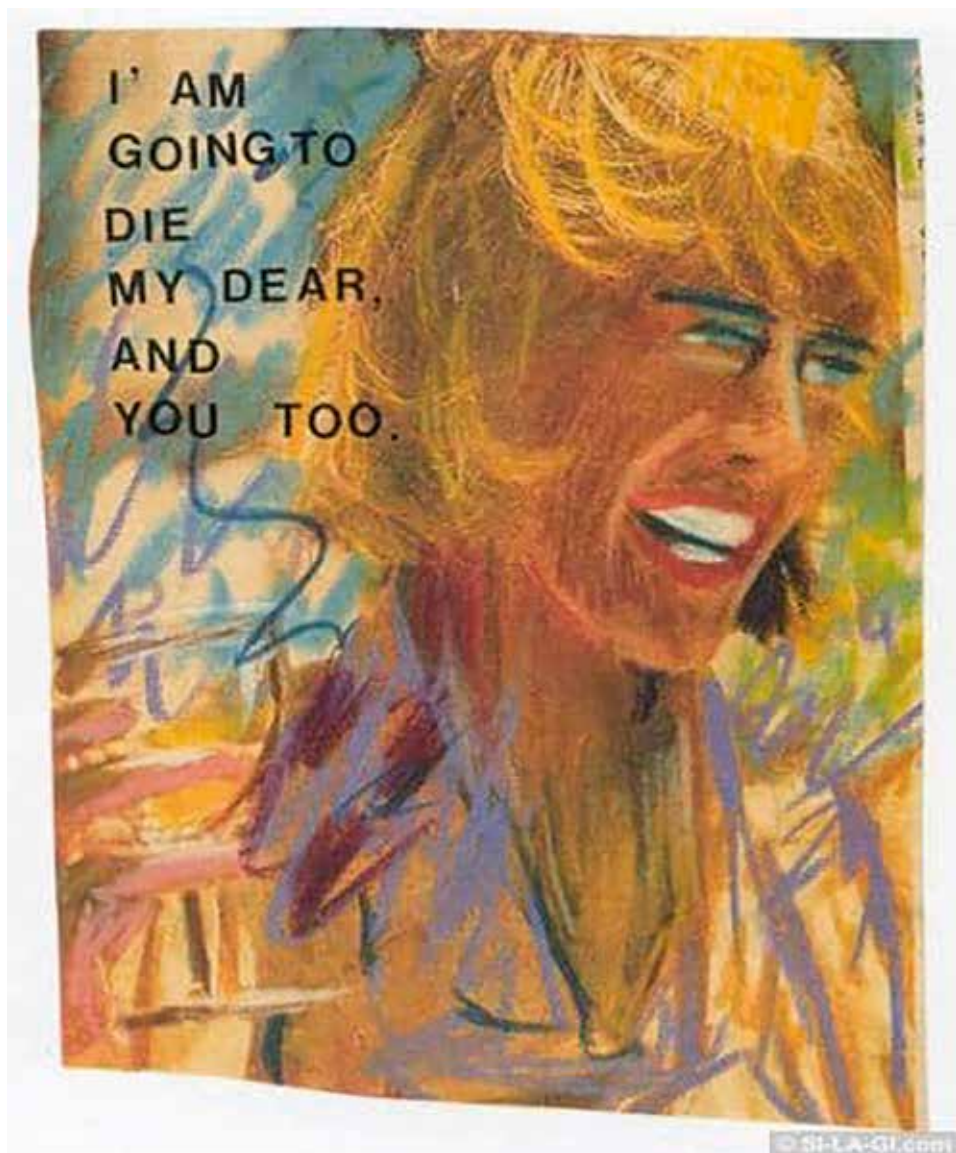

**THIS
PAINTING
BASED ON
A TRUE
STORY**

Ez a festmény igaz történet alapján készült / akril, vászon / 180x100 cm / 2018

Üresség szék / olaj, vászon / 180×100 cm / 2017

Meg fogok halni kedvesem és te is / olajpasztel, papír / 28x40 cm / ca. 1981

Unfinished / Befejezetlen / akril, vászon / 190 cm×115 cm / 2018

Otthon (ház a végtelenben) / 188x105 cm / 2017

nek, vagy az írott szövegnek, mintázata van. Maga a kalligráfia 15 perc alatt elkészült, vagy 10 perc alatt, vagy talán még annyit sem kellett hozzá.

– *A kalligráfiák sokszor csak absztrakt vonalak, máskor akár szavakat vagy szövegeket is tartalmaznak.*

– Az említett festmény két képből áll. A jobboldali tábla első látásra egy absztrakt gesztusnak tűnik, de valójában egy hegyet ábrázol. Ahhoz, hogy a hegyet megjelenítsem, a hegy esszenciájára kellett ráéreznem. Az ázsiai hegycsúcsok szikláiból átvezet egy faág, amelyen egy teknősbéka mászik a bal oldali kép aranylő ürességébe. A kép egy nem reális helyzetet ábrázol, hiszen a teknősbékák nem mászkálnak faágakon.

– *A teknősbéka szimbólum?*

– A teknősbékának az ázsiai filozófiában és mitológiában számtalan magyarázata van, de enélkül is egy érdekes élőlény, egy páncélba vont puha test. A páncél a ház, ahova vissza tud húzódní. Tudjuk, hogy vannak sok száz évek teknősök is. Az élet és az idő és a lassúság az, ami a teknős mozgásában összesűrűsödik, ez képezi az esszenciáját. Egyes mitológiák szerint a teknős tartja a hátán az univerzumot.

– *Láttam egy természetfilmet, amely szerint a teknősök a galaxisok porával táplálkoznak, magukba építik az univerzum építőanyagát, azt a tojásaikban koncentrálják, és így tartják fenn a fajukat és kapcsolódnak egyúttal a mindenséghez.*

– Ehhez nem tudok mit hozzáfűzni.

– *Van még a vásznon két piros pecsét is. Ezek a te művészpecsétjeid, vagy mást, konkrét tartalmat hordoznak?*

– Több pecsétet használok, a HUM, HRIH, JUME, ez utóbbi japán, és azt jelenti, hogy álom. Valójában minden álom, az életünk is az. OM AH HUM külső-belső és titkos jelentése van. OM a testet, AH a beszédet, HUM a tudatot tisztítja meg, vagyis a cselekvő lényeket a gondolatoktól és az érzelmeiktől. A HUM a Buddhák bölcsességtudatát jelenti. HRIH az önbecsülés, lelkiismeretesség magzótag, amely Avalokitésvarát, az együttérzés Buddháját szimbolizálja. A pecsétek rejtett üzenet hordozói, pozitív hatással bírnak.

– *Rajta van a hegy, a semmibe nyúló ág, két mantraszótag pecsétje, és úgy installáltad a szobádban, mint egy kvázi oltárrészt. Amikor készült, akkor az benned volt, hogy a festmény spirituális szerepet kapjon?*

– Minden kép tárgy és jelenség kaphat spirituális szerepet. Előtte ezen a helyen egy másik képpár volt: két emberi fül, jobb oldali és baloldali, arc nélkül. A „hallás” és „a hallhatatlanság”. (Nevet) A magyar nyelv adta szójáték ez. A hallani, nem hal-

lani és a halhatatlan közötti összefüggésre asszociáltat. Egyrészt, hogy nem tudom meghallani, másrészt pedig a megvilágosult ember halhatatlansága. A végtelen tér és az ágon mászkáló teknős abszurd helyzete maga a tartalom.

– *A képeid nem engednek a könnyű értelmezésnek. Odaszegeződik a figyelmünk a kíváncsiságunk által, a koncentrációnk rajta és benne marad, sőt egyfajta zavar és tisztelet is fellép bennünk, hogy valójában mit látunk, mit akar a kép közölni velünk.*

– Igen, képeim a gondolkozás, a továbbgondolás, a kontempláció tárgyai. KOAN-szerű vizuális feladványok, amik kizökkentenek és inspirálnak, érzelmileg hatnak, ha időt adunk magunknak, és nem rohanunk tovább a következő képhez.

– *A képeid értelmezése által előhívódik, hogy mindez miként jött létre a te személyes életeredből következőleg. Magyarországon születted, Svédországban jártál képzőművészeti akadámiára, bejártad a Távol-Keletet, Amerikát, összesen öt kontinensen fordultál meg. Egyrészt van benned egy európai és egy távol-keleti művészeti érdeklődés. Már a hetvenes évek óta foglalkozol a buddhizmussal. Jártasnak kell lennie a nézőnek a buddhista filozófiában, szimbólumokban, hogy a képeidet megértse?*

– A világban kvázi idegenként bolyongunk. Ha elmész egy országba, amelynek nem beszéled a nyelvét, akkor is tudsz kommunikálni, pár szóval, akár jelekkel is. A koncentrált jelenlét és a figyelem az, ami fontos. A képekhez több síkon lehet viszonyulni, érzelmi, intellektuális, vagy intuitív módon is. A buddhizmus célja a dolgok valós természetének felismerése és az érdembeli viszonyulás. Munkáimban indirekt módon, különböző formákban jelenik meg a világi jelenségekre reflektáló és reagáló buddhista nézőpont. Természetesen nem tradicionális buddhista formanyelvet, hanem kortárs eszköztárat használok, mint például Cage is – akiről köztudott, hogy buddhista volt. Műveimben egyszerre van jelen a személyes élettapasztalataimból, a buddhista filozófiából, valamint a nyugati és keleti kultúrákból merített tudás. A befogadók részéről egy nyitott érdeklődésre van szükség az alkotásaim értelmezéséhez. Fontos, hogy ne elégedjünk meg a látvány adta lehetőséggel, hiszen csupán művészettörténeti tudás és szempontok alapján nem jutunk közelebb a lényeghez.

– *Akkor benned nincs egy olyan elvárás a nézővel szemben, hogy pontosan ismerje például a buddhizmus kultúráját, mert azt mondod, hogy ha még keveset is tud ezekről, a kép részletei, a formák, a színek alapján kommunikálni tud a képpel?*

– Részben igen, ha a néző nyitottan áll hozzá és keresi az értelmezési lehetőségeket. Nem szükséges, de jó, ha van tudása a keleti kultúráról, hogy felismerje az összefüggéseket. De a kép tud másképpen is kommunikálni, egyszerűen csak felkeltheti a kíváncsiságot, mint például, amikor ránézünk egy emberre. Amikor egy idegennel találkozunk. Nézzük és nézzük, és ennek nyomán megjelennek bennünk

gondolatok, érzetek, feltételezések, amelyek vagy igazak, vagy nem, de a beindított kíváncsiság a fontos, mert az kreatív, és inspirálóan hat.

– A „nézői finomhangolások” úgy is bekövetkeznek, hogy a néző a képeid láttán gondolhat az amerikai pop-art-ra, a fluxusra, a lettrizmusra, a koncept art-ra vagy az absztrakcióra, tehát az európai festészeti hagyományból kinőtt irányzatokra, és csak azt követően tűnik elő az ázsiai gondolkodás és művészetre való reflexiód. A már említett képedről is először a nyitottság, az áramlás és az energia szól hozzám.

– A keleti művészetben és az amerikai pop-artban is az egyszerűség, egyszerűsítés van jelen, nem a bonyolítás. Egyszerűsítés a formában, a technikában. A legtöbb művész elsajátítja a technikákat, aztán kikristályosodik az identitása és formavilága, majd ezt ismétli éveken, évtizedeken keresztül. Ilyenkor mondják azt, hogy kialakultak a stílusjegyei, alkotói személyisége. Én ezt abszolút másképp gondolom. A művészet számomra nem önmagunk ismétlése, hanem kísérletezés és reflektálás a külső és belső történésekre, élményekre. A művészet eszköz és lehetőség személyesnek, provokatívnak, gondolkozónak, kísérletezőnek, függetlennek, szabadnak lenni. Gondolataimat a felszínre hozni azt jelenti, hogy kijelentek valamit, de ugyanakkor megkérdőjelezem saját állításomat. Az alkotás egy összetett folyamat; a külső, belső, tudatos és tudatalattiból akár véletlenszerű pillanatnyi változások sorának lenyomata. Az érdembeli alkotáshoz bátorságra, szabadságra és erőre van szükség. Az alkotás egy leheletfinom folyamat, egyfajta esszencia, és nem a saját fejünkben megjelent kép kimásolása. Akkor érdemes megszólalni, amikor mondanivalója van az embernek.

– *Mi volt az inspiratív erő, ami téged a buddhizmus felé orientált?*

– Nem a buddhizmus, hanem az élet misztériuma érdekelt. Miért születik valaki gazdagnak, a másik szegénynek, szépnek, okosnak, butának, ennek vagy annak. A semmiből valami létrejön, de a létrejövésekben nagyon nagy különbségek vannak. Mi hozza létre a különbségeket? Mi van a mulandóság mögött? Mi van a halál után? A mai napig foglalkoztatnak ezek a kérdések, és szívesen beszélek ezekről a témákról a különböző vallások gyakorlóival. Ki, hogy látja, hogyan interpretálja a vallások mögötti filozófiát, világlátást. Ez volt az alap, és én intuitíve elindultam Kelet irányába, amely nemcsak a vallásokat, hanem a művészetet és a sok évezredes kultúrát jelentette, és kíváncsivá tett, hogy megismerjem. Érdekelt az indiai művészet, zene, építészet, hitvilág, filozófia. Fontos inspirációt jelentett a japán karatemestereimmel, Takashi Masuyamával, majd Hiromi Suzukival való találkozás, akiktől az egyik tradicionális karatestílust, az Okinawa goju ryu karate-dot sajátíthattam el, melyet aztán több mint egy évtizedig gyakoroltam. Ennek szellemsége, mely átítatta a hétköznapjaimat, egyértelműen kijelölte az utat a buddhizmus irányába.

– Az egyik korábbi interjúdban elmondtad, hogy volt egy másik, hétköznapibb, vagy inkább akkor aktuális művészeti okod is, hogy a szabad Nyugattól az ismeretlen Kelet felé fordulj.

– Amikor Svédországban elkezdtem a művészeti tanulmányaimat, a Stockholmi Akadémián a '68-as diáklázadások politikai szellemisége uralkodott, és mindenki valódi tapasztalat nélküli romantikus baloldali eszméket vallott.

– *Te miként viszonyultál ehhez?*

– Próbáltam elmondani nekik, hogy a kommunizmus a valóságban egész más-ként néz ki, tanácsoltam nekik, menjenek el egy kis körútra, és első kézből szerezzenek tapasztalatokat Kelet-Európában. A következő évben el is ment egy csoport Bulgáriába, ahol a határon a fiúknak levágatták a hosszú hajukat, leborotvtáltatták a pajeszukat, a miniszoknyát viselő lányokat pedig a falvakban kövel megdobálták. Nagyon fancsali képpel jöttek vissza, de nem nagyon beszéltek erről. Én nagyméretű, expresszív képeket festettem, ők pedig baloldali politikai propagandaképeket festettek, amelyek teljesen távol álltak tőlem, mert nekem konkrét tapasztalatom volt a megvalósult szocializmus és a bőszen hirdetett kommunista jövő beszűkült, ideológiával átítatott világáról. A művészeti szabadság megtalálása volt a célom, ami kapcsolódott a már bennem lévő Kelet iránti érdeklődéshez.

– *Mi volt az első momentum, amit a keleti gondolkodásból megtapasztaltál?*

– 1968-ban indultam el Indiába, de akkor csak Libanonig jutottam el Törökországon keresztül autóstoppal. 1971-ben kerültem először Ceylonba, oda már nem autóstoppal mentem. (Nevet) Ott a théraváda buddhizmus a meghatározó irányzat, amely a lemondásra helyezi a hangsúlyt, a világtól való elfordulásra, ami bár megérintett, de nem oly mértékben, mint később 1974-től a tibeti lámák tanításai, amikkel Svédországban találkoztam. Ezek a tanítások rögtön és szívig hatolóan hatottak rám, mint amikor egy rég nem látott barátal találkozik az ember. 1974-ben Őszentsége XVI. Gyalva Karmapa Stockholmba látogatott, tanítást és beavatást adott. Stockholmban létezett egy buddhista központ, ami buddhizmus iránt érdeklődő svédek találkozóhelye volt, de szellemi vezetője nem volt. 1974-ben érkezett Láma Lodrő, aki autentikus tibeti buddhista gyakorlást vezetett be. Két évvel később Láma Ngawang lett a központ vezetője. Ő személyes mesterem lett egész életemben, és a gyakorlás fontosságát hozta el az életembe. A filozófiára és a gyakorlásra, mint a jobb és a bal kézre, mindkettőre szükség van. Neki ezernyi kérdést tettem fel, és mindig olyan autentikus válaszokat kaptam, amelyek érthetőek és logikusak voltak számomra, tehát nem a hitre építette a tanításokat. Lehet a hitre is építeni, és annak is nagyon nagy ereje van, de nekem a megértés volt fontos. Akkor kezdtem el a napi rendszeres meditációt. Fokozatosan

megszületett bennem az a vágy, hogy személyesen felkeressem Gyalva Karmapát² Sikkimben, a Rumteki kolostorában.

– *Ez a második keleti utad egy kalandos és egyben szimbolikus út is volt, elmesélnéd?*
– XVI. Gyalva Karmapa olyan nagy hatással volt rám, hogy 1978-ban elhatároztam, elutazom Sikkimbe, amely egy önálló királyság volt a Himalája hegyei és völgyei között. Oda nem adtak belépési engedélyt, de olyan eltökélt voltam, hogy elhatároztam, ha nincs engedélyem, akkor is bemegyek, ha kell, akkor illegálisan. Dardzsilingben, ahová sikerült engedélyt szerezniem, próbáltam kapcsolatot keresni emigráns tibetiekkel, akik átvezethetnének így-úgy Sikkimbe, de nem jártam sikerrel. Dardzsilingből eljutottam a völgy túloldalán fekvő Kalimpongba egy újabb engedéllyel. Gondoltam, innen gyalog megyek tovább Gangkogba, majd onnan Rumtekbe, a Karmapa kolostorába. Reggel megkérdeztem a helyiektől, hogy merre kell mennem. Mutattak egy irányt, hogy arra. (Nevet) Így indultam neki egy kis szütyővel, benne három darab banánnal és a nunchakummal. Innivaló, hálósák és minden felszerelés nélkül, teljesen intuitív módon. Nem volt sem térképem, sem más tájékozódási eszközem. Az út három napig tartott. Az esti sötétség azokon a tájakon hirtelen, szinte minden átmenet nélkül érkezik meg. Az egész napi megállás nélküli menetelés után az első este a teljes sötétség beállta előtt megláttam egy bambuszból tákolt kunyhót a rizsföldön, ami előtt egy gyönyörű nő állt. Odamentem hozzá, és ugyan nem beszéltük egymás nyelvét, de ő szó nélkül rámutatott egy kis priccsre, egy elkerített részen a kunyhóban. Lefeküdtem. Egész idő alatt az járt a fejemben, hogy itt van ez a gyönyörű nő – huszonnyolc éves voltam –, hogy menjek át hozzá, menjek, ne menjek. Így telt el az éjszaka. Már hajnalodott, amikor felkeltem, és szétnéztem, de a kunyhóban nem volt senki sem. Sőt semmilyen jel nem utalt arra, hogy bárki is lakna ott. Teljesen álomszerű volt a történet.

– *Akkor egy tulpával,³ egy angyallal találkoztál?*
– Eléggé realista gondolkodású vagyok, de bennem is felmerült, hogy a nő egy „segítő jelenség” volt, ráadásul egész úton ilyesféle dolgokkal találkoztam. Folytattam az utam fel a hegyre és le a völgyekbe. A sziklákból kibuggyanó csermelyekből ittam. Nem volt ösvény, csak a dzsungel. Egész nap megállás nélkül vándoroltam. Amikor újra esteledett, megláttam egy kis tüzet a koromsötétben.

▼

² Őszentsége XVI. Gyalva Karmapa Rangdzsung Rigpe Dordzse (1924–1981) egy teljesen megvilágosodott buddhista mester volt, a karma kagyü vonal vezetője, de más vonalak magas rangú lámái is nagyon tisztelték és gyakran fordultak hozzá. Több olyan névvel is illették, amely kifejezi ezt a tiszteletet, például sokan a „jögik királyának” nevezték.

³ Tulpa jelentése a tibeti buddhizmusban: képzeletbeli lény, barát, akit a gyakorló egyre nagyobb bizonyossággal él meg a meditáció közepette.

Sziklás altalajon, köveken botorkálva nagy nehezen eljutottam a tűzhöz. A két favágó épp a vacsoráját készítette. Amikor megláttak, mint szellemi jelenést, ledöbbenve csak ennyi jött ki a szájukon: „ahhhhhhhhhhhhh”. Percekig tátott szájjal bámultak, hiszen egy napi járőföldre voltunk bármilyen lakott területtől. Nem járt arra sem turista, sem senki. Rizst készítettek, amit egy banánlevélen nyújtottak át nekem. Egy félbevágott farönkön feküdve töltöttem el az éjszakát. Folyamatosan azon járt az eszem, hogy itt vagyok a dzsungel közepén két favágóval, akik esetleg sutty, levághatják a fejem. Csak a dzsekim egy vagyon számukra. Ebben az állapotban szenderegtem hajnalig, majd reggel békésen elkészöntem, és mentem tovább. Az út egy szakaszán száraz levelekkel vastagon borított meredek lejtőn, csúszkálva, mint a jégen, elértem egy szikla peremére, ami alatt egy 30-40 méter mély szakadék zúdult alá. Olyan érzés volt a valós szituációm felismerése, mintha leforráztak volna. Rájöttem, sem lefelé, sem felfelé nem tudok tovább haladni. Leültem a szikla peremére és elképzelttem, hogy valamikor majd itt találják meg a csontvázamat. Körülbelül egy órát gondolkoztam, és rájöttem, hogy csak előre, azaz lefelé mehetek tovább, mert vissza már képtelenség menni. A szikla repedésein kapaszkodva eljutottam egy pontig, de tovább nem volt lehetséges. Ekkor észrevettem alattam 2–3 méterre egy sziklából kinövő bokrot, így elengedtem a sziklát, amibe addig kapaszkodtam, és rázuhantam a bokorra, ami szerencsésen megtartott. Onnan sztraverzálva sikerült lejutnom a sziklafal aljára, ahol pedig 3–4 méter magas csalánerdő fogadott. A nunchakummal toltam el a hatalmas növényeket, de még így is éreztem a csalánok szúrását. Ezután egy sík területre érkeztem, amit egy tíz méter széles, sekély, de nagyon gyors folyású patak szelt ketté. Beleléptem a vízbe, ami abban a pillanatban elsodorta a lábam, és olyan hideg volt, mintha zsillettel hasogatnának. A tengerszint felett 4000 méter magasban jártam. Végül két kezemben egy-egy botra támaszkodva jutottam át lassan, óvatosan lépkedve, miközben a lábam alól az erős sodrás kimosta a kavicsokat. Mentem tovább egész nap, és este egy tibeti zászlókkal feldíszített házra leltem. Egy tibeti család lakott benne, akik kérdés nélkül, magától értetődően befogadtak a házukba éjszakára. Majd másnap, kérdésemre megmutatták, hogy merre van Gengtog-Rumtek, a Karmapa kolostora, és aznap délután végül odaértem.

– *Nem lepődtek meg a szerzetesek, amikor megjelentél?*

– Ők nem lepődtek meg, azt viszont elmondták, hogyha elkapnak, akkor hat év börtönt kapok, mert ez egy szigorúan zárt, katonai terület volt, amire Kína és India is igényt tartott, és szorosan felügyelt is. Adtak egy szobát, és tájékoztattak, hogy a Karmapa holnap jön ki az elvonulásáról. Másnap személyesen találkoztam vele. A kertben ült, rengeteg madár vette körül. Tibeti szokás szerint átadtam neki a Kadát, a fehér sálat, és ő megáldott és leültetett. Megosztottam vele a visz-

szaút miatti aggodalmamat, a hat év börtönbüntetés lehetőségét, ami egy kicsit aggasztott. Karmapa biztosított afelől, hogy semmi baj nem lesz, és a visszautam szerencsés lesz. Ott maradtam egy hétig, majd elvittek autóval a határhoz közel. Újra ugyanazon a jéghideg, gyors folyón kellett átkelnem. A határállomást megkerülve jutottam ki az országútra, majd autóstoppal, valamint buszozással fejeződött be a kalandos utazásom. Végig bennem volt a Karmapa ígérete, hogy nem lesz semmi baj, és valóban szerencsésen jutottam vissza Indiába.

– *Amikor nálad a buddhizmus tanítása a 70-es évek elején „szívig hatolt”, akkor ez még nagyon avantgárd dolognak számított, épp az első hullámmal érkezett Keletre Nyugatról. Azokban az években fordultak először a keleti tanok és India felé többen, a rock-zenészek, a művészek és a pszichoanalitikusok közül. Mennyire volt ez részedről egyfajta divat, vagy a korszellem követése?*

– A divattól teljesen függetlenül, gyerekkorom óta megvolt bennem az érdeklődés a Kelet iránt. A hippie életérzés is az anyagiaktól független szabadságot jelentette. A buddhista és a hindu tradíció a tudat természetének a megismerését tanítja, és a világi céloktól való elfordulást tartja követendőnek. A divat inkább csak magára a szabadságra vonatkozott, a polgári határok, életformák lebontására, ami megjelent a zenében, az öltözködésben, a szexuális szabadságban. A buddhizmus nem volt meghatározó, inkább lehetséges alternatívaként volt jelen, ami sok fiataalt vonzott.

– *A hetvenes években találkoztál tanítókkal, akik tovább mélyítették a tudásodat. Milyen időszakokat töltöttél kint, heteket, hónapokat?*

– Az első nagy ázsiai utam több mint fél évig tartott. Tudatosan végigjártam a szent helyeket Indiában. Négy nagyon fontos hely van, Lumbini, ahol Buddha született, Bodh-Gaya, ahol hat évig meditált, és ahol elérte a megvilágosodást, Benárez/Varanasi, ahol az első tanítását adta, és Kushinagar, ahol a paranivánába tért. Tibeti mestereket kerestem fel kolostorokban: Indiában, Sikkimben, Nepálban. Darjeeling mellett Sonadán, Kalu Rinpoce kolostorában heteket töltöttem el. Ezekben a helyeken tanításokat, beavatásokat kaptam. Ázsiában ekkor még egy mozdulatlan, ősi tradicionális kultúra és életforma volt a jellemző. Nyoma sem volt a nyugati hatásoknak.

– *Társakkal voltál?*

– Nem, mindig egyedül utaztam.

– *Most tekerjük vissza az „idő kerekét” az 1970-es évektől egészen a születésedig, 1949-ig. A tibeti kolostorokból visszatérünk a II. világháború utáni Magyarországra. Erdélyi és felvidéki arisztokrata családok leszármazottja vagy. Apai ágon báró, anyai ágon pedig*

dédapád Vaskó vármegye főszolgabírója volt, majd Trianon után Zemplén vármegyéé, nagyapád pedig Tokaj főszolgabírója.

– A mamám mindig azt mondta, hogy a nemességet mindenkinek magának kell megvalósítania. Tehát a titulus, az csak egy üres forma. (Nevet) A szellemi nemességet saját magunknak kell kiérdemelnünk. Amire mégis büszke vagyok, hogy nem háborúban, hanem „békés hozzájárulás és nemes cselekedetek által” érdemelték ki a családjaim a nemességet. A címerünkben egy oroszlán van három búzaszállal. A nagyapám nem volt katona, a papám se volt katona, és én sem voltam katona. A nagyapámról mesélte a mamám, hogy meghívták egy vadászatra. Amikor felbukkant egy őz előtte a tisztáson, nagyapám felemelte a puskáját, az őz ránézett, hosszan nézték egymást. Ekkor a nagyapám leengedte a puskát, és soha többet nem nyúlt fegyverhez. Az is inspiráló, hogy a magyarországi főszolgabírók közül csupán kettő volt, aki lemondott a zsidóüldözések okán a hivataláról. Tokajban az akkori lakosság 45%-a zsidó volt. Nagyapám miután már egy ponton túl nem tudta megvédeni őket a gettósítástól, tiltakozásul lemondott.

– Édesapádat korán elvesztetted. Karjaiban feküdtél, amikor meghalt.

– 1954-ben, ötévesen tüdőgyulladást kaptam, 41 fokos lázam volt. Tokajban laktunk, a papám Nyíregyházán volt járásbíró, én Debrecenben feküdtem a kórházban, ahol a betegségekre nem volt antibiotikum. A papám mindennap ezt a hármas kört járta be. Közben politikai támadások érték, mert elítélt egy párttitkárt köztörvényes bűn miatt. Támadó újságcikk jelent meg róla, hogy úgymond „ki kellene szellőztetni a bíróság falait, mert a régi burzsoá szellem uralja”. A mamám elmondása szerint papám azért imádkozott a kórházban, hogy ha meg kell halni, akkor ő haljon meg, és ne én. Egy hét után jobban lettem, és vonattal mentünk haza a szüleimmel Tokajba. Aznap este húgom a mamámmal, én a papámmal feküdtem le egy ágyba aludni. Arra ébredtem, hogy a mamám szólongatja a papámat, felgyújtja a villanyt, és látva, hogy baj van, elszalad orvost hívni. De a papám akkor már halott volt. Ahogy ott ültem egy órán keresztül a halott papám mellett, nagyon erős meghatározó felismerés jelent meg bennem. Átéreztem, hogy ez a test már nem a papám, hogy van a test és van a lélek, és a lélek elhagyta a testet.

– Így nagyon is érthető az élet végső kérdései iránti érdeklődésed.

– Az emberi életet végigkísérő mulandóságról kaptam így egy éltre szóló tapasztalást és tanítást.

– Miként kerültetek Budapestre?

– A mamám nem akart Tokajban maradni, de nem lehetett egyszerűen csak Budapestre költözni akkoriban, hanem először csak Pest megyébe. Tokajban nagy birtokaink voltak, amit államosítottak, majd a tanácselnök szimpátiából vissza-

juttatott valamennyi szőlőt a mamámnak, amit ő eladott, és annak az árából vett egy villát Rákoshegyen. A mamám az Angolkisasszonyokhoz járt, egy védett arisztokrata miliőben élte az életét, nem értett a gyakorlati ügyekhez. Bár sok ügyvéd ismerősünk volt, ő nem akart szívességet kérni, így egy idegen ügyvédhez fordult, aki 1957-ben, egy év után, szerzett neki a rákoshegyi villa árért egy lift nélküli, harmadik emeleti tanácsi lakást a XI. kerületben, a Ballagi Mór utca 12.-ben. Később kiderült, hogy a család ügyvéd miatt még erre is büntetést kellett fizetnie, amit tíz éven keresztül vontak le a mamám kis fizetéséből, amiből négyünket kellett eltartania, ugyanis idős nagynéném is velünk élt.

– *Miként jött a képzőművészet, és hogyan kerültél a Török Pál utcai Képzőművészeti Gimnáziumba?*

– Hatéves koromtól evidens volt számomra, hogy a művészet érdekel, mivel Tokajban nyaranta volt egy művésztelep, élénk művészeti élettel. A Tisza-parton festettek, esténként filmvetítések zajlottak. Szemem előtt jött létre az üres vásznon a tájkép. Kisgyermekként ez teljesen lenyűgözött. Budapesten az általános iskolából a Képzőművészeti Gimnáziumba jelentkeztem. Közel 900-an jelentkeztek abban az évben, de csak 28-at vettek fel festő szakra. Csak két évig jártam a képzőbe, mivel utána disszidáltam, de az nagyon meghatározó időszak volt számomra. Idősebb Benedek Jenő volt a festő tanárunk. Nagy szerencsém volt, mert az osztály másik felét egy Miskolci nevű festő tanította, akinek a hozzáállása korántsem volt mérhető Benedek tanár úr szabad szellemiségéhez. Például 1963-ban festettem egy csendéletet, egy nagyméretű ORWO fotópapírt tartó dobozra, meghagyva a háttérként a dobozon lévő címkét. Ez akkoriban teljesen új dolognak számított. Jó osztályunk volt, szabadon mentünk a művészeti ösztöneink után.

– *Viszonylag gyorsan jött a disszidálás ötlete. Miből fakadt?*

– A szabadság igényéből. Éreztem, hogy én a világra vagyok kíváncsi, az egész világ érdekel, és ezt nem kaphatom meg Magyarországon. A két év alatt nagyon sokat tanultam, jó alapokat kaptam. Direkt konfrontációnk nem volt az akkori politikai rendszerrel, csak erősen éreztem a behatároltságot. Szóltam két szomszédban lakó barátomnak és egy másik osztálytársamnak, hogy az a tervem, hogy Jugoszlávián keresztül valahogy Olaszországba disszidáljak. Semmi konkrét elképzelésem nem volt, mert az ilyen jellegű információk nem forogtak közkézen. 1956 után megállt a kiáramlás az országból. Mivel nem volt tornatermünk a gimiben, ezért a Gellértbe és a Sportuszodába jártunk úszni: ez később nagyon hasznosnak bizonyult. Végül 1966 nyarán ketten indultunk Szeged felé autóstoppal. Volt egy átutazóvízumunk Jugoszlávián keresztül Romániába. Kalandos út volt, például egy alkalommal csak a barátomat vették fel autóstoppal. Megbeszéltük, hogy a belgrádi autóút bejáratánál találkozunk, és mire odaértem, ő nem volt sehol. Nálam

nem volt semmi pénz, azt a barátom kezelte. Egy parkban aludtam éhesen. Másnap visszamentem a megbeszélte helyre, és ő is megérkezett, mivel egy autóbaleset miatt jóval később ért csak oda.

– *És jött a nagy víz, az Adria.*

– Eljutottunk stoppal a jugoszláv-olasz határ közelében lévő kempingbe. Kibéreltünk egy sátrat, letettük a csomagjainkat, lesétálunk a tengerpartra, hogy felmérjük a helyzetet. Késő délután volt. Láttuk, hogy a tenger szép sima. Egymásra néztünk és döntöttünk. A terv egyszerűnek tűnt: beúszunk hosszán a tengerbe, majd Olaszország irányába kiúszunk a partra. Levetkőztünk alsónadrágra, és gondolkodás nélkül nekivágtunk. Csak úsztunk és úsztunk, és közben beesteledett, és mivel akkoriban nem voltak kivilágított tengerpartok, egy idő után elvesztettük a tájékozódást, és fogalmunk sem volt, hogy merre tartunk. Egyre erősebb, viharosabb szél keletkezett, óriási hullámokkal. A sós tengervíz marta a szemünket, vizet nyeltünk, hánytunk. Kidörzsölődött a combunk, a hónaljunk, lehűlt a testünk. Már nem úzás volt, hanem küzdelem a túlélésért. Szerencsére egymás mellett tudtunk maradni. Hajnalban akadt ránk egy vihartól elsodródott jugoszláv halászhajó. Az utolsó pillanatban kihúztak a tengerből. Szerencsére a hajó nyugatra sodródott, így Olaszországban, Muggiában kötöttek ki. Ültünk pokrócba bugyolálva a hajón, és amikor láttuk, hogy a halászok eltűntek a szemünk elől, akkor a pokrócot magunkon összefogva leszaladtunk a pallón a hajóról az országútig. Ott egy olasz nő felvett minket a kis Fiat 500-asával. Szó nélkül beültünk, és ő kérdés nélkül elvitt minket a legközelebbi rendőrszere. A rendőrök fogadtak minket, és látva teljes kimerült állapotunkat, elvittek a legközelebbi kórházba. Pár nap múlva egy Trieszt melletti menekülttáborba, Padricianoba helyeztek el.

– *Így képzeltétek a szabad Nyugatra való megérkezést?*

– Még a kórházban is vártuk, hogy jön a sajtó, mert azt gondoltuk, óriási szenzáció, hogy két fiatal sikeresen átmenekült a vasfüggöny túloldaláról, de semmi ilyesmi nem történt. Hetekkel később elvittek minket Latinára, a Róma melletti menekülttáborba, ahonnan a barátom hamarosan Cápuaába került. Ott véglegesen szétváltak útjaink. A táborokban az olasz hatóságok és az amerikai CIA által tüzetes kihallgatások következtek. A legtöbb kérdés, amit hozzánk intéztek, leginkább a katonai potenciálokra vonatkoztak, de mivel mi 16 évesek voltunk, és semmilyen védelmi és infrastrukturális ismerettel nem rendelkezünk, nem sokra mentek velünk. A menekültek között voltak bolgárok, románok, lengyelek, csehek, magyarok. De az egész táborban én voltam a legfiatalabb, még nem töltöttem be a 16-ot. A kihallgatások végeztével kaptunk egy menekültigazolványt, amivel kijárhattunk a városba. Elmentem autóstoppal Rómába, belógtam a Vatikánba, a Sixtus-kápolnába, ahol a maga valóságában láthattam Michelangelo lenyűgöző freskóit

és az Utolsó ítéletet. A Colosseumnál belebotlottam egy kis filmforgató csoportba. Évekkel később ismertem fel, hogy akkor ott Pasolini Totoval a Madarak és madárkák című filmjét forgatta. Róma szellemisége, kultúrája és az olasz emberek közvetlensége, kedvessége elbűvölt. Közben a táborban feltették a kérdést, hogy melyik országba szeretnék emigrálni. Természetesen én Franciaországot választottam, ahol a művészeti tanulmányaimat kívántam folytatni, de csak az USA, Kanada, Ausztrália és Svédország közül választhattam. Svédországot választottam, amiről egyébként nem tudtam szinte semmit sem, de ez volt a legközelebb Párizshoz, és ez volt a döntő érv. Később visszagondolva elcsodálkoztam a naivságomon, hogy azt hittem, csak úgy ott termek Párizsba, bemutatnak Picassónak, aki pezsgőt bont, és az erről készült fotót elküldöm Budapestre az osztálytársaimnak. Ez a fotó ugyan soha nem készült el (nevet), de postáztam az osztályomnak a Rolling Stones *Painted Black* című kislemezét, aminek a borítójába beapplikáltam egy térképet, hogy hol és hogyan lehet átjutni Jugoszláviából Olaszországba. Azt a menekülttáborban tudtam meg, hogy létezett egy olyan vasútállomás, amelynek az egyik fele Jugoszlávia, a másik pedig már Olaszország, ahol csak épp át kellett futni a síneken Keletről Nyugatra.

– *Miként alakultak a dolgaid Svédországban?*

– Egy vidéki kisváros, Alvesta újonnan épült menekülttáborába kerültem, ahol kezdetét vette a *svéd nyelvű* oktatásom, és lassan mindenkit különböző munkahelyekre helyeztek ki. Én deklaráltam, hogy tanulmányaimat szeretném folytatni. Rövidesen elhelyeztek egy vallási és zenei tagozatú, úgynevezett népfőiskolára Ljungskilébe, ahol is egyedüli külföldiként, hónapok alatt megtanultam svédül. Szinte azonnal kisajátítottam a kollégium kazánházát, berendeztem egy műtermet, és naponta festettem. Az iskola rögtön vett nekem állványt, festéket, ecseteket. 1968-ban végül eljutottam Stockholmba, ahol ugyan lekéstem a felvételit a Képzőművészeti Akadémián, de Evert Lundquist festő professzor megnézte 15 festményemet, majd közölte, fel vagyok véve, és másnapról megkezdhetem a felsőfokú művészeti tanulmányaimat, festészet és grafika szakon. Nyaranta autóstoppal bejártam egész Nyugat-Európát, múzeumokat, galériákat látogattam. A kultúra és a kortárs művészet mind teljesebb megismerése hajtott.

– *Már gyerekkorodban is fényképeztél, és a 70-es évek közepétől az akkor épp megszülető videóművészet felé fordultál.*

– Valóban az elsők között voltam, akik elkezdtek használni a videót mint művészeti eszközt. Kezdetben még nyitott, orsós szalagokkal dolgoztam. Különböző irányultságú munkákat készítettem; experimentális, dokumentarista, de installációk részeként is használtam a videót. Egyik alapítója voltam a Stockholmi Video Nu (videó most) kísérleti stúdiónak, amely lehetőséget adott képzőművészek számára

a kísérletezésre. Ebben az időszakban a Stockholm Universitet-en már a festészet mellett videóművészetet is tanítottam. 1985-ben sajnálatosan ellopták 12 évnyi, összes videómunkámat. Ez annyira sokkolón hatott rám, hogy ettől kezdve nem foglalkoztam videóval. Kivéve, hogy 1990-ben az Ernst Múzeum-beli retrospektív kiállításomra rekonstruáltam egy régi videómunkámat, majd még 3 kisebb munkát⁴ készítettem később.

– *Említenél egyet a videók közül?*

– Megemlíteném a konceptuális minimalista Shelters című videóinstallációm 1984-ből, amelyben a testemről készített fénymásolatok közé egy mozgóképes monitort építettem be.

– *Ez idő tájt kerültél kapcsolatba magyarországi művészekkel is?*

– 1975-ben, kilenc év után látogattam először vissza Magyarországra. Pár évvel később, 1980-ban, a Stockholmi AktuelArt Galéria vezetője voltam, amely szerte Európában is ismertté vált. Kapcsolatba kerültem Bódy Gáborral, aki meghívott az Infermentálba,⁵ valamint Vető Jánossal, Méhes Lóránt Zuzuval, Xantus Jánossal, Hegyi Loránddal. Szerettem volna kiállítani Erdély Miklóst is, de a Budapesti Képcsarnok Vállalat nem engedélyezte művei kiszállítását.

– *Készített veled egy interjút Andy Warhol The Factory-ben, New Yorkban. Idézek Tőled egy részt a beszélgetésekből: „Amikor művészetet tanítottam, észrevettem, hogy az emberek mennyire félnek a szabadságtól, a kísérletezéstől. Még a különböző technikákat sem merik keverni. Nem mernek olyat csinálni, amit nem tudnak. És most a művészetről beszélek, az életben még nagyobb a merevség! Pedig ahogy az állókép folytatása a mozgókép, úgy kapcsolódik minden művészet egymásba.” Nem zavart, hogy egy sztárművész kérdez a művészeti elveidről?*

– Először Warhollal még az 1970-es évek elején találkoztam, egy hosszabb amerikai utam során. Ismerkedtem a világgal, saját határainnal, kíváncsi voltam mindenre, de legfőképpen a művészet érdekelt. A keleti parton két barátommal átépítettünk egy öreg amerikai pick-up-ot, amiben így aludni is lehetett, és nekiindultunk a 66-os útnak, keletről nyugatnak tartva, majd onnan le délre. A jazz, a

▼

4 Lásd: <https://www.si-la-gi.com/video-based-art-works/>

5 Az Infermentál egy videokazettán szerkesztett kísérleti antológia volt 1980–86 között. Bódy Gábor ötlete nyomán és az ő szerkesztésében valósult meg. „A MAFILM K* szekciója a szellemi és a technológiai avantgárd közti találkozásokat szervezi. Az utolsó 15 év experimentális filmje egy olyan határig jutott a megismerésben, amelyen túl individuális heroizmusba fullad, vagy megszűnik létezni. Az általános csapadéka a felismeréseknek, hogy a kinematográfia egy kultusz, amit állandóan újra kell éleszteni, és egy nyelv terjedelmének túgulása érdekében a kísérleteknek ki kell törniük a helyi és fesztivál-szubbkultúrákból. Szükséges egy nemzetközi periodikum, amely a folyamatos publikálás lehetőségét kínálja. Egy ilyen periodikum összefoghatná az eddigi kísérleteket, és teret adhat az újaknak: hasonlóan egy nem lokalizált »Bauhaus« tevékenységéhez.” (Bódy Gábor, 1979)

rockzene, a szabad beszélgetések, a kalandok sűrű szövődéke volt ez az út. A zenét kis klubokban, kocsmákban hallgattuk, nem nagy stadionokban. A legkülönbébb emberekkel találkoztam az utam során: ninestelenekkel és milliárdosokkal, hiszterekkel, ismert és ismeretlen művészekkel, ázsiaiakkal, feketékkal, fehérekkel, melegekkel, kurvákkal, útkeresőkkel. Kérdésedre válaszolva, az Andyval való találkozás is ugyanolyan volt számomra, mint a bárki mással lefolytatott találkozás. Egy művészkolléga volt, akivel találkoztam, beszélgettünk, gondolatokat cseréltünk. Ez a bizonyos interjú Warhollal később, 1985-ben készült. De ugyanígy találkoztam például Tennessee Williamsszel, a Key Westen lévő házában, egy bulin, vagy később Stockholmban, Jimmy Hendrixszel is, akivel együtt szívtunk füvet. Abban az időben nem voltak elkülönülve a „sztárok” az emberektől, mint manapság. Valójában nincs különbség ember és ember között, mindenki örül és szomorkodik, él és öregszik, és előbb vagy utóbb, meghal.

– *Mikor és miért költöztél vissza Magyarországra?*

– A feleségemet 1974-ben ismertem meg Svédországban, ahova látogatóba jött a testvéréhez, aki a barátom volt. 1979-ben házasodtunk össze Budapesten. Zsuzsi nem érezte jól magát Svédországban. Túl sok mindent hagyott hátra, a munkát, családot, a barátokat, ezért 1984-ben visszaköltözött Budapestre. Én pedig ingáztam a két ország között, majd 1990-től egyre több időt töltöttem Budapesten.

– *Térjünk vissza a jelenhez, és szorosabban a művészeti tevékenységedhez. Szinte napi sűrűséggel teszel fel tartalmakat a Facebookra. Fotók, kommentek, ajánlások. Mit jelent számodra ez a Facebook-jelenlét?*

– Azokat a gondolatokat és kérdéseket osztom meg nyilvánosan, amelyeket magamnak is felteszek, amik engem is érdekelnek. Olyan ez, mintha egy monologizálás lenne egy nyitott közösségi térben. A művészet és a művészet szerepe és céljai érdekelnek, kisebb részben politika is, bár az ember tisztában van vele, hogy arra nincs egyénileg ráhatása. Az artworldre, a művészeti világra sincs az egyénnek ráhatása, de itt nagyobb az esélye annak, hogy megszólítok olyanokat, akiket érdekelnek az általam felvetett kérdések, akik maguk is alkotók, vagy mélyebben érdeklőket a kortárs művészet, és azok a gondolatok, problémák, életérzések, amik engem is.

– *Beszéljünk még a szavak, fogalmak, érzetek, cselekvések festészeti egymásra hatásáról, amiről már eddig is szó esett. Most azonban úgy indítanám a kérdést, hogy az általad használt eljárás egy kritikának is tulajdonítható, amely a „látványosság társadalma”, a spektakulum ellen irányul, nevezetesen, hogy „le kell bontanunk a külső burkot a világról, hogy eljussunk a valóságig”. Így a vásznaid mintha arra vonzanák a nézőt, hogy tisztába kerüljön, miként is működik az emberi elme, az emberi agy. Különösen igaznak vélem ezt a kritikát, ha*

a technológiai fejlődésre gondolok, arra, hogy a fizikai és virtuális valóság megélését egyszerre lehetővé tevő „kiterjesztett valóság”, azaz AR, illetve a mixed reality, azaz MR eszközök a következő évtized végére már sok száz milliárd dolláros üzletet is jelenthetnek.

– Egyre dominánsabbá válnak az új anyagok és az új technikák. A virtuális valóság „képrázatszerűbbé” vált, mint maga az élet. Ez vonzó a nagy tömegek számára, akik élvezik, csodálják ezt az illuzórikus megjelenést, amely elfeledteti a felszín mögötti valódi tartalom keresésének igényét és lehetőségét. Mit jelenítenek meg például Jeffrey Koons szobrai, amelyek látványos és különleges anyagból és technikával készülnek? A pusztán látvány lesz a mondanivaló és a cél. Minden más érdemi gondolati tartalom, mintha kifejezetten kerülendő lenne, és a mondanivaló-nélküliségben egymásra talál az alkotó és a befogadó. A dekoráció és szórakoztatás szintjére silányult művészet, részben a művészetet irányító anyagi érdekeltségéből fakad. Ezt a sikerre és gazdagságra vágyó alkotók tömege lelkesen kiszolgálja. De pontosan ez a magában való látványosság, ez zárja ki, hogy az ember továbbgondolja, hogy jó, érdekes és szép a mű felülete, ez az anyag kétségkívül különleges, de miről is szól a mű? Mit jelenít meg ez az anyag, és ez a forma? Milyen gondolat van mögötte? Amikor már az ötszázadik ugyanolyan szoborral találkozunk, amely csak a színeiben változik valamit, akkor válik felismerhetővé, hogy itt egyszerűen sorozatgyártásról, termékről van szó, egy üzleti vállalkozásról. Nem a saját szubjektív tapasztalatokra épülő gondolkodás van jelen, hanem a pénz, a megfelelési, elfogadtatási vágy és a sikerkényszer.

– *Az enciklopédikusság ígéretével kecsgetető folyó sok hordalékkal?*

– Ez is benne van, de nézzük meg, hogy mi ma az elfogadott, eladható, sikeres művészet. A középszerű művészek általában egy meglévő izmushoz, egy már létrehozott ismeretelmélethez csatlakoznak. Ebbe a „mások által épített házba” rendezkednek be. Itt próbálnak, egy a „már meglévőhöz” hasonló, minőségileg elfogadhatót létrehozni, ami azonban nem személyes, mivel az izmus, a tendencia már elfogadott. Így általa a művész is az elfogadottság határain belülre kerül. Ebben az esetben már szinte lényegtelen, hogy az alkotást jól vagy rosszul csinálja, mert hiányzik az egyéni felismerésből születő gondolat. Akik egyéni úton járnak, saját felismeréseket vagy kérdéseket jelenítenek meg, beleütköznek a motiválatlanságból és az érdektelenségből fakadó „azonnal nem azonosítható”, vagy „nem érthető” okozta elutasításba. Így a befogadó számára is az azonnali élmény vagy megértés válik fontossá, mert nincs idő, kedv vagy motiváció a dolgok hosszabb időt igénylő megértésével foglalkozni. A divat is erről szól: nem azt veszi fel az ember, ami neki tetszik, hanem azt, amit a média meghatározó személyei aktuálisnak, up to datenek tartanak.

– *Hagyod magad sodortatni.*

– Igen. Divatok követése, vagyis mások utánzása vált meghatározóvá minden területen, beleértve a művészeteket is.

– *Sokszor érzem azt, hogy a képeiden a tartalmak belépnének a néző és a vászon közé. És arra a diskurzusra szólítanak fel, amelyet az előbb érzékletesen kifejtettél.*

– A kép egy kijelentés, állítás és/vagy kérdésfeltevés. Remélhetőleg a néző folytatja a gondolatmenetet, keresni kezdi a választ, a forma és a tartalom közötti kapcsolatot, ami persze lehet, hogy egészen máshova viszi el, mint ami az én célom és indítékom volt, de ez nem baj. Maga az elindított gondolkodás a fontos.

– *Tudnál erre példát mondani?*

– A klasszikus kiállításokon sokszor nagyítóval is nézem a képeket. Az ecsetvonásokon keresztül belejutok az alkotói folyamatba, azonosulok az alkotóval, érzelmi, gondolati állapotával. Közel kerülök a világához, ezáltal egy másik nézőpontot ismerek meg. A kortárs művészetben ellenben nem az ecsetvonásokon keresztül kerül kapcsolatba az ember a művel és a mondanivalóval, hanem az érzékszervek kinyitása által az intellektuson keresztül.

– *Fontosak a szavak, a betűk, az írás jelenléte a vásznaidon, sokszor úgy érzem, a „jelentésük”, a „tartalmuk” nélkül is használod őket, mintha valamilyen „nem evilági figurák”, hanem „szellemek” lennének.*

– Több irányból is megközelíthető a kép és a szó viszonya. A képen lévő szó egyrészt egy forma, ami ugyanakkor jelentéssel is bír, amit vagy ért a néző, vagy nem. Hisz különböző nyelvek szavait látja, angolt, magyart, japánt. Így csak a rejtély marad, a kérdés, hogy vajon mit jelenthet ez a szöveg. Másrészt, azok számára, akik értik a szöveget, elkezdhetik keresni a szövegnek a képhez való kapcsolódását, ami sokszor ellentétben áll, ellenpontoszza a képet, vagyis új kontextust hoz létre. Kibillentő vagy kontemplatív, gondolkozó megközelítésre ad lehetőséget. Például egy hivatalos, a Mercedes autókat reklámozó naptár egyik lapjára applikáltam rá az „Együttérzés” szót. (A képre mutat a falon) Az együttérzés szó alkalmazása felveti a kérdést, hogy mi köze lehet az együttérzésnek a luxus Mercedes lemosásához, és ahhoz az exkluzív házhoz, amely előtt az autó áll. Mi köze van az autónak, az épületnek és a feliratnak egymáshoz? Ellentmondásos, kritikus, humoros vagy ironikus?

– *Mint egy cégfelirat, „Együttérzés Zrt.”.*

– (Nevet) Igen sok irányba el lehet indulni az értelmezésben. Nyitva hagyom a néző számára.

– *Nagy érzelmi intervallumok között mozognak a SI-LA-GI-művek: a szinte wittgenstein-i nyelvfilozófiától, miszerint a nyelv jelentése a használatból fakad, tehát pontosan kell*

értenünk a szavakat, mert különben csak össze-vissza beszélünk, de valójában fogalmunk sincs, hogy miről, egészen a nézőre hirtelen lecsapó felismerés „jelentés-viharáig”, vagy épp a „felharsanó nevetésig”. Sokszor mintha a vásznaid kották lennének, amelyet aztán a nézők énekelnek ki.

– Az „aktív részvételre” való serkentés a célja a képeimnek, hogy ne elégedjünk meg csak a vizuális élménnyel, a megjelenéssel, annak a szépségével, az érdekességével, hanem lépünk egy kicsit beljebb a képbe, a megjelenített tartalomba, és vállaljunk szerepet benne. Ez nemcsak a képhez, hanem az egymáshoz, a világhoz való viszonyulásunkra is pozitív hatással lehet.

– *A Ludwig Múzeum-beli Anarchia. Utópia. Forradalom című, a kelet-európai kortárs művészetet bemutató csoportos kiállításon az ott szereplő képedet illegális akcióval utólag kiegészítetted, amivel mintegy „intézményi zavart” okoztál. Miért tartottad fontosnak, hogy utólag kiegészítsd a képedet egy graffitifelirattal?*

– A művészetben és a társadalmakban zajló forradalmak, anarchisztikus jelenségek és mozgalmak a 20. században fontos művészeti, politikai, társadalmi vonulatot képeztek. A kiállított művem a „bocsánatkérésről” szól: az európai országok egymástól való bocsánatkérésének, szimbolikus kiengesztelő gesztusának szántam. Egy történéssel dolgoztam együtt, és a kép koncept része abból áll, hogy minden európai ország minden európai országtól bocsánatot kér az elkövetett háborúkért, az atrocitásokért, az elkövetett bűnökért. Azonban a kiállítást megnézve láttam, nagyon sok olyan mű is szerepel a tárlaton, amelyeknek semmi köze nem volt a meghirdetett címhez: sem a forradalomhoz, sem anarchiához, sem az utópiához. Elgondolkodtam, hogy mit lehetne utólag hozzátenni a kiállításhoz, hogy valóban jelen legyen, megjelenjen ennek a három markáns fogalomnak a jelentése. Ennek érdekében, tiszteletben tartva más alkotók munkái miatt ne nyúlhatnék a saját munkámhoz? Graffitisen megfújtam a saját képemet és a kép közvetlen környezetét a falon, és felírtam az „utópia” és az „anarchia” szavakat, mintegy megkérdőjelezve a békére való törekvésem képi manifesztumát. Mindezt közben videóval is rögzítettük, ami felzaklatta a teremőrt, és az intézmény vezetője sem kompetensen reagált, hanem felháborodott, feljelentést tett, és felszólított, hogy fizessem ki a fal javításának a költségét. Meglepődtem, hogy ezen a kiállításon egy vezető pozícióban lévő művészeti szakember nem érti, sőt kispolgári bürokrata módon reagál egy autentikus művészeti akcióra.

– *Azt is érezhetjük, mintha a SI-LA-GI-képek „biztatások” lennének, hogy „ne állj meg, menj tovább!”, hogy ne fogadd el azt, amit mondanak, amit látsz, sőt azt sem, amit érzelsz. Egyre beljebb és beljebb jutunk, valami „feltételezett titok centruma felé”. Ráadásul mindez nagyon is gyakorlatias, humoros, és egyáltalán nem szürreális. Szerinted jobbítanak a művészeti alkotások a világon?*

– Jobbíthatnak, hiszen engem is jobbítottak. Az igazi művészet ügye független a sikertől, annak az anyagi vonzatától. Sokkal inkább eszköz, elsősorban az alkotó számára, másrészt az értők vagy érteni vágyók számára. Miért élünk, mi az élet célja, mi a halál? Véleményem szerint úgy, mint a filozófiának, a művészetnek is az az alapfunkciója, hogy az élet kicsi és nagy, személyes és általános kérdéseit feltegye, és ezáltal továbbgondolásra készítessen.

– *Mennyire látható a mai világban a művészet a politika, a sport, a tudomány, azaz a spektakulum mellett globálisan és lokálisan?*

– A probléma egyik fő oka, hogy a művészetet reprezentáló múzeumok, galériák, teoretikusok, kurátorok működése az érdekek mentén zajlik, és nem a szellemi indíttatásokból. Kik ezek a személyek? Milyen szellemi szinten vannak? Mennyire függetlenek az anyagi vonatkozásoktól? Mennyire akarnak megfelelni a világ meghatározó művészeti tendenciáinak, amelyek dominánsan jelen vannak? A meghatározóan nagy és gazdag országok vezető galériáit irányítók anyagi érdekeiből származó értékrend, mint a divat, szinte mindenkire kihat. Nagyon ritka az egyéni gondolkozás, az egyéni utak térnyerése, mert ezek nehezen érvényesíthetőek, ha nincs mögötte egy nagy apparátus és tőke. Hogy ez miként hat és fog hatni a művészetre és a művészettel foglalkozókra, nem tudom, de azt látom, hogy nagy átalakulás van folyamatban. Azt tapasztalom, hogy a galériások egy idő után elvesztik érdeklődésüket a művészet szellemi tartalma iránt, beáll a fáradtság, a szakmai fásultság, az érdektelenség, és csak az üzleti aktivitás marad fontos. Nem szellemi útként tekintenek a művészetre. A művészeti intézmények sem függetlenek már, részben látogatottságot kell produkálniuk, mert ez az elvárás a finanszírozók részéről, másrészt a szponzorok, a meghatározó galériák és a gyűjtők befolyása érvényesül a programjaikban. A kísérletezőkedv és tartalom helyett a szórakoztatás, a forma vált fontossá. Természetesen nagy különbség van a külföldi és a magyar művészeti szcéna között. Magyarországon intézményi szinten a kormánypolitika hatása dominál, a magánszférában pedig a személyes kapcsolati rendszeren belüli nyomulás. Az utóbbi időben a mesterségesen felfuttatott műtárgyárak a hangsúlyt átvitték a művészet anyagi vonatkozására: melyik művésznek mennyi az ára, azaz mennyit lehet keresni vele. Az áll a középpontban, hogy mikor és mi eladható. Ennek a folyamatnak a figyelése, és ennek a kiszolgálása lett a feladatuk. Tehát a kérdésre válaszolva, az anyagi, materiális szempontok jobban érvényesülnek, mint a szellemiek.

– *Meglátásod szerint az embereket érdekli a művészet? Egyáltalán szükségük van rá? Mire használják a művészetet a mindennapokban?*

– Nagyon kevés embert érint a művészet. Akik használják a művészetet, azok az anyagi aspektusára figyelnek és a dekorativitásra. Indirekt formában természetese-

sen sok mindenre kihat, de ami lényeges, hogy egy műalkotás sűrített, lényegi tartalmakat, tárgyit meghaladó személyes élményt tud adni. Ennek ellenére inkább a művészet materialista aspektusait értékelik, vagyis dekorációként, presztízis megjelenítéseként akasztják ki a falra, és anyagi értékét tartják fontosnak, amiben a sznobéria is nagy szerepet játszik.

– *Sokszor említéd, hogy nincs igazi művészetkritika Magyarországon! Mit okoz ennek a hiánya?*

– Kis országról van szó, ahol mindenki ismer mindenkit, ahol mindenki mindenkivel kapcsolatban van, főleg a művészet területén, ebből kifolyólag a diplomácia érvényesül, miszerint „én nem írok negatív kritikát rólad, te nem kritizálsz engem”, és ha pozícióban vagy, akkor támogatsz. Természetesen egymás között hangot adnak a kritikus véleményüknek.

– *Ez már a pletyka kultúrájába vezet.*

– Sajnos igen, de ha lennének nyílt érdemi viták, kritikák, az a művészet mélyebb megismeréséhez vezetne.

– *A tudomány mintegy az anyagi világot írja le. Szerinted mi a szerepe a művészetnek, miben segíti az embereket?*

– A tudomány az anyaggal foglalkozik, amit lebont a szubatomi részecskékig, és erről statisztikákat és analíziseket készít. A társadalomtudományok a gondolkodás és a társadalom matériájával foglalkoznak. A művészetben viszont az egyéni, szellemi intenciók dominálnak. A szubjektivitás, ami lehet teljesen hibás is, lehet perifériális, lehet nem szignifikáns, azonban a hibáival együtt olyan aspektusokat jelenít meg, amelyre a tudomány nem képes.

– *Mennyire nyelte el a képzőművészet az irodalmat, a színházat? A képzőművészek egyre több kommentárt készítenek. Milyen a festészet és a többi művészeti ág viszonya?*

– Minden mindennel összefüggésben van. Élményeket kapunk, találkozásokat, amiből táplálkozunk. Ami kétséges, a képzőművészetben megjelent amatőr társadalomtudományi, politikai szövegek és reakciók megjelenése. A különböző művészetek találkozása kiegészíthetik és gazdagíthatják egymást. A vizuális alkotások megértéséhez szükség van verbálisan megfogalmazott kulcsokra, hisz a képeken megjelenő formák, jelek, szavak megértéséhez megfelelő tudásra van szükség. A matematika négy alpműveletét mindenki ismeri, de egy összetett matematikai képlet esetében sokan csak számokat és jeleket látnak, és semmit sem értenek. Ugyanez vonatkozik a művészetre is.

– *Néhány képzőművész kis túlzással a rock sztár kategóriába tartozik: Damien Hirst, Jeff Koons, David Hockney. Mi kell ahhoz, hogy valaki ezt a státust elérje? Kik alakítják*

a művészet nemzetközi trendjeit? Mit gondolsz az elképesztő árakat elérő műtárgyak és a teljesen periférián mozgó kortárs művészet között feszülő ellentétéről?

– Ahhoz, hogy valaki sztár legyen, azt akarni kell, ugyanis nem mindenki szeretne sztárrá válni. Ehhez az akaráshoz társul szerencse és célirányos kapcsolatrendszer. Az általad említetteket és más sztárolt személyeket én inkább ügyes üzletembereknek tartom, és nem alkotóművészeknek. Egy alkotó nem ismétli önmagát, hanem folyamatosan gondolkodik, reflektál, keres, ellentétben a sikerorientált művészekkel, akik beazonosítható termékgyártásra szakosodtak.

– Szerinted milyen lesz húsz év múlva a művészet? Miként változik meg? Mi az, ami biztos, hogy megmarad, és mi az, ami változni fog?

– Egyáltalán milyen állapotban lesz a Föld húsz év múlva? Ebben a jelenlegi tendenciák nem sok jót ígérnek. Sokan elmondták, hogy egy „váltáshatáron” állunk, amit már sok minden jelez. Egyrészt a totális kontroll megjelenése és kiterjedése, másrészt a teljes katasztrófa, az összezuhanás eljövetele. Mind a kettő negatív. Nem a békés, konszolidált harmónia irányába mozognak a tendenciák. Nincs más lehetőség, mint egyénileg megtalálni, hogy ebben a nagyon zavaros és nagyon veszélyes jelenben, a megjelenő sötét jövőnek a képébe individuálisan, miként tudunk helytállni, belső szellemi talajt létrehozni. Az, hogy mi lesz húsz év múlva, teljesen beláthatatlan, és talán nincs is sok értelme ezzel foglalkozni. Arra kell figyelni, hogy te, én, mi, mit hozunk létre magunkban és környezetünkben, hogy bármi is történik, akkor is morálisan, etikusan, emberileg, szellemileg, spirituálisan is létezni és helytállni tudjunk.

– A buddhizmus is egy út, és a művészet is az. Te pedig folyton utakat választottál, a disszidálást, a nagy utat Amerikába, utakat a Távol-Keletre. Mi a kapcsolat a buddhista tanítás és a művészet között?

– Semmi se statikus, minden mindig változik, folyamatosan úton vagyunk. A művészet és a buddhizmus is egy út. Engem mind a kettő egy irányba visz: a környezetem és a világ megismerése felé, ami végső soron saját magam megismeréséhez vezet. Életemben 15 országhatárt léptem át illegálisan különböző motivációkból. Soha nem jelentett problémát a határátlépés, ha volt célom. Vannak külső és belső határok. Amikor megtalálsz a módját a határátlépésnek, akkor rájössz, hogy nincsenek határok, mert azok mind átjárhatóak.

– Ma már az agykutatás elképzelhetetlen a buddhista gyakorlatok bevonása nélkül. Mi az, amit a buddhizmus jobban tud az elménkről, amit a nyugati tudománynak és gyakorlatnak is át kell venni szerinted? Mi az, ami ennyire szimpatikussá teszi a buddhista utat?

– A válasz tulajdonképpen nem az agyban van. Az agy fizika, a tudat pedig független az agytól, és ezt a buddhista felismerést próbálják tudományos és fizikai

módon igazolni. A tudomány is felismerte, hogy matéria valójában nincs, nem létezik, Buddha tanításai ezt az illúziót, illetve ennek működését tárta fel, és adott metódusokat az ehhez való viszonyuláshoz.

– *Néhány képed olyan, mintha egy buddhista szertartás vizuális részeit képeznék. A te képeid buddhista képek? Vagy csak használod a buddhizmus kérdésselvetéseit és ismeretelméletét?*

– A buddhista gyakorlások részét képezik bizonyos vizualizációk, amiket a gyakorlás végén feloszlat a gyakorló, és ebben az állapotban marad hosszabb vagy rövidebb ideig. A végtelenből kivált és énként azonosított entitás újbóli egyesülése, eggyé válása az egésszel, vagyis a végtelennel. Az én képeim nem ilyen gyakorlásokhoz használatos képek, hanem inkább olyanok, mint egy Koan, amelyik megállít, kizökkent, elgondolkoztat. A megszokottól eltérő nézőpontot hoz létre, a tudatra és annak működésére irányítja a figyelmet, megrögzött értelmezési sémáinkból zökkent ki. A meditációból fakadó felismeréseket a kortárs művészet nyelvén jelenítem meg.

– *A buddhizmus fontos tanítása az üresség. Ennek milyen kapcsolata van a semmihez? Te miként használod a „forma üresség” buddhista felismerését a munkáidban?*

– Buddha esszenciális tanítása a szív szútrában így hangzik: „A forma üresség, az üresség forma; az üresség nem más, mint forma, a forma nem más, mint üresség.” A semmi egy nihilista megközelítés, az üresség nem semmi, hanem potencia. Azaz a dolgok esszenciája az üresség, az illuzórikus tárgyi és képi világ viszont a másodlagos okok által időlegesen megjelenő folyamatosan változó jelenségek összessége. Képeimben ennek az összetett és látszólag ellentmondásos tartalomnak a megjelenítésével foglalkozom.

– *Akkor mi a különbség a nyugati értelemben vett semmi, és a keleti értelemben vett üresség között?*

– Az, hogy ki mivel tölti meg. Tehát az üresség egy vivid⁶ energia, amelyik meg tud jelenni formában, de forma nélkül is ugyanolyan potenciával bír.

– *Creatio ex nihilo. A zsidó-keresztény kultúra szent könyve, a Biblia is egy ilyen potenciál működésbe lépésével kezdődik a Genézis könyvében. Teremteni a semmiből valamit a szellem által. Ha e szerint a történet szerint megyünk, akkor egy kettős teremtéshez jutunk, egyrészt az univerzum létrejöttéhez, másrészt pedig a Föld anyaga megtöltődik szellemmel, és az agyagból, ami héberül adam, létrejön az ember. Ha most a Föld katasztrófájától*

▼

6 Élénk, ragyogó, erős, életerős, eleven, életszerű, színes.

félve az ember vissza szeretné adni magának az esélyt a túléléshez, akkor vissza kell adnia az egyenrangú jogot a víznek, a hegynek, az ásványoknak, állatoknak, azaz értelmes és vele egyenrangú teremtményeknek kell őket elismernie, amelyeket ugyanolyan jogok illetik meg, mint az embereket. Miközben ugyanabból vagyunk, mint a körülöttünk lévő világ, magunknak előjogokat biztosítottunk eddig, amit most gyorsan meg kell változtatnunk a saját túlélésünk érdekében.

– Az univerzum végtelen terében az energiák végtelen változata, megnyilvánulási formái tevékenykednek látható vagy láthatatlan, érzékelhető vagy érzékelhetetlen formában. A hangsúly a végtelenen van. Fontos, hogy tudatában legyünk annak, hogy a végtelen létezik, és mi ennek a részei vagyunk, vagyis a végtelen bennünk is ott van. Mondtad, hogy a zsidó-keresztény szempontból ez az isteni potencia, a teremtőerő, amelyik nem szükségszerűen teremt. A paradicsomi állapot, az feltételezhetőleg nem az a narratív forma, amellyel a Biblia leírásában találkozunk, hanem inkább az a paradicsomi állapot, ahol az én feloldódva, és az isteni tudattal egyesülve egy örömteli állapotban van. Ez az én elképzelésem.

– *Vissza is kanyarodtunk a művészethez, mert reményeink és tapasztalatunk szerint ezt a „reményteljességet” adja meg sok esetben a művészet. Mennyire fontos a pozitív dolognak a jelenléte a művészetben?*

– Képeim lényegi része a gondolkodásra való inspirálás, vagyis a megjelenített kép egy kiindulópont, ami kapuként működik, aktivál, inspirál, lehetőséget teremt az anyagot meghaladó irányba fordulni azoknak, akik időt adnak kapcsolódni a képhez érzeti szinten is.

– *Amikor azt mondod, hogy érzeti szinten van, akkor egy tudati érzeti szintre, vagy pedig a fizikális észlelésre gondolsz?*

– Látás, érzet, gondolat, teret adni az intuitív érzékelésnek és befogadásnak. A fizikális szint érzeti szintté válik, mint amikor a madár elrugaszkodik a szikláról és a levegő érzetével kezd együttműködni.

– *Kiadtál egy buddhista kommentárt, egy szépen tervezett könyvet, aminek minden egyes példányához magad készítettél kalligráfiákat, rajzokat. Miért volt fontos neked, hogy ezt a könyvet így megcsináld?*

– XII. Tai Situpa Rinpocsével, aki angolul írta ezt a könyvet, 1978-ban találkoztam Nepálban. Egy barátomtól kaptam, aki Situpa tanítványa, és minden évben hat hónapot tölt az ő kolostorában. Ez a könyv egyszerűen, közérthetően vezet be a buddhista tanítások esszenciájába. Hívő vagy nem hívő, buddhista vagy ateista, vagy más vallás hívője, mindenki számára hasznos útmutatások találhatóak, ezért gondoltam, hogy kiadom. Arra az alkalomra készült 300 példányban, amikor Őszentsége, a Dalai Láma ellátogatott Magyarországra. A könyvet Svédország

egyik legelismertebb könyvtervezőjével készíttettem, kilenc kalligráfiámat tartalmazza, amiket ehhez a könyvhöz készíttettem. Minden könyvhöz egy eredeti szignált tuskalligráfiát is adtam ajándékba.

– *Kik voltak a legfontosabb buddhista tanítók számodra?*

– Láma Lodrö, tibeti láma volt az első mesterem, akivel 1974-ban kerültem kapcsolatba Stockholmban. Legfontosabb mesterem Láma Ngawang volt, aki több mint három évtizedig tanított, és akivel sok elvonulást végeztem. Fontos tanítósokat és beavatásokat kaptam XVI. Karmapától, Kalu Rinpochétól, Őszentsége Dalai Lámától, és Őszentsége Szakja Trizintól, Beru Kjentse Rinpochétól, Bokár Rinpochétól, H E Garchen Rinpochétól, Őminenciája Dzsecun Khusotól és Trogawa Rinpochétól.

– *A közeljövőben tervezel egy újabb hosszabb ázsiai utat.*

– A Távol-Kelet meghatározó szerepet játszott egész életemben, 1971 óta bejártam Indiától Nepálon, Thaiföldön keresztül egész Ázsiát, a Fülöp-szigetekig és Japánig bezárólag. Thaiföld egy békés buddhista ország, amelyet nagyon szeretek és inspirálóan hat rám. Odajárok már évtizedek óta, mert ott nagyon jó képzőművész barátaim vannak, akikkel közös alkotásainkat kiállítottuk.

– *Helyiek, vagy európaiak?*

– Főként thaiak, közülük kiemelném Tawan Wattuya barátomat, akivel nemcsak Thaiföldön, de budapesti látogatásakor is folytatjuk közös együttműködésünket, amibe volt, hogy bevontam Gerber Pált és Street Art-os, graffitis művészeket is. A közös munkáknak van egy különleges hangulata és folyama, hiszen verbálisan soha nem kommunikálunk ilyenkor, csak váltakozva reagálunk egymás vizuális megnyilvánulásaira. Teljes szabadság van, szabadon belenyúlhatunk, átfesthetjük egymás képrészleteit is. Pillanatok alatt át tud fordulni a kép tartalma egy-egy beavatkozás után, és ez adja a szépségét, ezek az értelmezési különbségek és változások. Generációk, kultúrák, nézőpontok találkozása és párbeszéde zajlik ilyenkor. Ezekből a közös munkákból született kiállítás is, Ázsia egyik legnagyobb művészeti intézményében, a Tang Contemporary Art galériában. Ez a galéria képviseli Aj Weiwei-t is.

– *Hol van a galéria?*

– Bangkokban, valamint több helyen is jelen vannak, Pekingben és Hongkongban és Szöulban. Tawan barátomat úgy ismertem meg, hogy a Tang galéria ajánlott nekem több művészt, akivel lehetségesen együtt dolgozhatnék, és én őt választottam. Évekkel később így született meg a KOAN'S című közös tárlatunk. Azóta nemzetközileg ismert és elismert művész lett belőle, kiállításai vannak New

Yorkban, Tokióban, Párizsban, Londonban. Megismerkedésünkkel még ismeretlen fiatal művész volt.

– *Megvilágítanád, hogy milyen valójában a mesternek és a tanítványnak a viszonya?*

– A művészetben számomra a legfontosabb a gondolati tartalom. Ennek feltétele a mondanivaló, ami viszont nyitottságból, kíváncsiságból, keresésből, kísérletezésből fakad. Személyes felismerések, meglátások eredménye. A mester a látásmódra, szabadságra, függetlenségre tud megtanítani. A technikákat, legyen az festészet, fotó, vagy bármi más, nagyon gyorsan el lehet sajátítani, de az egyéni mondanivaló csak egyéni élettapasztalatból születik egy szabad, nyitott életformából. Ezenkívül az akadémiának még egy gyakorlati előnye van, megszokja az ember, hogy az élete részévé váljon az alkotás, a vizuális kifejezési eszközök használata. Ennyi előnye van az Akadémiának. Nem sokkal több.

– *Ha már a képzőművészeti mesterekről beszéltél, akkor milyen egy buddhista mester?*

– A buddhista mester hasonlóan hat, mint a képzőművészeti mesterek, azzal a különbséggel, hogy az egyéni gyakorlást megelőzi a különböző gyakorlatokba való, mester általi meghatalmazás, beavatás, magyarázat. De a lényeg, a gyakorlás általi felismerések személyes életünkben való alkalmazása, vagyis egy szemlélet kialakítása, személyessé tétele. A karate is fontos része volt az életemnek, mesterim, Takashi Masuyama és Hiromi Suzuki és más japán mesterek a gyakorlatokat elmondták, de a tanítványnak kellett milliószor elvégezni, addig, amíg az gondolkodás nélkül intuitíve kezd el működni.

– *A buddhizmusban a mester-tanítvány viszony egy láncolatot jelent, Buddháig visszavezethetően.*

– Igen, pontosan. Buddha tanítását megvalósító és továbbadó tanítványok átadási vonala a mai napig élő lánc. A mai élő mesterek, mint például HH Dalai Láma, Szakja Trizin, Karmapa és általunk nem ismert mesterek, jógik ennek a láncnak az utolsó megvalósított mesterei. A jelenlegi zavaros civilizáció egyre nehezebbé teszi az elvonulásokat, megvalósításokat létrehozni, ami elvezet a megvilágosult tudathoz.

– *Mikor volt utoljára kiállításod Magyarországon?*

– 2012-ben a Budapest Galériában.⁷

▼

⁷ A beszélgetés írott változatának elkészülte után nyílt meg *SI-LA-GI / Kovács Zsuzsanna DRÖMLA* közös kiállítása, *Tárgyaltan* címmel a budapesti *Tér-Kép Galériában*. A kiállítás megtekinthető: 2023. 05. 19. – 06. 09-ig. A kiállítás kurátora: Fodor Balázs.

- *Vannak itthon gyűjtőid?*
- Nincsenek.

- *Milyen kapcsolatod van a kortárs magyar képzőművészeti színterekkel?*
- Semmilyen. (Nevet)

- *Jársz kiállítás megnyitókra? Kikkel tartod a kapcsolatot a kortárs magyar művészek közül?*
- Megnyitókra csak nagyon ritkán megyek el. A kiállításmegnyitók nem a kiállításokról szólnak, hanem a kapcsolati tőke építéséről, ami engem nem érdekel. Az engem érdeklő kiállításokat a megnyitók után nézem meg. Kevés emberrel tartom a kapcsolatot.

- *Számodra mik most a legnagyobb kihívások a mai világhelyzetben?*
- A légtüres térben való érdemi jelenlét. (Nevet) Minden pillanat egy választási lehetőség, éljünk ezzel. Csiszoljuk magunkat, ez kihat a környezetünkre. Nemesebb szellemi célok megvalósítására való törekvés, fontos az anyagi célok elé helyezni. A művészetben nem a szépség a cél, az csak melléktermék. Törekedni kell az életben és a művészetben is a maximális őszinteségre, morális és etikus magatartásra, érdemi jelenlétre. Függetlenedni a sikertől, az elvárásoktól, és a mulandóság tényét félelem nélkül beépíteni a tudatunkba. Örülni annak, ami van és ami nincs. Örülni az üres vászonnak.

- *Köszönöm a beszélgetést!*

Locker Dávid

II. Szolipszista Internacionálé

Kellerwessel Kalus: Hátam mögött a hulló porcelán

Zavarbaejtő számomra Kellerwessel Klaus első verseskötete. Elsősorban nem is poétikai invenciózussága, páratlansága miatt – bár ilyen értelemben is szokatlan kötet –, hanem mert magamra emlékeztet. Nem is a „versbeszélő” hasonló életproblémái miatt – amelyekben, egy szintig, bizonyára sok huszonévesssel osztozunk –, hanem mert a saját költészeti programommal, elméleti megfontolásaimmal szembeesik. Így, miközben Kellerwessel verseit értékelem, valahol magammal is számot vetek.

Kellerwessel verseiben – de valahol az előző kötetében megjelent drámáiban is – három, általam is (ilyen-olyan mértékben) osztott poétikai tendenciát, vagy inkább irodalmi-művészetelméleti problémát látok kirajzolódni. Ez a három: 1. az alanyiség, közvetlenség; 2. a művészet mint igazság; 3. a (filozófiai értelemben vett) idealizmus és/vagy szolipszizmus.

Engedtessek meg, hogy e három – mint látható, már önmagukban is elég szerteágazó és egymásba folyó – problémát, dilemmát, tendenciát kimutassam Kellerwessel Klaus verseiben, és kritika gyanánt elmondjam, magam miképpen látom az „adekvát választ” ezekre a kérdésekre.

Először leíró jelleggel vázolom fel a kötet szerkezetét.

A *Hátam mögött hulló porcelán* hét, többé-kevésbé egyenlően tagolt¹ ciklusból épül fel, amelyeket főleg tematikai homogenitás tart egyben. Ilyen az első (*Eltévedt katedrális*), a második (*Mint kenyérnek a test*), illetve negyedik (*Nincs miért szobrot állítani*) és ötödik (*Könyvégetés*) ciklus. Az elsőben – én így tudtam megragadni – szolipszisztikus tudatverseket olvashatunk,² a másodikban, mint az a címéből megsejthető, szerelmes versek, a negyedikben közéleti-politikai-történelmi szövegek, az ötödikben pedig kollázsversek kaptak helyet. A többi ciklus tulajdonképpen vegyesvágott, amelyet a Kellerwessel esetében lényegi jellemzőként leírható hiperreflektív tudatműködés és alanyi feltárulkozás köt össze valamennyire.

Kellerwessel versei akkor sikerülnek a legjobban, mikor poétikai vircsaftok nélkül, a „maga pőreségében” villantja fel a hiperreflexiók tudat csuszamlós és leterhelt jellegét: ahol megmutatja, hogy a fenomének abban a pillanatban csúsznak ki a tudati észlelés horizontjából, és pláne a fogalmi nyelv hálója alól, amikor inten-

▼

1 A záró „cikluson” kívül, mely egy hosszúverset tartalmaz, általában öt vagy hat versből állnak.

2 Ez a „szolipszizmus” különben vissza-visszatérő eleme Kellerwessel kötetének, erről lesz még szó.

cionális figyelem irányul rájuk.³ Ezzel Kellerwessel két fontos dolgot is megmutat a (poszt)modern szubjektum tudatszerkezetéről: 1. A Bábel tornyával vetekedő, a tudatot preformáló nyelvi-kulturális-szociális megelőzöttség folyamatosan olyan prizmákat kényszerít ránk, amiket csak egy következő, *tudattalanul* áthagyományozott prizma optikáján keresztül tudunk szemlélni, s ami abban a pillanatban, hogy *tudatosul* bennünk, reflexív távolságot hív elő, és így tovább a végtelenségig. 2. Azzal, hogy Kellerwessel megmutatja annak mozzanatát, hogy az Én-tudatunkkal áthatott és kontrollált, intencionális figyelem bizonyos esetekben *képtelen* megragadni a saját, periférikus észleleteit, valami olyasmire emlékeztet, ami a modernitás egyik alaptapasztalata: az idegenség. Akár szándékolatlanul is arra emlékeztet, hogy nem csak a kozmoszban nem vagyunk otthon, és nem csak a testünkben nem, hanem a tudatunkban sem. Ennél pontosabban: hogy lakik valaki idegen bennünk.

Kevésbé sikerült a végeredmény, amikor Kellerwessel „verset akar írni”. Nézzük csak egyből az *Eltévedt katedrális* első versét, mely a nyitóversként szereplő „nagyvers”, a *Szerenád* után áll, szóval viszonylag kitüntetett pozícióban. Az első versszak:

elfújom pitypangom, felhő lesz belőle,
porszemnyi reptülő menekül előle
maga után húz egy hosszú hajszálat
abból szó az égre áttetsző hálót

A szöveg naivitása leginkább a gyermekkori, első verspróbálkozásokra emlékeztet. Nincs ezekkel a szövegekkel baj, valahol mindenki elkezdi az írást, és időnként érdemes összevetni – az irodalomtörténeszek kedves foglalkozása – a későbbi versekkel, azt kutatva, mennyi volt meg már akkor bennünk vagy a vizsgált szerzőben. Én csak azt nem értem: mit keresnek egy kötetben? Persze nem tudom, ez tényleg Kellerwessel egy „ifjúkori zsenigéje”-e – bár, esztétikai célzatú irodalomról lévén szó, már a *látszata* is elég problémát vet fel –, de a második versszak kínrímei is erre engednek következtetni: *fákon mászik le fűre és kőre / megrezzen tőle a földeknek bőre* (9.). Külön szerencsétlen megoldás, hogy a sorközépen elterülő *tőle* szándékolatlannak ható rímhelyzetet hoz létre mind a *kőre*, a *bőre* és, sajnos, a *fűre* szóval is. Tipikusan olyan vers, amit gyerekként ír az ember (a költő), mikor azt hiszi, hogy a vers attól vers, hogy összerímelnék benne a szavak, meg amiért olyan szép(egző) képeket használ, minthogy éneklő könnyűk lesz hajnalban a harmat. (Különben a *madarakra felelő harmat* rímpár is megérne egy misét.)

▼

3 Erre példa: *ha figyelek, jelenségek / erdeje lesz a testem, amiket / nem értek, ha figyelek, / nem értem figyelmemet sem* Rossmantól Rossmanig (12.) Ilyen még többek között a *cisz* című vers is: [...] *valami dallam szólal bennem ekkor / behatárolhatatlan hangszereken megnyugtató próbál, sikerrel / ráfigyelek, és eltűnik rögrön* (33.)

Számomra problematikusabb azonban a vers folytatása – merthogy (legalábbis ebben a verziójában) nem zárul le itt a vers. A két naiv versszakot egy tudatosabbnak, irodalmilag reflektáltabbnak tűnő hang folytatja egy zárójelezett prózaversszakaszban, ahol már a pedzegetett „tudatpoétikába” csapunk át: *(ha akarom, szívárványhártványaimon lepkeszárnyak nyílnak, és köldököm kipattan tövestül, hogy gödrök aljára másszon, ahol tükrökké állnak össze a gallyak árnyékai, és szimfóniák surrannak végig az árvalányhajakon, lefolynak a hangyák szemüregsein, egész a csillagok gyökeréig [...])* és így tovább). Az eredendő problémán túl – hogy stílusosan, kiérleltétségben túlzottan elüt a két szakasz, s ez a széttartás nem igazán motivált – nagyobb, a kötet egész tudatműködést színre vivő, „szolipszisztikus” poétikájának megoldatlanságába kapunk itt bevezetőt.

Köztudott, hogy nagyon vékony a határ zseniális, invenciózus képalkotás és képzavar között. Objektív *differentia specifica* szerint talán nem is lehet elkülönöztetni a kettőt. Az viszont biztos, hogy én Kellerwessel ezen extrém képalkotásait nagyon erősen utóbbinak érzem. Persze nem az egészet: a „kipattanó köldököt” még látom, ahogy azt is, hogy itt tulajdonképpen gyökeret eresztésről van szó a gödrök mélyén. Onnantól viszont már nagyon zavarossá válik a gondolatfolyam, hogy *tükrökké* (?) állnak össze a gallyak árnyékai (!). Hogy tudnak tükrökként funkcionálni a gallyak árnyékai? Mit vernek vissza? Hisz ők maguk semmi mások, csak a fény *hiánya*, a tükröződés pedig optikai jelenség. Ráadásul mit keresnek a gallyak a „gödörben”? A gally elméletileg nem a fa gyökerét jelöli, hanem a vékonyabb ágait, amik értelemszerűen a földfelszín felett helyezkednek el. De a folytatás sem kevésbé zavarba ejtő: hogy kerül a csillagok „gyökere” (!) a hangyák szemüregsein *belülre*? Még csak a nem is a csillagok *képéről* van szó, tehát arról, hogy a hangyák látják a csillagokat – nem vagyok entomológus, így azt nem tudom megmondani, látják-e a hangyák a csillagokat, különösebben nem is érdekel –, hanem a „gyökerrükről”, tehát ezek szerint a csillagok a hangyák szemének mélyéből „ágaznak ki”, onnan „erednek”? És mégis hogyan? Nem lehet ennyire halmozni a hétköznapi, konvencionális világerzékelésünktől eltérő képeket, mert egyszerűen implauzibilis lesz az egész. Az erény itt is – és azt gondolom, hogy ebben bizony Arisztotelésznek volt igaza – középen van; magyarán a titok nyitja a mértékletesség, az arányérzék. Nézzük meg a magyar költészet legszebb képzavarát (amely ráadásul Kellerwessel kedvenc költőjétől származik): „semmi ágán ül szívem”. Ez a kép nem (csak) attól működik, hogy egy még nem látott vizuális tapasztalatban részesít, hanem hogy már meglévő jelentéstársításokhoz rak hozzá valamit, azokat fűzi tovább és össze szervesen. A „semmi” a hétköznapi használatban is a nullfok, a negativitást IS nélkülöző, üres, végtelen nihil, a nemlét, a megsemmisülés jelentéseit hívja elő. A „szív” ösmetaforája pedig az élet, tehát a pozitivitás, az érzelmek által a világra kapcsolódó *lét*, a tulajdonképpeni Én-tudat központjaként szintén már ismert jelentéseket aktivál (még ha ezek komplex és diffúz jelentésmezéjét a diszkurzív

nyelv nem is tudja mind feltérképezni egy definíción belül). E kettőt pedig a szintén mindenki számára látható, ismerős és plauzibilis „ágon ülés” mozzanatával kapcsolja össze József Attila – így avatva ezzel verssorát az univerzális létbizonytalanság örök, a fogalmi nyelv számára utolérhetetlen felmutatásával.

Nagyjából ugyanezt gondolom Kellerwessel többi, a képalkotásban tobzódó verséről is.⁴ Sajnos azt is hozzá kell tenni, hogy ennek a tobzódásnak van egy leküzdhetetlenül önélvező jellege. Értem ezalatt, hogy könnyen olyan virtuózkodásnak érződhet, amelyben a költő elalél saját képalkotó zsenijétől. A probléma pedig a virtuóz klasszikus problémája: a befogadó passzív szerepbe kényszerül; a művész művészetén keresztül nem magához és a világhoz talál utat, hanem bele kell ájulnia a bársonyszékbe a virtuóz technikai képességétől. Ez külön szerencsétlen akkor, ha a „virtuóz” technikailag inkább ügyetlennek tűnik. Itt pedig a befogadó nem tudja ezeket a képalkotásokat *nem* ügyetlennek látni, lévén, a költőn kívül mind logikailag, mind vizuálisan hozzáférhetetlen (a költő fejébe meg ugye sajnos nem látunk be). Véleményem szerint mikor verset írunk, mindig kell némi gesztust tenni az olvasó felé, elvégre – jó esetben – ez az egész nemcsak rólunk szól, hanem kommunikálni akarunk a befogadóval.

Mindez átvezet az idealizmus/szolipszizmus problémájához. Ezt a klasszikus metafizikai-ismeretelméleti szemléletet érzük tetten például egyből a nyitóversben:⁵ „*De a közönség süket volt, az ének meg hamis, / el is állt rögtön, mint a teremtés. / Talán pont én voltam a kotta.*” (kiemelés tőlem – LD). A versben „megénekel” szerenád tehát – veti fel a szöveg – nem is egy, a külső valóság akusztikájából összeálló kvázi-melódia, hanem a tudat projektuma; az Én, miközben a Világ behatásait percipálja, tulajdonképpen „csak” önmagát észleli; Önmaga lesz önnön muzsikája. Tényleg a klasszikus idealizmus szólamait halljuk; nincs is ezzel semmi baj úgymond tartalmilag: sokan megírták már nagyon szépen és maradandóan ezt a német romantikától kezdve Szerb Antalón keresztül Szabó Lőrincig. (Emiatt én ezt egy sikerült idealista versnek is tartom – az más kérdés, hogy filozófiailag

▼

4 Ilyen pl. a *Szerda* déli táj (13); *Nem vagyok öngyilkos, csak* (65); *Vissza* (57); *Gondtalankodás* (55) – utóbbi kettőt szerintem nem menti fel, hogy kollázsversek; a szövegekollázsban ugyanis épp az lenne a trüváj, hogy az eredetileg szintaktikailag és szemantikailag nem egymáshoz kapcsolódó sorokból, mondatokból hogyan lehet értelmes sorokat, mondatokat, verseket alkotni. Mindenki egymás alá tud írni két külön sort két külön versből, ha csak annyit csinál, hogy egyeztetni az alany-állítmányt.

5 Ide tartozik még pl. a *Becsapódás* is, aminek „plot twistje” lényegében annyi, hogy a meteor, amitől a beszélő gyermekkorában félt, az tulajdonképpen ő maga – tehát a külső, objektív valóság végül ismét a belső tudat/psziché projektumaként „lepleződik le”. De ide sorolnám még az *Erzéketvárosi rapszódíát* is a következő sor miatt: „*ahogy megnyílik egy nem létező magasabb cél nagyon is létező látszata előtt*” (15, kiemelés tőlem – LD). Tehát nem az a fontos, hogy az objektív valóságban van-e egy magasabb cél, hanem hogy nekem ez látszódnak, hogy a tudatomban megjelenjen ennek érzéklete, perceptuma. Egészen nyíltan jelenik meg ez a szemlélet a *Szodoma színeiben* is, amiben a beszélő azzal nyugtatja, bátorítja Orpheuszt, hogy ne higgyen a „szemének” és az „isteneknek” – tehát a külső valóságnak –, hanem „*hunyja le a szemét, mert ott – tehát belül – legdrágább, gyilkos kincs*” gyanánt szabad világ nyílik: „*szemhéjad mögött a világ*”. (71.) Ars poétikus nyíltsággal beszél erről a záróvers is: „*mert annyi a világ, amennyit beletöltesz, magadat utalod másban, a csajodban is csak magadat beszod, az egész világ csak az én félbesikerült öndefiníciós kísérletem...*” (77)

nem értek vele egyet.) A baj akkor van, ha ez az idealizmus, pláne szolipszizmus a versek *poétikájába* gyűrűzik át. Nem lehet úgy írni – egyáltalán: nem ül le írni az ember, hisz minek? –, ha nem tételezi fel, hogy léteznek rajta kívül intelligens szubjektumok, akik érteni fogják, amit ír. Valamennyire már apellál rájuk eleve, hisz egy közösség által beszélt nyelven – jelen esetben magyarul – alkot szavakból elméletileg jelentéssel bíró mondatokat. A (félreértett) romantikus zsenikultusszal ellentétben tehát eleve kompromisszumokat hoz a költő, hisz egy elképzelt, beleértett, ideális stb. befogadónak ír, aki olvasni fogja a szövegét, és azt is szeretné, hogy ez az olvasó érezzen, gondoljon, reagáljon valamit. Ezt jelenti a líraműhelyek azon kedvelt frázisa, hogy „működik a szöveg”. Mikor erre az eredendően kommunikatív helyzetre fittyet hányunk, és csak „a fejünkben amúgy működő” tudati konstellációkra hallgatunk, olyankor születnek a fent tárgyalt képzavarok. De hogy további illusztrációkat hozzak, beidézek további néhány sort: „*elszédülnek szép ujjaim*” (33.); „*most nyögésed ragyog át a falon / nyögésed a dallamos kecses*” (19.). Ezek az eltérő érzékelési formákat előhívó sorok egyszerűen nem állnak össze, még ha szemantikailag értem is, hogy „mire gondolt a költő”. Csak éppen pontatlan és gejl a végeredmény; lásd a „*kecses nyögést*” vagy a *Szerda déli tájat*, amiben ilyen sorok olvashatók: „*mókusugráshang csobog*” (13.). Értem én, hogy szép meg idillikus, ahogy ugrik a mókus, de a „csobogás” sajnos más akusztikai hatást evokál, mint ami plauzibilis lenne egy mókusugráshangra – amin az sem változtat, hogy ez egy vers. A legnagyobb baj ezekkel a megoldásokkal talán épp az, hogy valami nagyon infantilis értelemben *versek akarnak lenni*: a vers valami, ami szokatlan, eltér a köznyelvtől, invenciózus kép- és szóalkotásokkal dolgozik stb., és van valami elemelt, idillikus szépelgése, de leginkább finom és giccses bája.⁶

Van azonban, persze, mikor úgy sikerül átadni a szolipszizmust – dilemmáját? problémáját? üzenetét? –, hogy az közben elkerüli az önkényes képalkotás veszélyét, sőt vizuálisan nagyon plasztikusan és új megközelítésben mutatja fel azt. Előbbire példa a *siva* című vers, mely nemcsak nyelvi szinten működteti jól a képiséget – a „*lökésre váró műredek / törékeny készenlében*” nemcsak önértelmezésként nagy poétikai bravúr –, hanem formájában is, lévén, középre zártasága folytán elkezd képversre hajazni a szöveg – a váltakozó sorhosszúságok Siva istennő karjait idézik –, de közben nem is teszik ezt olyan szájbarágósan, mint a történelmi-politikai versként lyukas zászlót imitáló *[tetszőleges címer helyel]*. De hozhatnám a temati-

▼
6 Lásd (kiemelések tölem): „*sárban fetreng szeliden és / virágzik egy sörösdoboz... // ...felhőkapu ível fölöttem, / megrezzen; „szívem repedt márványlufi” (27); „szobám padlójából szívárog a szín ...//... elszédülnek szép ujjaim”;* „*ha kikel majd két pupillám / ha virágjuk egekig nő / táncol majd sok ezer szírmuk / letépi néma felhő*” (65); „*csak nézi, ahogy fürdik a folyó*” (34). Hogyan tud fürödni a folyó, lévén ő maga az anyag, amiben fürdeni lehet? Persze lehet, hogy ez is a szolipszizmusra rímel, és ebben a jelentésben még egy érzékletes kép is; csak éppen beleszuszakoltnak tűnik sokadjára is ez a filozófiai-szemléleti jelentésem, pláne egy alapvetően másról beszélő versben. De az előző idézetnél is feltehetném a kérdést: mégis hogyan kell elképzelni, és mit jelent az, hogy a pupillák kikelnek a Dunából és virágok nőnek belőlük? A szépelgésen túl?

kus ciklus sikerültebb versei közül a királyt hamleti, vívódó, már-már a szolipszizmusig bizonytalanodó figuraként bemutató *Mátyás, a mulandót* is. A vers vizuális érzékelhetőségét, szövegtestként, azaz materiális formaként való létmódját szintén jól és szellemeskedéstől mentes rafináltsággal hozza játékba a *Hódolat* című szöveg is, amely arra kérdez rá, hogy „[k]i állít szobrot azoknak, akiknek nincs miért szobrot állítani?”. Teszi ezt úgy, hogy közben a vers(szakaszok) végi kettősponttal mintegy loopba fordítja a szöveget: ezzel egyrészt a szöveg önmagát avatja a hiányolt emlékmű „szent feliratává”, másrészt megnyitja a végtelenség távlatát is, mely az öröklét fényével ruházza fel azokat, „[a]kikről utólag se derült ki, hogy igazuk volt, / talán mert nem is mondtak semmit”, pedig „[s]ok mindent áldoztak fel ők is sok mindenért, / szerelmük ugyanúgy szerelem volt”.

A fenti ügyes kivételektől eltekintve azonban sok szöveget fon át egy némi-képp idéetlen szellemeskedő igyekezet. Az elmeél csillogtatására Kellerwessel külön ciklusokat szervez: ezek a *Tömények*. Ezek a tesziöltözök fárasztó humorát megidéző versikétől⁷ a már említett képzavarok eldurantálásán át⁸ egészen a szellemes nagyotmondani akarásig terjednek: „Megvilágosodunk. Minden pillanatban. / És ebben is, és ebben is” – olvassuk a *Mit üzen a zen?* című töményben. Nos, ha minden pillanatban megvilágosodunk, akkor tulajdonképpen sosem világosodunk meg, mert semmi nem különbözteti meg a megvilágosodottság állapotát a nem megvilágosodottságtól. Persze értem én, hogy lehet ezt ironikusan is érteni, és hogy ez az önellentmondás szándékolt – azonban szerintem egyik olvasó sem köteles tetszést nyilvánítani azért, mert úgy érti a verset, ahogy azt a szerző eltervezi.⁹ Attól még, mert valamit olcsó gegnek szánt a szerző, attól az még olcsó geg marad. A *Tömények* egyik darabja a *Manifesztó magamnak* című vers is, amely a többivel ellentétben tényleg szellemesen, pontosan és pregnánsan mutatja fel a kötet egész szemléletének apóriáját:¹⁰ „világ szolipszistái, egyesüljete!” Bizonyára a szerző is érezte ezt a feszítő önellentmondást,¹¹ amit aztán kénytelen iróniával feloldani – amivel önmagában semmi gond nincs (még ha picit unalmas is ma már az egyszerű ironikus hátralépés attól, amit mondunk); a nagyobb bajok abból származnak, amiket fentebb ennek tropikus konzekvenciáiról pedzegettem.

▼

7 „kölni / köll, mi?” *Húsvét* (27.)

8 „szívem repedt márványlufi / egykedvűn ráng a kataton neonmagányban / ha akarod, kidurran” *Valentin-nap* – a márványlufi, lévén, márvány, nem tud kiduranni; ez a „kataton” meg a „neon” különben mintha valamiért be lenne akadva a fiatal lírának. Valószínűleg azért, mert olyan művészfilmes hangulata van.

9 Ilyen nagyotmondás még pl.: „... a minden mindennap / mélyén megbíró / orgazmus.” (40.)

10 Ezzel már sokkal jobb, mint az olyan fárasztások, mint a *Kötelezők röviden*: „Hamlet / hamu let” és „Bánk / bán.” (54.) Hozzá tartozik, hogy jómagam kiütést kapok a nyelvi humor szinte minden fajtájától (olcsónak, idegesítőnek, tudáلكosnak, s közben totálisan téttelennek érzem), szóval az is lehet, hogy nem én vagyok ezen rögrönzések ideális befogadója.

11 Ismeretes az anekdota Bertrand Russelről, aki saját bevallása szerint addig volt szolipszista, ameddig egy, a témáról szóló előadása után oda nem tolakodott hozzá egy műkedvelő brit özvegy lelkesedve, hogy „végre személyesen is megismerhet egy másik szolipszistát!”

Sajnos a fentiekhez hasonló üres szellemeskedésnek érzem a költő azon viszatérő fogását is, mikor egész egyszerűen felcseréli a különféle irodalmi szállóigék, idiómák konvencionális sorrendjét. Ilyen pl.: mint kenyérnek a test; az ég keresztülzuhanása a testen; menedékkérés az éjszakában a kunyhó elől stb. Az igazi probléma az, hogy ha ezek a megfordítások esetenként értelmezhetők is a pusztá műfogáson túl – pl. az utóbbi, menedékkérős megoldáson kívül: „*Meg akarok tanulni / nem tanulni a hibáimból.*” (35.) – már csak unottan sóhajtunk, mert a könyv feléhez érve ezek a megoldások mechanikusnak és túlzottan a szerző kezére állónak tűnnek. Pláne, mikor egy versen belül is ismétlődnek: „*A madár meghalt, a lovak kiröpültek. (...) // (...) Országomat egy államért! A ló én vagyok.*” (53.)

Kellerwesselnek viszont van egy olyan, szerintem alapvetően rokonszenvesebb oldala is, amikor *nagyon nem* akar verset írni. A bevezetésben említett közvetlenség-alanyiság itt lendül mozgásba igazán. Ennek két eminens példája a már tipográfiájával is tüntető, egy spontán, „nagyon mély lelkizős” felfakadást színre vivő *am mizu?*, mely egy messenger-üzenet formátumát idézi – különben le merem fogadni, hogy tényleg ilyen apropóból született a szöveg –, és a (hú de nehéz lesz ezt legépelni) *Khkyxjnbgxk-nek*, ami a verses vallomás régi és szép hagyományát idézi meg igencsak közvetlen poétikával. Mindkettő szöveg¹² – saját ambícióit követve – igencsak hosszú és – vállalásából adódóan – meglehetősen terjengős, így a hosszas idézgetéstől jelen esetben eltekintenek. Közös jellemzőjük egy harmadik versben megfogalmazott program: „*Radikális intimitás, ezt akarom, / összeomlani élőben a színpadon, / átadni magam, nektek, mindenestül*” (40.) Kellerwessel odáig fokozza a „radikális intimitást”, a totális közvetlenséget, a „teljes önátadást”, hogy közben elfelejt verset írni. „A vers” ugyanis egészen biztosan nem az a kicsit negédes szépelgés, amit a költő a fentebb tárgyalt szövegeiben csinál; és számomra – elfogultságból – kifejezetten szimpatikus a vállalt őszinteség, közvetlenség, nyíltság, fésületlenség stb., magyarán az, hogy a vers ne csak esztétikai forma legyen, hanem ahogyan arra Tonio Kröger is ráeszmél Thomas Mann regényének végén: hús-vér melegség. Nem csak „hideg szonettek”, hanem igazság. Élet – a forma, vagy még inkább a *formálás* kényszerű hazugságain túl. És szerintem Tonio Krögernek igaza is van. De ha művészi céllal nyúlunk a nyelvhez, a formát azért teljesen mégsem lehet sutba dobni: valahogy mégiscsak úgy kell kifaragnunk azt a verset a nyelv, a hagyomány anyagából, hogy abban más is magára ismerhessen, hogy ne csak a szubjektivitásunkról legyen szó. Hogy közös jelentéseket ismerhessünk fel a közösségekben átszenvedett életünkből. „*Önboncolásom népünnepély legyen, / álljon el minden lélegzet, amint eláll az enyém, / hozzatok családot, barátot, háziállatot, / lihegjetek körbe boldogan.*” (40.) Az alanyi feltárulkozás, a művészi közvetlenség lényege nem ez, hanem

▼

12 Továbbiak: *Nem vettem, megfáztam; A végső kétségbeesésről; Gyorsan szelíden; Szegóviában egy ukrán lánnyal.*

hogy kiragadjunk valamit a sorsunkból – ami értelemszerűen *csak* a miénk –, és felhelyezzük azt az irodalom oszlopain az általánosság ritkás levegőjébe – oda, ahol az, legalábbis, *többké*. Nem pusztán mi, az élményeink, a tapasztalataink a fontosak, hanem ami másoknak is ad valamit. Ami *relatable*, azaz amihez kapcsolódni tudunk. Mert ami csak rólunk szól, az napló – vagy épp privát messenger-üzenet –, és nem irodalom.¹³

Mindezek fényében nem értek egyet Kőrizs Imrével, aki azzal üdvözölte Kellerwessel Magvető-megjelenését, hogy a pályakezdő költő méltó társaságba került.¹⁴ Ahogy azt a költő előző kötetének kapcsán is leírtam: Kellerwessel Klaus tehetséges, bátor, rokonnak érzett vízióval rendelkező költő, akinek verseit ugyanakkor sok helyütt tönkreteszi a slendriánságba futó fésületlenség, a csak félig átgondolt filozófiai alapállások és a biztos formaérzék hiánya. A Magvető Kiadó azonban azzal, hogy tekintélyével a magyar líra élvonalába emelte a költőt, attól félek, könnyen bebetonozza Kellerwessel jelenlegi poétikájának színvonalát – ezzel talán meg is gátolva a későbbi fejlődés esélyét. A felelősség tehát ugyanakkora a kiadón, mint a szerzőn. És mindannyiunk – a költő és az olvasók – érdeke, hogy ne az általam felvázolt forgatókönyv legyen majd a befutó.

(Magvető, 2023)

▼

¹³ Sajnos a kamaszkor végeztével jó esetben rájövünk, hogy *pusztán* az életünk nem igazán érdekes, hacsak nem vagyunk épp Casanovák vagy egyéb újkori kalandorok. Elnézést, Knausgárd!

¹⁴ Külön kellemetlen ennek kapcsán az *Időtlen mérték* című kollázsvers, amely a kiadó címben megjelölt líratorozatának utolsó sorait mixeli egybe. Az még a kisebb baj, hogy ugyanannyira nem sikerül igazán a grammatikán túl egybeolvasztani a sorokat, mint a ciklus többi darabjánál: az igazán kellemetlen az, ahogy a szerző ezzel mintegy – tisztelegve „a többiek” előtt – az „elcsapat” sorába helyezi magát. Erre csak ráerősít az ezt megelőző és némiképp önmagába forduló *Hulló porcelán mögött a hátam*, amelyben a költő a saját zárlatait mixeli újra.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8. | telefon: +36 76 501 240 | e-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu